

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika
fanlari ilmiy tadqiqot instituti

UZLUKSIZ TA'LIM

ILMIY-USLUBIY JURNAL

2020, № 6

DJURAYEV Risbay
Bosh muharrir

Jurnal 2001 yildan nashr qilina
boshlangan.

O'z MAAdan 2007 yil 3-yanvar-
da № 0101-tartib raqami bilan
qayta po'yxatdan o'tgan.

Jurnalda e'lon qilingan
maqolalardan iqtibos keltiril-
ganda «Uzluksiz ta'lim»
jurnalidan olinganligi ko'rsa-
tilishi lozim.

Tahrir hay'ati:

Sherzod SHERMATOV
Uzoqboy BEGIMQULOV
Alisher UMAROV
Nargiza RAXMANQULOVA
Xolboy IBRAGIMOV
Shavkat QURBONOV
Roxatoy SAFAROVA
Islom ZOKIROV
Dono G'ANIYEVA
Lobar QARAXANOVA
Dusmurod DJURAYEV

Tahririyat manzili:

100027, Toshkent sh.,
Furqat ko'chasi,
174-uy.

O'zPFITI

Tel.: (71)-245-92-34

(93)-503-52-07

e-mail: uzluksizta'lim_jurnal@mail.ru
liya_2305@mail.ru

TA'LIM MAZMUNI UZLUKSIZLIGI

- 3 **B.B.Sobirov**
Pedagog kadrlarning malaka oshirish jarayonlarini takomillashtirish: xorij tajribalarini qiyosiy o'rganish asosida
- 9 **N.Q.Axmedov**
Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish va boshqarish
- 14 **B.Nazarova**
Uzluksiz pedagogik-psixologik jarayonlar asosida sog'lom tafakkurni shakllantirish
- 17 **M.O.Norbosheva**
Uzluksiz ta'lim tizimida maktabgacha yoshdagi bola shaxsini rivojlantirishda muloqotning o'rni
- 22 **Sh.Avazov, F.Saydamatov**
Uzluksiz ta'lim tizimida barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim mazmunida barqaror rivojlantirish prinsiplari va qonunlari
- 27 **I.Q.Shamsiyeva**
Darslarni loyihalash texnologiyasini ishlab chiqish va joriy qilish dasturi
- 31 **M.Y.Egamnazarov**
Uzluksiz ta'lim tizimida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim imkoniyatlaridan foydalanish
- 36 **N.X.Mirzaqobilov, R.N.Mirzaqobilov**
O'quvchi-talabalarga mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va uning matematik tafakkur rivojiga ta'siri
- 40 **O.Musaev**
Jismoniy tarbiyadan umumrivojlantiruvchi mashqlarni uzviylashtirish metodikasi
- 44 **P.X.Tokypaev**
Проблемы ранней профориентации дошкольников и школьников

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MEDIATA'LIM: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

- 50 **D.Sh.Shavkiyeva**
Raqqamli texnologiyalar sharoitida o'quvchi-yoshlarga geymifikatsiya yordamida ingliz tilini o'rgatish
- 54 **Z.Sangirova**
Steam – o'quvchilarda izlanuvchanlik qobiliyatini rivojlantirishda vosita sifatida

MA'NAVIY TARBIYA

- 58 **S.E.Bobomurodov**
Jismoniy tarbiya darslarida o'quvchi-yoshlarining axloqiy sifatlarini shakllantirish
- 62 **X.S.Raximova**
Eshitirishda nuqson bo'lgan bolalarni mustaqil faoliyatga tayorlashning zamonaviy yondashuvlari

KASBGA YO'NALTIRISH VA PSIXOLOGIK XIZMAT

- 67 **F.A.Akramova**
Oilaviy psixologik xizmat – uzluksiz va uzviy ta'lim jarayoni sifatida
- 71 **M.M.Xolmuxamedov**
Professional ta'lim va kasbga o'rgatish tizimida ta'lim natijalari (learning outcomes) asosida ta'limni modernizatsiya qilish
- 76 **M.S.Maxmudova**
Mustaqil ta'lim – bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish omili sifatida
- 80 **S.Salimova**
Biolog-bakalavrlarning kasbiy kompetenligini baholash usullari
- 85 **I.G.Mamajonov**
Kasbiy innovatsion faoliyatga tayyorlashda uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvini ta'minlash
- 90 **G.Эргашева, А.Азимова**
Совершенство методики оценки биологической компетентности учащихся в старших классах
- 94 **И.Р.Чориев**
Технология развития готовности к педагогическому проектированию в процессе непрерывного повышения педагогических кадров

XORIJIY TILLARNI O'QITIISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH – DAVR TALAABI

- 98 **G.A.Norimova**
Striming texnologiyalari asosida talabalarning fanga oid kompetensiyalarini rivojlantirish
- 103 **Z.P.Karimova**
Современные методические технологии в обучении иностранным языкам
- 108 **H.Джумаева**
Реализация лингвокультурологического подхода при обучении русскому языку

PEDAGOG KADRLARNING MALAKA OSHIRISH JARAYONLARINI TAKOMILLASHTIRISH: XORIJ TAJRIBALARINI QIYOSIY O'RGANISH ASOSIDA

B.B.SOBIROV,
TDPU dotsenti, p.f.n.

Maqolada xalq ta'limi xodimlarining umummadaniy kompetentligini rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish yangi ta'lim paradigmasi zahirida o'rganilgan. Unda rivojlangan mamlakatlarda hamda O'zbekistonda malaka oshirish tizimidagi islohotlar; kadrlar tayyorlash va qayta tayyorlash kurslaridagi mavjud holat qiyosiy tahlil etilgan, istiqbolni belgilovchi yo'nalishlar ko'rsatib o'tilgan.

Tayanch tushunchalar: kompetensiya, malaka oshirish tizimi, umummadaniy kompetentlik, rivojlantirish, mexaniz, islohotlar; kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash, istiqbol.

В статье исследуется совершенствование механизмов развития общекультурной компетентности народных педагогов на основе новой образовательной парадигмы. Дан сравнительный анализ текущего состояния реформ в системе повышения квалификации, подготовки и переподготовки кадров в развитых странах и Узбекистане, а также определены перспективные направления.

Ключевые слова: компетентность, система повышения квалификации, общекультурные компетенции, развитие, механизм, реформы, обучение, переподготовка, перспективы.

The article examines the improvement of the mechanisms for the development of general cultural competence of folk teachers on the basis of a new educational paradigm. A comparative analysis of the current state of reforms in the system of advanced training, training and retraining of personnel in developed countries and Uzbekistan is given, and promising directions are identified.

Key words: competence, advanced training system, general cultural competences, development, mechanism, reforms, training, retraining, prospects.

Dunyoda pedagog kadrlarni umummadaniy universal kompetensiyalarni rivojlantirish bo'yicha Gadvord universitetida (AQSH), Xarper Adams universitetida (Angliya), Ponsle universitetida (Fransiya) tadqiqotlar olib borilmoqda. Adabiyotlar tahlili, malaka oshirish tizimida xalq ta'limi xodimlarining kompetentligini oshirish masalalari va uning imkoniyatlaridan foydalanish turli mamlakatlarda bir-biridan qator farqlanishlar mavjudligini ko'rsatdi:

1. Pedagoglarning kurs tayyorgarligi uchun muddatni tanlash: ish vaqtida o'qituvchini almashtirish orqali (Germaniya, Gollandiya, Daniya), ish vaqtida o'qituvchini almashtirmasdan (Belgiyaning bir qismida, Buyuk Britaniya, Malta,

Finlyandiya va Spvetsiyada), ishdan bo'sh vaqtda – ta'tilda, maqsadli ta'tilda (Islandiya, Ispaniya, Lyuksemburg).

2. Kurs tayyorgarligining eng kam majburiy hajmi. Masalan, Avstriyada o'qituvchilar uzluksiz davom etadigan ta'limga bir yilda kamida 15 soat, Gollandiyada esa – 166 soat bag'ishlashlari lozim.

3. Malaka oshirish uchun o'qituvchilardagi vaqtning mavjudligi. Spunday mamlakatlar borki (Finlyandiya, Spvetsiya, Germaniya, Xitoy va boshqalar), ularda kasbiy rivojlanish uchun o'qituvchilar etarli imkoniyat va vaqtga ega, lekin AQSH va Yaponiyada o'qituvchilar katta o'quv yuklamasi yoki qo'shimcha vazifalarga ega, shuning uchun ularning o'z ustida ishlashlari yoki malaka oshirishlari uchun vaqt ajratishlari bir-muncha mushkul.

4. Malaka oshirishning davriyligi. Singapur hukumati o'z o'qituvchilariga har yili 100 soat hajmda malaka oshirish majburiyatini yuklagan. Finlyandiyalik ish beruvchilar ham o'qituvchilarning malaka oshirishlarini har yili tashkil etishlari lozim.

5. Pedagoglarning malaka oshirishlari darajasi ham farqlanadi. Masalan, Yaponiyada pedagogika oliy ta'limi muassasalari va fakultetlarining bitiruvchilari, maktabga qabul qilinishlaridan oldin bir yil davomida prefekturalarning o'quv markazlarida ma'ruzalar tinglaydilar, seminar va boshqa mashg'ulotlarda ishtirok etadilar, ya'ni malaka oshirish jarayonlari pedagogik faoliyatdan oldinroq boshlanadi. Davlat ta'lim muassasalarida kamida 10 yil ishlagan (shundan 5 yili uzluksiz), nafaqa yoshiga etmagan Lixtenshteyn o'qituvchilariga esa kasbiy rivojlanish maqsadida (avvalo, o'zlari dars beradigan fanning didaktikasi va metodikasi sohasida) jadal qayta tayyorlovdan o'tish tavsiya etiladi. O'quv jarayoni oxirgi 5 yillikdagi o'quv yuklamasidan kelib chiqib, 5-20 haftani tashkil etadi.

6. O'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi maqomi. Ko'p mamlakatlar qonunchiligida malaka oshirish o'qituvchilarning majburiyati tarzida belgilab qo'yilgan. Kubada markazlashtirilgan tavsifga ega bo'lgan malaka oshirish tizimi pedagoglarning kasbiy rivojlanishi majburiyligini nazarda tutadi. Gollandiya, Yaponiya, Lixtenshteyn, AQSH, Belgiya, Germaniya, Xitoy va boshqa ayrim mamlakatlarda ham pedagoglarning malaka oshirishi majburiyligi belgilab qo'yilgan. Ammo ko'pchilik rivojlanayotgan mamlakatlar va bir qancha rivojlangan (Daniya, Fransiya, Italiya, Norvegiya, Lyuksemburg) davlatlarda malaka oshirish, xodimning xohishiga ko'ra, ixtiyoriy ravishda amalga oshiriladi.

7. Turli mamlakatlarda malaka oshirish dasturlarida ishtirok etayotgan o'qituvchilar soni turlichadir. Bunday pedagoglarning Evropada eng yuqori foizi Sloveniyada (76% ko'proq), eng kami – Polshada. Osiyoda bu borada yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'lgan davlat – bu Koreyadir (yiliga 92% o'qituvchi).

8. Malaka oshirish ta'limini boshqarish: markazlashtirilgan va markazlashtirilmagan. Misol uchun, SHvetsiyada pedagoglarning kasbiy rivojlantirish markazning ishtirokisiz amalga oshiriladi: bu sohada davlat hech qanday vazifaga, davlat tomonidan nazorat tizimiga ega emas (u bozor munosabatlari asosida, mazkur xizmatga bo'lgan talab va ehtiyojdan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi). Finlyandiyada pedagoglarning kasbiy o'sishiga ish beruvchilar – maktab direktorlari yoki munitsipal qo'mitalar javob beradi. Yaponiyada aksincha, malaka oshirish davlat tomonidan nazorat qilinadi.

Malaka oshirish ixtiyoriy bo'lgan mamlakatlarda malaka oshirishdan bosh tortish yoki xohlamaslik sabablaridan ba'zilarini ajratib ko'rsatish mumkin. Germaniyada o'qituvchilar o'rtasida so'rovnomaga o'tkazilganda, ko'pchilik quyidagi sabablarni ko'rsatgan: guruh to'lgani sababli kurs tayyorgarligiga ruxsat berilmagani (bu sababni ayollardan 34 foizi va erkaklarning 42 foizi ko'rsatgan), oilaviy sharoit tufayli o'z oilasidan uzoqlashishning imkoniyati yo'qligi (33% va 14%), uzoq muddatga ketgan o'qituvchini almashtirish imkoni yo'qligi (18% va 26%), o'qituvchini almashtirishi lozim bo'lgan hamkasblarining haddan ziyod bandligi (25% va 21,5%). Bundan tashqari, haddan ziyod kasbiy va shaxsiy bandlik, o'z sinfini birovga qoldirishni xohlamaslik, qiziqarli takliflarning yo'qligi, o'z hisobidan malaka oshirishni istamaslik, masofa uzoqligi, malaka oshirishning boshqacha shakl va metodlarda o'tkazilishi, malaka oshirishga alohida ehtiyoj yo'qligi, malaka oshirish muddatlarining noqulayligi [6,121-b].

O'rganilgan barcha mamlakatlarda o'qituvchilarning malaka oshirishi turli imtiyoz va rag'batlantirishlar orqali qo'llab-quvvatlab turiladi. Hukumat o'qituvchilar tomonidan o'zgalarning ilg'or tajribasini o'rganishni tashkil etish maqsadida mamlakat ichida va chet ellarga xizmat safarlarini uyushtiradi, o'qituvchilarni uslubiy materiallar bilan ta'minlaydi, malaka oshirish uchun ijodiy ta'tillar beradi. Ijodiy faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilarni rag'batlantirish maqsadida AQSHda O'zbekistondagi kabi har yili "Yil o'qituvchisi" ko'rik-tanlovi o'tkaziladi, g'oliblarga tantanali vaziyatda pul mukofoti va billur olma shaklidagi mukofot taqdim etiladi. Yaponiya davlati ham bu borada o'z an'anasiga ega. O'qituvchining mustaqil ta'limi alohida rag'batlantiriladi. Kechki va sirtqi shaklda o'z xohishi bilan o'qiyotgan o'qituvchilarga oylik maoshlarining o'ndan bir qismi miqdorida ustama haq to'lanadi. Lixstenshteynda malaka oshirish pedagogga yuqoriroq ta'lim bosqichi muassasasida lavozimni egallash imkoniyatini beradi. Finlyandiyada o'qituvchilarning uzluksiz ta'lim jarayonlaridagi ishtiroki ularning oylik maoshlariga va xizmat mavqelarining o'sishiga ta'sir etmaydi.

Rivojlangan davlatlarda o'qituvchilarni kabi rivojlantirish dasturlarining

mazmuni ko'p qirrali, kengaytirilgan tavsifga ega. SHu bilan birga, o'qituvchilarning umummadaniy kompetentligini rivojlantirishga mo'ljallangan dasturlar xam ishlab chiqilmoqda. Pedagoglarda eng ko'p qiziqishni AKT uyg'otishi, an'anaviy ta'limga ham qiziqish hali o'z kuchini yo'qotmaganligini ko'rish mumkin. Janubiy Koreya Respublikasida o'qituvchilarning qiziqishini o'ziga jalb qilayotgan soha o'qitilayotgan fanlarning mazmuni va o'qitish metodlarining umummadaniy kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratilganligidir. Biroq, malaka oshirishning mazmuni joylardagi ta'limning ehtiyojlarini o'zida aks ettirishi, adabiyotlar tahlillaridan ma'lum bo'ldi. Bu bilan davlat asosiy e'tiborni ta'lim sohasidagi alohida milliy muammolar echimiga qaratadi (Lyuksemburg, AQSH yoki Germaniyada – chet elliklarni o'qitish; Germaniya, AQSH, Buyuk Britaniya va Avstraliyada – iste'dodli o'quvchilarni o'qitish; Shveysariya, Polsha va Buyuk Britaniya – nogiron bolalar integratsiyasi; AQSH va Gollandiyada – intizomni tartibga solish va boshqalar).

Umuman olganda, ta'lim xodimlarining malakasini oshirish muammosi aksariyat mamlakatlar uchun dolzarb hisoblanadi. Ushbu muammoda o'qituvchining kasbiy talab va ehtiyojlari bir tomondan, jamiyat rivojlanishining talablari ikkinchi tomondan gavdalanadi. Rivojlangan mamlakatlarda davlat pedagog kadriga bilimi va ko'nikmasini yangilash imkonini ta'minlaydi, bu esa o'qituvchi, o'quvchilar, maktab va davlat manfaatlariga mos keladi. Mazkur mamlakatlarda kasbiy rivojlanishi uchun mas'uliyat pedagog va davlat o'rtasida taqsimlanadi.

Bugungi kunda dunyo ta'lim tizimida ta'lim sifatini baholashning mustaqil yo'nalishi sifatida xalqaro baholash tizimlari rivojlanib bormoqda. SHu jihatdan olganda, umummadaniy kompetensiyaga ega bo'lgan har qanday xalq ta'limi tizimida faoliyat yuritayotgan o'qituvchi ulardan xabardor bo'lishi va mazkur metodikalarni egallagan bo'lishi talab etiladi. Ma'lumki, O'zbekiston Respublikasining umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilari 2021 yilda xalqaro ta'lim sifatini baholash dasturlari asosida attestatsiyadan o'tkaziladi. Shu munosabat bilan, umummadaniy kompetensiyaga ega bo'lgan maktab o'qituvchilarini malaka oshirish jarayonlarida ular bilan tanishtirish va mazkur metodikalar bilan ishlash mexanizmini o'rgatib borish zarurati vujudga kelmoqda Jumladan, umumta'lim maktablari o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha baholash xalqaro tadqiqot TIMSS (angl. TIMSS – Trends in Mathematics and Science Study) dasturi o'quvchilarning o'quv yutuqlarini baholash xalqaro Assotsiatsiyasi IEA tomonidan tashkil etilgan. Mazkur tadqiqot dunyoning turli mamlakatlarida umumta'lim maktablarining boshlang'ich sinf bosqichi yakuni sifatida 4-sinflari

hamda umumiy o'rta ta'limning yakuni sifatida 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha o'quv yutuqlarini taqqoslash bilan birgalikda ta'lim tizimlarining o'ziga xos xususiyatlari va farqlarini aniqlash maqsadida amalga oshirilmoqda. Mazkur tadqiqotda nafaqat o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari, balki ularning fanlarga bo'lgan munosabatlari, qiziqishlari hamda o'qishga bo'lgan mayllari ham tahlil qilinadi. Tadqiqot o'ziga xos texnologiya asosida tashkil etilib, bunda baholashda ishtirok etadigan mamlakatlarning 4- va 8-sinf o'quvchilarining matematika va tabiiy fanlar bo'yicha bilimlari rivojlanish tendensiyasini har 4 yilda bir marta kuzatish va tahlil qilish imkonini beradi. Mazkur tadqiqot boshlang'ich sinfdan umumiy o'rta ta'limga o'tish jarayonidagi omillar va o'quvchilarning o'quv yutuqlaridagi o'zgarishlar monitoringini amalga oshirish imkonini beradi. Tadqiqot jarayonida ta'lim sifatiga ta'sir etadigan omillar, o'quv-tarbiya jarayonining o'ziga xos jihatlari, ta'lim muassasasi xususiyatlari, o'quvchilar, ularning oilalari va o'qituvchilarga bog'liq bo'lgan omillar hamda ularning ta'lim sifatiga ta'siri o'rganiladi. Ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatadigan omillarni aniqlash maqsadida nazorat ishlariga qo'shimcha ravishda o'quvchilar, o'qituvchilar, maktab ma'muriyati va ota-onalardan so'rovnomalar olinadi.

Tadqiqotning texnologiya va instrumentlarini ishlab chiqish jarayonida dunyoning bir qator etakchi ilmiy-tadqiqot markazlari, shu sohaga daxldor tashkilotlar ishtirok etadi. Jumladan, Ta'lim sohasida test sinovi xizmati (ETS – Educational Testing Service, AQSH), Kanada statistika markazi (Statistics Canada), O'quv yutuqlarini baholash xalqaro Assotsiatsiyasining kotibiyati (IEA, Niderlandiya), O'quv yutuqlarini baholash xalqaro Assotsiatsiyasining natijalarni qayta ishlash markazi (DPC IEA – Data Processing Center IEA, Germaniya) va boshqa manfaatdor tashkilotlar ishtirok etadi.

Xorijiy mamlakatlardagi malaka oshirish amaliyotining tahliliga yakun yasay ekanmiz, mazkur tajribani bizning ta'lim tizimimiz uchun e'tiborga ega xususiyatlarini ajratamiz: maktab negizida barcha o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi borasida – ularning qiziqishlari va ta'lim muassasasining rivojlantirish dasturiga mos keluvchi ishlarni kuchaytirish; maktablarning oliy ta'lim va malaka oshirish muassasalari bilan faol hamkorligi, o'qituvchilarni oliy ta'lim muassasalari mutaxassislari, hokimiyat organlari, jamoatchilik vakillari tomonidan qo'llab-quvvatlanishi; malaka oshirish shakllarining xilma-xilligi; malaka oshirishda o'qituvchilarni tashkiliy jihatdan qo'llab-quvvatlash; muqobil va istiqbolli o'qitish shakli sifatida masofaviy ta'limni malaka oshirishga tatbiq etish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харакатлар стратегияси тўғрисида»ги ПФ-4947-сон Фармони // Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017. 6-сон, 70-модда

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2015 йил 25 мартдаги “Умумтаълим муассасаларининг чет тиллари ўқитувчиларининг малакаси ва касбий маҳоратини оширишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 67-сонли қарори.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 5 январдаги “Узлуксиз таълим тизими учун давлат таълим стандартларини ишлаб чиқиш ва жорий этиш тўғрисида”ги 5-сонли қарори.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларига инновацияларни жорий этиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-3698-сонли қарори.-Тошкент, 2018 йил 7 май

5. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик-ҳар бир раҳбар фаолиятининг қундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил якунлари ва 2017 йил истиқболлариига бағишланган мажлисдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи.-Тошкент:Ўзбекистон, 20017.-104 бет.

XALQ TA'LIMI XODIMLARINI UZLUKSIZ KASBIY RIVOJLANTIRISHNI TASHKIL ETISH VA BOSHQARISH

N.Q.AXMEDOV,

A.Avloniy nomli XTTRMXQTMO instituti dotsenti

Maqoladaxalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risidagi qaror loyihasi, boshqarishning asosi sifatidagi faoliyatini yangi bosqich va zamonaviy yondashuvlarning ahamiyati to'g'risidagi masalalari yoritilgan va tahlil etilgan. (Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risidagi qaror loyihasi takliflar kiritish uchun ommaga havola etilgan).

Kalit so'zlar: uzluksiz ta'lim, kasbiy rivojlantirish, ta'limni boshqarish, zamonaviy yondashuvlar, maktabni boshqarish, boshqaruv malakalari.

In the article the draft of the resolution on radical improvement of the system of continuous professional development of public education personnel, the issues concerned to the importance of the new stage and modern approaches to their activities as a basis for management have discussed and analyzed. (The draft resolution on radical improvement of the continuous professional development system of public education personnel has been submitted to the public for discussion).

Key words: continuous education, professional development, education management, modern approaches, school management, managerial skills.

В статье рассматривается и анализируется проект постановления о кардинальном совершенствовании непрерывного профессионального развития работников системы народного образования, значимость нового этапа и современных подходов управления, в качестве основной деятельности руководителя.

Ключевые слова: непрерывное образование, профессиональное развитие, управление образованием, современные подходы, управление школой, управленческие навыки.

Dunyoni uyda kolib ishlashga majbur qilgan "Pandemiya" ushbu sinovli kunlarda har birimizdan bor salohiyatimizni ishga solishimizni taqozo qilmoqda. Shunday emasmi? Biz o'qituvchilar bu jarayonga o'zi tayyor emas edik, Onlayn muloqotlar har bittamizni malakamizni oshiryapti desak to'g'ri bo'ladi. Rahbarning yutug'ini kafolatlovchi omillardan bittasi uning har qanday vaziyatdan muvaffaqiyat bilan chiqishi hisoblanadi to'g'rimi?

Misol qilaman: davlatimiz rahbari tomonidan xukumat boshchiligidagi komissiya tuzilib, o'z vaqtida to'g'ri ish tashkil etilganligi #Vahimasizkarantin (xeshtegi) asosida olib borilgan faoliyat yoki jaxon tajribasini amaliyotga qo'llash orqali mamlakatimizdagi vaziyat barqarorlashib kasallik yuqtirib olgan fuqarolarimiz

da'vo topganligini aytishimiz mumkin. Bu xaqda xalqaro tashkilotlar masalan, YUNESKO ham e'tirof etmoqda. Bu borada xalq ta'limi vaziri Sherzod Shermatov onlayn – maktab darslari xaqida shunday dedi: 4-chorak boshlanishida fidoyi o'qituvchilarimizning sa'y-harakatlari bilan juda qisqa vaqt mobaynida onlayn darslarini boshlab yubordik. Bu esa MDX davlatlari orasida birinchilardan bo'lib, O'zbekistonda o'quvchilarni uyda ta'lim olishlarini onlayn tarzda tashkil etish yo'lga qo'yildi. Buning zamirida juda katta mashaqqatli mehnat va fidoyilik yotibdi, fursatdan foydalanib, xalq ta'lim vaziri ushbu jarayonda ishtirok etayotgan har bir o'qituvchiga o'zining minnatdorchiligini izhor qildi. Albatta ushbu e'tibor biz, ta'lim xodimlarining kuchiga kuch g'ayratiga g'ayrat va yanayam ijodiy faoliyatimizni oshiradi.

Xo'sh, uzluksiz ta'lim tizimida siz rahbarlik qilayotgan ta'lim tashkilotining bugungi faoliyatini kanday boshkaryapsiz? YOki qanday rejalashtiryapsiz? Albatta, siz bilan birga masofadan malakamizni oshirib boryapmiz. SHunday ekan, xurmatli xalk ta'limi rahbarlari masofaviy tarzda ishlaganda, Sinf rahbarlari faoliyatini, teledarslarni nazorat kilish, baholash tizimini nazorat qilish, ijro va hisobotlar uchun tashkil etilgan kanallardan foydalanish darajangiz, kitobxon o'quvchi yoki kitobxon ota, kitobxon ona tanlovlarini qanday o'tkazish kabi bir qator ishlarni amalga oshirishda siz rahbarlardan ma'suliyat talab etiladi. Bu borada amalga oshiradigan ishlarimiz esa talaygina.

Biz bilamizki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2019 yil 29 apreldagi PF-5712–son Farmoni kabul kilindi. Ushbu Farmonga ko'ra, Xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tubdan takomillashtirish to'g'risida qaror loyihasi takliflar kiritish uchun ommaga havola etildi. Bunda quyidagilar nazarda tutilgan bo'lib:

xalq ta'limi muassasalarining rahbar, o'qituvchi, metodist, psixolog, defektolog va kutubxonachi xodimlarini (keyingi o'rinlarda – xalq ta'limi xodimlari) qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishga asoslangan **uzluksiz kasbiy rivojlantirish** tizimini tubdan takomillashtirishning asosiy yo'nalishlari belgilandi. Jumladan:

- rahbar, mutaxassis va pedagog kadrlarni uzluksiz kasbiy rivojlantirishning ehtiyojlarga asoslangan samarali milliy tizimini joriy etish va takomillashtirish;
- xalq ta'limi xodimlarida ilg'or pedagogika va innovatsion texnologiyalarni egallash hamda ularni maktablardagi o'quv jarayoniga samarali tatbiq etish

ko'nikmalarini rivojlantirish;

- xalq ta'limi xodimlarining o'z kasbiy mahorati va pedagogik faoliyati samaradorligini muntazam oshirib borishini qo'llab-quvvatlash;

- qayta tayyorlash va malaka oshirish ta'lim muassasalaridagi o'quv jarayoniga chet ellik mutaxassislarni jalb qilish, xalq ta'limi xodimlarining rivojlangan mamlakatlar ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarida malaka oshirishi, doktorantura va stajirovka o'tashlarini tashkil etish;

- xalq ta'limi muassasalari rahbarlari – ta'lim sohasi menejerlari va o'qituvchilar kasbiy kompetensiyalari saviyasini belgilashning milliy standartlari tizimini amaliyotga joriy etish;

- qayta tayyorlash va malaka oshirishning zamonaviy texnologiyalarini qo'llagan holda xalq ta'limi muassasalari rahbar lavozimlariga yuqori malakali kadrlar zaxirasini shakllantirish;

- xalq ta'limi muassasalari rahbar va o'qituvchilarini tanlash, ishga qabul qilish hamda uzluksiz kasbiy o'qitirishning sertifikatlashga asoslangan shaffof tashkiliy-huquqiy mexanizmini joriy etish;

- qayta tayyorlash va malaka oshirish ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarining turli innovatsion, amaliy va fundamental tadqiqotlar loyihalari tanlovlarida qatnashishlarini yo'lga qo'yish;

- sohaga investitsiyalarni keng jalb qilish va shartnoma asosida xizmatlar ko'rsatish ko'lamini kengaytirish.

Ushbu masalalar xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirishni tashkil etish va boshqarishning asosiy yo'nalishlari etib belgilanganligidan **maqsad 2019 yil 29 apreldagi PF–5712-son Farmoni ijrosini ta'minlash hamda xalq ta'limi muassasalari xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishga asoslangan uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini tubdan takomillashtirishdan iborat. Bunda,**

- xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimining tuzilmasi

- xalq ta'limi xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha "Yo'l xaritasi"

- xalq ta'limi vazirligi akademiyasining tuzilmasi

- pedagogik mahorat institutlarining namunaviy tuzilmasi ilovalarga asosan tasdiqlandi va vazifalar belgilandi. Xususan: "umumta'lim fanlari bo'yicha metodist" lavozimlari o'rniga "mentor" (ustoz, murabbiy) lavozimini joriy etish masalasi kiritildi.

Mentorlik xizmati bo‘limlari boshliqlari, sho‘ba mudirlari va mentorlarning ish haqi miqdori 2021 yil 1 yanvardan boshlab oliy toifali o‘qituvchining bazaviy tarif stavkasi miqdoriga nisbatan quyidagicha nisbatda:

respublikadarajasidagi – 1,3 baravarga;

viloyatdarajasidagi – 1,2 baravarga;

tuman (shahar) darajasidagi – 1,1 baravargacha oshirish belgilanishi nazarda tutildi.

Mentorning asosiy vazifalari quyidagilar belgilangan:

– xalq ta’limi xodimlarini kasbiy rivojlanishini ta’minlash maqsadida tayanch maktablar negizida malaka oshirish tadbirlarini (kurslar, o‘quvlar, seminarlar, treninglar, davra suhbatlari, tajriba almashish darslari) tashkil qilish;

– ta’lim jarayonida ilmiy, pedagogik, psixologik, didaktik va metodik usullardan foydalanishidagi bo‘shliqlarni aniqlash va ularni bartaraf etish yuzasidan pedagoglarga amaliy yordam ko‘rsatish;

– ta’lim jarayoniga o‘qitishning zamonaviy ilg‘or shakllari, metodlari hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalarini joriy etishda ta’lim muassasalari rahbar va pedagoglarga ko‘maklashish;

– maktab rahbarlari va o‘qituvchilarga maktabda samarali ta’lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish va ta’lim sifatini oshirish borasida metodik maslahatlar va yo‘l-yo‘riqlar berish;

– maktab rahbarlari va o‘qituvchilarining shaxsiy va kasbiy rivojlanishlariga metodik yordam ko‘rsatish, ularni litsenziyalash jarayonlariga tayyorgarligini ta’minlash bo‘yicha tadbirlarni amalga oshirish kabilar. Uch oy muddatda bugungi kunda fan metodisti lavozimida faoliyat ko‘rsatayotgan xodimlarni mutaxassislik fani bo‘yicha umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘qituvchilarining attestatsiya natijalarini baholash mezonlari asosida sinovdan o‘tkazilishi ham nazarda tutilgan bo‘lib, sinovdan o‘tmagan metodistlarni 2021 yil 1 yanvarga qadar boshqa ishga joylashtirish choralari ko‘riladi.

2021 yil 1 yanvardan boshlab xalq ta’limi muassasalari rahbarlari uchun davriyligi 3 yildan iborat, o‘qituvchilar uchun davriyligi 5 yildan iborat majburiy kasbiy sertifikatlash tartibi bosqichma-bosqich joriy etiladi.

Rahbar va o‘qituvchi xodimlarni kasbiy sertifikatlash va ikkinchi malaka toifasini berish jarayonini navbatdagi malaka oshirishi bilan uyg‘unlashtirilgan holda uning natijalariga ko‘ra amalga oshirish mexanizmi yo‘lga qo‘yilishi belgilandi. Xalq ta’limi muassasalari xizmatchilarning asosiy lavozimlari va ishchilar

kasblari klassifikatoriga **mentor** lavozimi kiritiladi.

Xulosa qilib aytganda mazkur qarorning ijrosi, shubhasiz, xalq ta'limi xodimlari kasbiy mahoratini uzluksiz oshirishda yangi bosqich va zamonaviy yondashuvni boshlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикасининг 2030 йилгача халқ таълими тизимини ривожлантириш концепцияси (Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-сон Фармонида 1-илова)

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Қарори Халқ таълими ходимларини узлуksиз касбий ривожлантириш тизими тўғрисида

3. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг умум таълим муассасаларида пуллик таълим хизматлари кўрсатиш тартиби тўғрисидаги низом (Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 22 апрелдаги 343-сонли қарорига илова).

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 05.09.2018 йилдаги ПҚ-3931-сонли «Халқ таълими тизимида бошқарувнинг янги принципларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида» ги қарори.

5. uzedu.uz – Халқ таълими вазирлигининг расмий веб сайти.

6. <https://t.me/uzedu>

UZLUKSIZ PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JARAYONLAR ASOSIDA SOG'LOM TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH

B.NAZAROVA,

Sirdaryo VXTXQTMOHM, p.f.n.

O'zbekiston Respublikasida barkamol avlod tushunchasining uzviy tarkibiy qismi sifatida sog'lom turmush tarzi, yoshlarda sog'lom tafakkurni tarkib toptirish masalalari bosh pedagogik maqsadlardan biriga aylantirilgan. Mazkur maqola uzluksiz pedagogik-psixologik jarayonlar asosida sog'lom tafakkurni shakllantirish masalalariga qaratilgan.

Tayanch so'zlar: barkamol avlod, uzluksiz ta'lim, sog'lom turmush tarzi, pedagogik va psixologik ta'lim, ta'lim bosqichlari, o'qituvchi, o'quvchi-yoshlar.

In the Republic of Uzbekistan, as an integral part of the concept of a harmoniously developed generation, the issues of a healthy lifestyle, the formation of healthy thinking among young people have become one of the main pedagogical tasks. This article is devoted to the formation of healthy thinking based on continuous pedagogical and psychological processes.

Key words: harmoniously developed generation, lifelong education, healthy lifestyle, pedagogical and psychological education, stages of education, teacher, student youth.

В Республике Узбекистан как неотъемлемая часть концепции гармонично развитого поколения вопросы здорового образа жизни, формирование здорового мышления у молодежи стали одной из основных педагогических задач. Данная статья посвящена формированию здорового мышления на основе непрерывных педагогических и психологических процессов.

Ключевые слова: гармонично развитое поколение, непрерывное образование, здоровый образ жизни, педагогическое и психологическое образование, этапы обучения, педагог, молодежь.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktablari, kasb-hunar kollejlari va akademik litsey o'quvchilarida, shuningdek oliy ta'lim tizimi talabalarida sog'lom tafakkur va sog'lom turmush tarzini tarkib toptirish, talaba-yoshlarni ma'naviy hamda badiiy-estetik jihatdan etuk qilib tarbiyalash faoliyatini tizimli tarzda olib borish hamda yangi avlodni sog'lom qilib o'stirish uchun barcha zarur ijtimoiy va pedagogik shart-sharoitlar mavjud. Xususan, oliy ta'lim tizimida talaba-yoshlar ta'limi va tarbiyasi faoliyatini maqsadli olib borish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlar mavjud. Ulardan:

a) *institutsional struktura* (oliy ta'lim muassasalarining ma'naviyat va ma'rifat ishlari prorektori faoliyati hamda ma'naviyat va ma'rifat bo'limlari; "Kamolot" YoIH va uning ta'lim dargohlaridagi bo'limlari; nodavlat tizimi - "Ekosan", "Sog'lom avlod uchun" xalqaro hayriya jamg'armalari, "Kamolot" YoIH, Xotin-qizlar qo'mitalari, Salomatlik institutlari, Ma'naviyat va ma'rifat kengashlari, Bolalar

jamg'armalari, "Oila" ilmiy-amaliy Markazi, "Oydin hayot" sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish Markazi, Qizil yarim oy jamiyati);

b) *predmetlashtirilgan tizim* ("Valeologiya asoslari", "Milliy istiqloq g'oyasi va ma'naviyat asoslari", "Gigiena asoslari", "Milliy ong va milliy g'urur", "O'zbekistonda demokratik jamiyat qurish nazariyasi va amaliyoti", "Tarix", "O'zbekiston tarixi" va boshqa ijtimoiy blok fanlari);

v) *ta'lim jarayonidan tashqaridagi salomatlikni asrash va sport infrastrukturasi* (universitetlararo "Universiada"lar, turli musobaqalar, markazlar, oliy ta'lim muassasalaridagi sport va salomatlik inshootlari va tadbirlari).

Shunday ekan, talaba-yoshlarlarda sog'lom tafakkurni shakllantirish aslida, *birinchidan*, ularni ma'naviy-estetik tarbiyalash, *ikkinchidan*, ularni jamiyat hayotidagi muammolarga nisbatan faol nuqtai nazarini ta'minlash, *uchindan*, ularni istiqbolda butun jamiyat salomatligini muhofaza qiluvchi ijtimoiy guruh sifatida talqin qilinishi uchun asos bo'ladi. Demak, sog'lom tafakkurga talaba-yoshlarning shaxsiy barkamolligini ta'minlovchi vosita sifatida qaralsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Talaba-yoshlarda sog'lom tafakkurni shakllantirishda pedagogik-psixologik tadbirlar va jarayonlar majmui haqida so'z ketganda, avvalo sog'lom tafakkurning ham psixologik, ham falsafiy, ham pedagogik kategoriya ekanligini nazarda tutish zarur. Chunki sog'lom tafakkur ularning barchasini o'z mazmunida mujassam etadi. Agar sog'lom tafakkurning falsafiy jihatlariga maxsus to'xtalmagan holda, uning faqat pedagogik-psixologik jihatlariga e'tibor qaratsak, sog'lom tafakkur shakllanishida bir necha o'ziga xos bosqich va jarayonlar amalga oshishi ayon bo'ladi. Ular:

a) o'zidan avvalgi bilim va malakalar, ijtimoiy holat va tajribalarni *tahlil qilish jarayoni*. Bu jarayonning bosh xususiyati shundaki, mavjud tushuncha mohiyati (predmet) uni tashkil qiluvchi muayyan birliklarga bo'linadi, ya'ni tushunchaning tarkibiy qismlari ajratiladi. SHu bilan birga, mazkur tushunchaning, birinchidan, bilimlar majmui, ikkinchidan, alohida holda malakalar majmui tartiblashtiriladi va aniqlanadi;

b) mavjud bilim va malakalarni *sintez qilish jarayoni*. Avvalgi jarayonda maxsus ravishda birliklarga bo'lingan tushunchaning bugungi kun talabidan kelib chiqqan holdagi umumlashma xarakteri oydinlashtiriladi. v) *qiyosiy taqqoslash jarayoni*, barcha mavjud bilim va malakalarni qiyosiy o'rganish asosida ulardagi o'xshash va farqli bo'lgan o'ziga xos tomonlari anglanadi va qabul qilinadi. Bu jarayon tushunchaning takribiy qismlari ichidagi aloqadorlikni, o'zaro bir-birini to'ldiruvchi omillar mazmunini aniqroq anglab olinishiga yordam beradi;

g) *tasniflash jarayoni*, sog'lom tafakkurga oid barcha bilim va malakalar, uning tarkibiy qismlari va mazmuni mavjud xususiyatlarni birlashtirish orqali

guruhlashtiriladi. Guruhlashtirish tushuncha mohiyatini umumiy holda yaxlit tasavvur qilish imkoniyatini yaratadi. Guruhlashtirish tushuncha mazmuni ichidagi mantiqni anglashga yordam beradi. Klassifikatsiyalashda guruhlashtirish tarkibiy qismlar xususiyatlari asosida amalga oshiriladi.

d) **umumlashtirish jarayonida**, sogʻlom tafakkurga oid bilim va malakalar ulardagi mavjud eng umumiy tomonlar va xususiyatlar asosida guruhlashtiriladi.

e) **aniqlashtirish jarayonida**, sogʻlom tafakkur tushunchasining xususiy tomonlari uning umumiy tomonlaridan ajratiladi. Yaʼni, sogʻlom tafakkur ichidagi har bir tushunchaning ichki xususiy tomonlariga aniqlik kiritiladi, keyin esa mana shu xususiy tomonlar sogʻlom tafakkur tushunchasining umumiy talablari bilan muqoyasa qilinadi va umumlashtiriladi.

d) **abstraksiyalash jarayoni**, sogʻlom tafakkurning biror jihatini, boshqalarini inobatga olmagan holda kuchaytirish va boʻrttirib anglashga yoʻnaltiriladi. Yaʼni, sogʻlom tafakkur aslida bir necha oʻnlab oʻzining turli qirralari bilan zamonaviylik kasb etadi. Mana shu jarayonda sogʻlom tafakkurning biror jihatini boshqa jihatlariga nisbatan bugun dolzarbroq boʻlishi mumkin. Ammo keyinchalik ijtimoiy voqelikda ijobiy oʻzgarishlar qilinganidan soʻng, mazkur dolzarblik oʻz oʻmini boshqa jihatlar va boshqa muammolarga boʻshatib berishi mumkin. Masalan, bugungi kunda sogʻlom tafakkur doirasidagi bilim va malakalar tizimida eng muhim boʻlgan muammolardan OITS, yoshlar oʻrtasidagi narkomaniya, toksikomaniya kabi masalalar soʻnggi oʻn yilliklarda aynan mana shu qirralarga alohida urgʻu berilishini talab etadi.

Mazkur bosqichlar sogʻlom tafakkur shakllanishi uchun har bir inson u yoki bu darajada hamma pedagogik-psixologik bosqichlardan ongli ravishda oʻtishi lozimligini koʻrsatadi. Inson mana shu bosqichlardan oʻtgandagina, uning tafakkurida toʻliq va mukammal holda barcha talab etilgan sogʻlom tafakkur doirasidagi bilim va malakalar shakllanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 январда-
ги 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантириш-
нинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини “Фаол
инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили”да амалга оширишга
оид Давлат дастури тўғрисида” ги фармони ПФ-5635-сон.

2. Асомов Р. Комил инсон миллат талқини. // Мулоқот, 2000 йил,
5-сон.

3. Нурматова М. Шахс камолотида ахлоқий ва эстетик маданият.-
Т:2008.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLA SHAXSINING RIVOJLANISHIDA MULOQOTNING O'RNI

M.O.NORBOSHEVA,

Termez DU katta o'qituvchisi

Maqolada Respublikamizda qabul qilingan Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasida ko'zda tutilgan vazifalardan biri bo'lgan bola tarbiyasi, shaxs shakllanishida ilk poydevor hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimi va oilalarda yuksak ma'naviy tarbiya, shaxslararo munosabatlar masalasi ilgari surilgan. YA'ni, maktabgacha yoshdagi bolada muloqot madaniyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik omillari hamda maktabgacha yoshdagi taraqqiyot davrini boshdan kechirayotgan shaxs uchun etakchi ijtimoiy-psixologik omil sifatida muloqot jarayoni alohida o'rin tutishi masalalari yoritilgan.

Tayanch so'zlar: Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi, maktabgacha yosh, bola, barkamol shaxs, muloqot, shaxslararo munosabat, etnopsixologiya, ma'naviy yuksaklik, pedagogik madaniyat, ijtimoiy vaziyat, rivojlanish.

В статье поднимается вопрос воспитания детей, системы дошкольного образования и высшего духовного воспитания в семье, межличностных отношений, что является одной из задач принятой в республике Концепции непрерывного духовного образования. Иными словами, обсуждаются социально-психологические факторы формирования культуры общения у дошкольников и роль коммуникативного процесса как ведущего социально-психологического фактора для человека, переживающего период развития в дошкольном возрасте.

Ключевые слова: Концепция непрерывного духовного образования, дошкольный возраст, ребёнок, гармонично развитая, личность, общительность, межличностное общение, этнопсихология, социальная ситуация, развитие.

The article raises the issue of raising children, the system of preschool education and higher spiritual education in the family, interpersonal relations, which is one of the tasks of the Concept of continuous spiritual education adopted in the republic. In other words, the socio-psychological factors of the formation of a culture of communication among preschoolers and the role of the communicative process as a leading socio-psychological factor for a person going through a period of development in preschool age are discussed.

Key words: The Concept of Continuing Spiritual education, preschool age, baby, harmoniously developed personality, sociability, interpersonal communication, ethnopsychology, social situation, development.

“Mamlakatimizda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish, aholi, ayniqsa yoshlarning intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, vatanparvarlik, xalqqa muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol avlodni tarbiyalashga alohida

e'tibor qaratilmoqda". [2.B.1]

“Uzluksiz ma’naviy tarbiya Konsepsiyasi” bosh g’oyasi esa “Tarbiya va ta’limni bir-biridan alohida ajratib bo’lmaydi, bu ikki jarayon o’zaro uyg’un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlariga ega, yuksak ma’naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog’lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo’lgan vatanparvar yoshlarni etishtirib berish” ni ko’zda tutadi. [3. II bob-1]. SHuningdek, “Oilada uzluksiz ma’naviy tarbiya xususiyatlari” nazarda tutiladi va unda : - muloqot, o’yin turlari jarayonida predmetlar, namunaviy xulq, xatti-harakat qoidalari bilan tanishish, taqlid orqali kattalarning ma’naviy-axloqiy tajribasiga e’tibor qaratish; -o’zining va boshqalarning xatti-harakatlarini kuzatish, baho berishga o’rgatish;-ilk ma’naviy-tarbiyaviy motivlarni shakllantirish;- o’ziga-o’zi xizmat qilish, kundalik turmushda xavfsizlik ko’nikmalarini o’rgatishdan iboratligi ta’kidlanadi.[3.16-b].

Yuqorida ko’zda tutilgan va amalga oshirilishi lozim bo’lgan muhim vazifalar albatta, kattalarning bolalar bilan bevosita to’g’ri va samarali muloqotni o’rnatish bilan bog’liqdir. «Xotin-qizlarni qo’llab-quvvatlash va oila institutini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida»gi Farmonda zamonaviy oilani rivojlantirish, oilaning ichki munosabatlari, shaxslararo munosabatlarni, boy madaniy tarixiy meros va an’anaviy oilaviy qadriyatlar muammolari bo’yicha fundamental, amaliy va innovatsion tadqiqotlarni o’tkazish, umuminsoniy va milliy oilaviy qadriyatlarni, ota-ona va farzandlar o’rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish asosida mazkur Farmonni amaldagi ijrosini ta’minlash masalalari dolzarb va ustivor vazifalarimizdan biri ekanligi va oilaning tarbiyaviy-ta’lim salohiyatini mustahkamlash, jamiyatda an’anaviy oila qadriyatlarini saqlash, oilalarda ma’naviy-axloqiy muhitni yaxshilash” chora-tadbirlariga e’tibor qaratilgan. [4.B.3].

Mazkur Konsepsiyada oilada bolalar tarbiyasi, ota-ona,katta yoshdagi insonlar va bolalar o’rtasidagi o’zaro hurmatga asoslangan munosabatni shakllantirish, oilaning bola tarbiyasi borasidagi madaniy-ilmiy salohiyatini oshirish ham ko’zda tutilgan. Oila institutini mustahkamlash Konsepsiyasi vazifalari sirasida “...oila birdamligini mustahkamlash, avlodlar o’rtasidagi o’zaro aloqani saqlash va qo’llab-quvvatlash, oilalarda ichki oilaviy va shaxsiy munosabatlarni, xususan, ota-ona va farzandlar o’rtasidagi munosabatlarni yaxshilash mexanizmlarini joriy etish...” kabi dolzarb vazifalar ilgari surilgan. [4.B.4].Ko’plab psixologik tadqiqotlarda bola shaxsining shakllanishi va uning ijtimoiylashuviga ta’sir ko’rsatuvchi omillarning roli asoslangan. Lekin bola shaxsining rivojlanishida muloqotning o’rni alohida

tadqiqot doirasida O‘zbekiston sharoitida o‘rganilmagan. Bu masala amaliy ahamiyatga molik bo‘lib, bu borada buyuk davlat arbobi, birinchi prezidentimiz I.A.Karimovning “Yuksak ma’naviyat – engilmas kuch” asarida farzand tarbiyasida maktabgacha yosh davrini hisobga olinishi lozimligi quyidagicha ta’kidlanadi: “...aynan mana shu davrda bola hamma yaxshi-yomon narsani tushunib, anglay boshlaydi, uning beg‘ubor ongi bamisoli bosma qog‘oz singari oiladagi, yon-atrofdagi barcha voqea-hodisalarni, ularning zamiridagi taassurotlarni o‘ziga shimib-singdirib oladi”. [6,53-b] Zero, “...inson o‘z umri davomida oladigan barcha informatsiyaning 70 foizini 5 yoshgacha bo‘lgan davrda olar ekan”. [6.B.53].

Demak, shu informatsiyalar orasida bolaning o‘z “Meni” ni adekvat shakllantiradigan va shu orqali uni ijtimoiy psixologik munosabatlarga ruhan tayyorlaydigan informatsiyalarning manbai va ta’sir kuchini o‘rganish yosh ota-onalar va oilashunoslar uchun o‘ta dolzarb ahamiyat kasb etadi. Hozirgi vaqtda jahon psixologik ilmida ham bola xulq-atvori va ruhiyatining shakllanishida muloqot va shaxslararo munosabat muhim rol o‘ynaydi, degan yondashuv etakchilik qiladi. Boshqa tomondan, bolaning rivojlanayotgan shaxs sifatidagi faolligi ham aynan muloqotda namoyon bo‘ladi. Maktabgacha yoshdagi psixik taraqqiyot davri bola o‘zligini anglanishi va Men-konsepsiyasi shakllanishi hozirgi zamon psixologiyasida muhim bosqichlardan biri sifatida qaraladi (B.G.Ananev, L.S.Vigotskiy, M.I.Lisina, V.S.Muxina, K.Rojers, Z.Freyd, K.Xorni, E.Erikson va b). Biroq, bola shaxsi shakllanishining mazmun va mohiyati, uning ayrim unsurlari, ularning o‘zaro nisbati va ontogenezning turli bosqichlaridagi namoyon bo‘lishining mohiyati, shuningdek, ularning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi ijtimoiy-psixologik omillar etarli darajada o‘rganilmagan.

Shaxs xususiyatlarining shakllanishini o‘rganishga bag‘ishlagan adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bolalarning ta’lim–tarbiya jarayoni, ularning barkamol inson sifatida shakllanishi masalasi bir necha asrlar davomida xorijiy mamlakatlar va yurtimizda buyuk allomalarning diqqat markazida turgan. Chunonchi, Sharq mutafakkirlari bolalarni tarbiyalash muammosiga o‘zlarining diqqat–e’tiborini qaratganlar va o‘zlaridan keyingi, ya’ni bugungi kun avlodlariga bebaho fikrlarni meros qilib qoldirganlar.

Zardushtiylarning qadimgi va muqaddas kitobi Avestoda oila odobi, odatda ota-onani hurmat qilishga o‘rgatishdan boshlangan. Bu jarayon bola ustoz qo‘lida ta’lim–tarbiya olayotgan muddatda ham davom ettirilgan. Zero, ota-onani, ustozlarni hurmatlash ikki olam farovonligining muhim sharti, axloqiy mezon deb qaralgan. [4.B.8]. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, YUsof Xos Xojib, Alisher Navoiy, Imom al –Buxoriy, Imom at–Termiziy, asarlarida kishilar

o'rtasidagi muomala– munosabat, insoniy fazilatlar ifodalangan.

Alisher Navoiy o'zining “Mahbub ul–qulub” asarida toshbag'ir o'qituvchi bilan mehribon muallimning faoliyatidagi tafovutlar, ularning turli mazmunidagi natijalarini ilmiy tarzda asoslab beradi. Abdulla Avloniy o'zining “Birinci muallim” kitobida bolalarning barkamol inson sifatida tarbiyalashda ularning yoshiga, kobiliyatiga mos ravishda ta'lim-tarbiya ishlari olib borilishi zarur deb– uqitirib, “...tarbiyalanuvchida axloqiy xislatlarning tarkib topishida ijtimoiy muhit, oilaviy sharoit va uning atrofidagi kishilar g'oyat katta ahamiyatga ega”.[4.B.9] “Har kishining dunyoda oromi joni tarbiyat, balki oxirida erur dorulomoni tarbiyat.” [5]

Forobiyning ta'kidlashicha - “Har bir shaxs munosib odam, unga ta'lim va tarbiya zarurdir. U ta'lim orqali nazariy kamolotga erishadi, tarbiya orqali esa, kishilar bilan muloqotning qadr-qimmatini va amaliy faoliyatni o'rganadi”–degan. Forobiy bolalarning fe'l–atvoriga qarab tarbiya jarayonida “qattiq” yoki “yumshoq” usullardan foydalanish kerak, deb hisoblagan. Abdurauf Fitrat shunday degan edi: “Har bir oilaning saodati va izzati, albatta shu xalqni ichki intizomi va totuvligiga bog'liq. Tinchlik va totuvlik esa shu millat oilalarining intizomiga tayanadi, mamlakat va millat ham shuncha kuchli, tartibli bo'ladi. Agarda bir mamlakatning aholisi axloqsiz va johillik bilan oilaviy munosabatlarni zaiflashtirib yuborsa va intizomsizlikka yo'l qo'ysa, shunda bu millatning saodati va hayoti shubha ostida qoladi”[7.]

Jahon psixologiyasi ilmida bola xulq-atvori va ruhiyatining shakllanishida muloqot va shaxslararo munosabat muhim rol o'ynaydi, degan yondashuv etakchilik qiladi. Shu bilan bir qatorda, bolaning rivojlanayotgan shaxs sifatidagi faolligi ham aynan muloqotda namoyon bo'ladi. Mazkur yoshdagi taraqqiyot davrini boshdan kechirayotgan shaxs uchun etakchi ijtimoiy-psixologik omil sifatida muloqot jarayoni alohida o'rin tutadi. Bola shaxsining ijtimoiylashuvi va shakllanishida shaxslararo munosabat va muloqot jarayonining o'zini shundaki, bunda asosiy shakllantiruvchi mexanizm ota-ona, oila a'zolari va atrofda g'ilarning o'zaro munosabatlari, muloqotga kirishishlari orqali bola ongida kognitiv fikr-tushuncha va g'oyalar shakllanadi va bola shaxsi xususiyatlarining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda shaxs xususiyatlarining rivojlanishi muloqot jarayoni bilan bir qatorda boshqa ijtimoiy-psixologik munosabatlar xususan, ota-ona tomonidan bolaga nisbatan beriladigan mehr-muhabbat, etarlicha moddiy-maishiy shart-sharoit va oilada sog'lom ma'naviy-psixologik muhitning yaratilishi bilan birgalikda kechadi. Tadqiqotimizda ko'zda tutilgan maktabgacha yoshdagi bolalarda shaxs xususiyatlari shakllanishiga muloqot jarayoni ta'sirining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish va shu asosda ular shaxs sifatlarini rivojlantirish maqsad va vazifalarini amalga oshirish natijalari shuni ko'rsatdiki, maktabgacha ta'lim muassasalarida

tarbiyalanayotgan bolalardan, maktabgacha ta'limga qamrab olinmagan, ya'ni oilada tarbiyalanayotgan bolalarda muloqotchanlik xususiyatlari, kam shakllanganligini, ya'ni, bu guruh bolalarining kommunikativ xususiyatlari, shaxslararo munosabatlari rivojlanish darajasining ko'rsatkichlari past baholandi. Tadqiqot ishi natijalaridan kelib chiqqan holda quyidagi tavsiyalarni keltirib o'tishni lozim topdik:

Bola shaxsi kommunikativ xususiyatlari, shaxslararo munosabatlari rivojlanish darajasini ko'tarish uchun bolalarni ota-onalari muloqot doirasini kengaytirishlari kerak.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachi va bolalar muloqotini samarali tashkil etishga qaratilgan treninglarini olib borish.

Oilada ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni muloqot madaniyatiga o'rgatish bo'yicha kattalar va ota-onalar uchun psixologik trening- mashqlarini tashkil etish lozim. Chunki, oilada va tengqurlari bilan tashkil etilgan muloqot bola shaxsi shakllanishining muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг 2018 йил 2 февралдаги ПФ-5325-сон «Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» ги Фармони. www.lex.uz

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш. Мирзиёевнинг “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” Қарори. Тошкент ш., 2019 йил 3 май, ПҚ-4307-сон.www.lex.uz.

3. “Узлуксиз маънавий тарбия Концепцияси”. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 31 декабрдаги 1059-сон Қарори. www.lex.uz.

4.АкрамоваФ.А.,БилоловаЗ.Б.,ЖовлиевИ.С. Оила энциклопедияси. “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти,2019

5. А.Авлоний «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» www.Ziyouz.uz

6. Каримов.И.А.Юксак маънавият-енгилмас куч.Тошкент, 2008.

7. Фитрат А.. “Оила ёки оила бошқариш тартиблари”. Т. “Маънавият” 1998.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA BARQAROR TARAQQIYOT BORASIDAGI TA'LIM MAZMUNIDA BARQAROR RIVOJLANISH PRINSIPLARI VA QONUNLARI

Sh.AVAZOV,
TDPU professori,
F.SAYDAMATOV,
TDPU katta o'qituvchisi

Mazkur maqolada "barqaror taraqqiyot" tushunchasining mohiyati, uning prinsiplari va qonunlari, shuningdek "barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim" tushunchasi, uning mazmuni va asosiy yo'nalishlari ochib berilgan.

Tayanch so'zlar: barqaror taraqqiyot, barqaror taraqqiyot maqsadlari, barqaror taraqqiyot prinsiplari, barqaror taraqqiyot qonunlari, ekologik barqarorlik, barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim, barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim mazmuni.

В данной статье раскрывается сущность понятия «устойчивое развитие», его принципы и законы, а также понятие «образование в области устойчивого развития», его содержание и основные направления.

Ключевые слова: устойчивое развитие, цели устойчивого развития, принципы устойчивого развития, законы устойчивого развития, экологическая устойчивость, образование в области устойчивого развития, содержание образования в области устойчивого развития.

This article describes the essence of the concept of «sustainable development», its principles and laws, as well as the concept of «education in the field of sustainable development», its content and main directions.

Key words: sustainable development, sustainable development goals, principles of sustainable development, laws of sustainable development, environmental sustainability, education in the field of sustainable development, the content of education in the field of sustainable development.

O'zbekistonning BMT bilan hamkorligi so'nggi yillarda yangi bosqichga ko'tarildi. Prezident SHavkat Mirziyoev 2017 yil BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida, 2020 yilda shaklida tashkil etilgan 75-yubiley sessiyasida nutq so'zlab, jahon hamjamiyati e'tiborini Markaziy Osiyodagi eng og'riqli muammolardan biri – Orol dengizining qurishi, Janubiy Orolbo'yi ekologik fojiasini yumshatish va suv resurslaridan oqilona foydalanish masalalariga qaratib, global iqlim o'zgarishi, qashshoqlikni tugatish va kambag'allikka qarshi kurashish yuzasidan aniq takliflar bildirib, bu borada BMTni hamkorlikka chorladi. Gap O'zbekistonda barqaror taraqqiyotni, uning uchta asosiy tarkibiy qismi - iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik

barqarorlikni o'zaro muvozanatda ta'minlash, ularning maqsadi va vazifalari, bu borada ko'rilayotgan chora-tadbirlar samaradorligi haqida ketmoqda.

Barqaror taraqqiyot – *bugungi avlodlar hayotiy ehtiyojlari kelgusi avlodlar ehtiyojlarini xavf-xatarga qo'ymay ta'minlanadigan rivojlanish*. Bu tushuncha bir qancha avlodlar manfaatiga dahldor bo'lib, hayotiy ehtiyojlarni belgilash va qondirish, ya'ni o'sish va rivojlanish sur'ati hamda chegaralari bilan aniq bog'liq bo'lgan murakkab va majmuiy jarayonlarni qamrab oladi [2].

“Barqaror taraqqiyot” tushunchasiga *mutaxassis olimlar tomonidan turlicha ta'rif berilgan: «Barqaror taraqqiyot – miqdoriy o'sishsiz sodir bo'ladigan rivojlanish», «Ijtimoiy barqaror taraqqiyot – yalpi iqtisodiy o'sish hayotiy ta'minot tizimlarining bardosh berish qobiliyati chegarasidan chiqmaydigan rivojlanish», «Barqaror taraqqiyot – ekotizimlar hayotini ta'minlovchi ichki sig'imni saqlagan holda kishilarning hayot kechirish sifatini yaxshilash» va hakoza [1].*

Barqaror taraqqiyot borasida qabul qilingan me'yoriy hujjatlar hamda mutaxassis olimlar qarashlariga muvofiq uning quyidagi sakkizta asosiy prinsipini ajratib ko'rsatish mumkin [1; 2; 4]:

1. Odamlar va kishilik jamiyatining tabiatga, atrof-muhitga ta'sirini biosfera-ekosferaning ichki imkoniy sig'imidan oshirmaslik.

2. Tiklanadigan barcha resurslarni himoya qilish:

– ekosferada kechadigan asosiy tabiiy jarayonlarni saqlash (masalan, biogeokimyoviy aylanma harakatlar, ma'lum davrlarda takrorlanib turadigan gidrologik jarayonlar va hodisalar, iqlim tizimlari, tuproq hosil bo'lishi jarayonlari va hakoza);

– biologik xilma-xillikni, ya'ni genetik, turlar va ekotizimlar xilma-xilligini saqlash;

– tiklanadigan barcha resurslardan ularning ortib borishi chegarasida foydalanish.

3. Tiklanmaydigan resurslarni ularning o'rmini bosuvchi resurslarning tiklanish jadalligidan oshirmay, keyinchalik tiklanmaydigan resurslardan foydalanishni batamom to'xtatish sharti bilan sarflash.

4. Istalgan bir mamlakat ichida hamda mamlakatlar o'rtasida tabiatdan foydalanish borasidagi sarf-xarajat va foydani adolatli taqsimlash.

5. Sanoat, qishloq xo'jaligi, energetika va shu kabi ishlab chiqarish tarmoqlarda ekologik texnika va texnologiyalarni ommaviy joriy qilish.

6. Miqdoriy ko'rsatkich bilan ifodalab bo'lmaydigan ekologik qiymatni (qadriyatni) hisobga oluvchi innovatsion iqtisodiy dastaklardan foydalanish.

7. Tabiat sharoit va resurslardan foydalanish sohasidagi boshqaruvni tubdan

takomillashtirish:

- tegishli qonunlar qabul qilish va ularni amaliyotga joriy etish tizimini shakllantirish;

- ekologiya va tabiatdan foydalanish masalasini o'z ichiga olgan barqaror taraqqiyotni uzoq muddatli (istiqbolli) rejalashtirish;

- «ta'sirni sezish (yoki javob qaytarish) va kamchilikni tuzatish (yoki bartaraf etish)» prinsipiga emas, balki «oldindan sezish va oldini olish» prinsipiga amal qilish; turli loyihalarning atrof-muhitga ta'sirini baholashni o'z ichiga olgan davlat ekologik ekspertiza tizimini (jamoatchilik ishtiroki bilan) ushbu prinsipga muvofiq tashkil etish;

- ekologiya va atrof-muhit muhofazasi sohasiga mas'ul bo'lgan boshqaruvchi tashkilotlar (masalan, Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi, hududiy tuzilmalari kabi) imkoniyatlarini imkon qadar oshirish, ularning davlat hokimiyati tizimida yuqori mavqega ega bo'lishini ta'minlash.

8. Ma'naviy-axloqiy omillar va prinsiplarni yanada rivojlantirish:

- jamiyatda barqaror taraqqiyot etikasini (axloqini) shakllantirish va yuksaltirish;

- ta'lim tizimining barcha turlari hamda shakllarida ekologik ta'lim, tarbiya va madaniyatni shakllantirish ustuvorligini ta'minlash;

- aholining o'z-o'zini ekologik anglash (shaxs va jamiyatning tabiatdagi o'z o'rni va burchini ekologik tushunish) rasm-rusumlari, an'analarini uzluksiz rivojlantirish va mustahkamlash.

Bizningcha, ta'lim tizimining barcha turlari va shakllarida tabiiy-ilmiy va ijtimoiy-gumanitar o'quv fanlari mazmuniga yuqorida keltirilgan asosiy prinsiplar singdirilsa va ularning o'zlashtirilishi ta'minlansa, mahalliy va milliy-mintaqaviy darajadagi barqaror taraqqiyot ta'minlanishi mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, barqaror taraqqiyot konsepsiyasihaligacha o'z takomiliga to'liq etmagan, biroq omon qolishi strategiyasi asosini tashkil qiladigan bundan boshqa ishonchli konsepsiya hozircha shakllangan emas. SHu sababli 2015 yilda BMTga a'zo mamlakatlar tomonidan barqaror taraqqiyot borasida 2030 yilga qadar bo'lgan quyidagi maqsadlar aniq belgilab olingan: qashshoqlik, ocharchilikni batamom tugatish; OITS, sil, bezgak kabi kasallik tarqalishining oldini olish; aholining toza ichimlik suvidan foydalanishda teng huquqqa ega bo'lishini ta'minlash; eng maqbul va qulay energiya ta'minoti xizmatidan foydalanish; sifatli va barqaror infratuzilmalarni yaratish; aholining iqlim o'zgarishi va tabiiy ofatlarga moslashishini ta'minlash; suv havzalari ifloslanishini qamaytirish va oldini olish; er-tuproqni muhofaza qilish, qayta tiklash va undan me'yorida foydalanish; iqtisodiy rivojlanish va mahsulot etishtirish miqdorini oshirish; bolalarning sifatli boshlang'ich

va umumiy o'rta ta'lim olishiga erishish; xotin-qizlarning tahqirlanishini va zo'ravonlikni tugatish va sh.k [3]. Bu maqsadlarga erishish, eng avvalo, umumiy boylik - kapitalning bir zaylda barqaror turishiga bog'liq. Insoniyat egalik qilayotgan umumiy boylik (kapital) asosan to'rt turga bo'linadi: 1) moddiy-moliyaviy (ishlab chiqarish) kapital; 2) tabiiy kapital; 3) inson kapitali; 4) ijtimoiy kapital.

Barqaror taraqqiyot jarayonlarini tushunishga imkon beradigan quyidagi taxminlar (farazlar) ham muhim ahamiyat kasb etadi [1]:

1. Erda aholi soni uningning imkoniy sig'imidan allaqachon oshib ketgan.
2. Aholi sonining to'xtovsiz o'sishi biosfera uchun eng katta va kutilmagan oqibatli tahdidlardan biri bo'lishi mumkin.

3. Qanday bo'lmasin, biror mamlakatning barqaror rivojlanishga muntazam o'tishi uchun zarur bo'lgan vaqt aholi ko'lamiga va aholi jon boshiga resurslar iste'molining o'rta jadalligiga mutanosib ravishda oshib boradi.

4. Jamiyatning stabiligi barqaror rivojlanishning zaruriy, ammo etarli bo'lmagan shartidir.

5. Aholining o'sishi va resurslar kamayishi oqibatida turmush darajasi pasayishining og'irligi (jabr-jafosi) asosan kambag'allar gardaniga tushadi.

6. Ekologik muammolarni resurslar iste'molining jadalligini oshirish orqali hal qilish mumkin emas.

7. Atrof-muhit holatini o'zaro murosaga kelish yo'li bilan yaxshiroq himoya qilish mumkin emas.

8. Aholining o'ta tig'izligi, resurslar etishmovchiligi ko'pchilik odamlarga ma'lum bo'lgan vaqtda ekosferaning imkoniy sig'imidan allaqachon oshib ketilgan va barqaror taraqqiyot haqida o'ylashga juda kech qolingan bo'ladi.

Respublikamizdagi barcha ta'lim turlarida amalga oshiriladigan barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim mazmunida ta'kidlangan barqaror taraqqiyot prinsiplari va qonunlari to'liq o'z aksini topishi kerak. Zero, "barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim" – har bir shaxs va jamiyatda atrof-dagi tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirishga yo'naltirilgan ma'rifiy-pedagogik faoliyatdir. Biroq respublikamiz ta'lim tizimi va o'quv-tarbiya jarayonida bu masalaga etarlicha e'tibor qaratilmayapti.

Barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim bo'yicha amalga oshiriladigan ishlar mazmunida quyidagi muammoli yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

1. Barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim mazmunini tanlash omillari va shakllantirish prinsiplarini jamiyatda shakllangan ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-ekologik tajribaning xususiyatlari, ta'lim oluvchilarning atrof-muhit bilan munosabatini maqbullashtirish ehtiyoji, ta'lim tashkilotlari faoliyatining mazmuni va «o'qituvchi – ta'lim oluvchi»

pedagogik tizimini inobatga olgan hola ilmiy asoslash va har xil tipdagi ta'lim tashkilotlarida barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim mazmuni modellarini ishlab chiqish.

2. Barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim mazmunida ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-ekologik tajriba tarkibini aniqlash va tanlash uchun ta'lim oluvchilar egallaydigan ilmiy bilimlar (tushunchalar), amaliy ko'nikmalar (kompetensiyalar) tizimini ishlab chiqish (o'quv dasturlari va adabiyotlari mazmunini takomillashtirish), ta'lim oluvchilarning barqaror taraqqiyotni ta'minlash borasidagi bo'lg'usi amaliy faoliyati tuzilmasini ishlab chiqish va ularda barqaror taraqqiyot bo'yicha ijodiy faoliyat hamda hissiy-qadriyatli munosabatlar tajribasini rivojlantirish.

3. O'quv-uslubiy majmualarda barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim mazmunini aks ettirish uchun turi tipdagita'lim tashkilotining DTS, o'quv rejasi, dasturlari va adabiyotlari mazmunidabarqaror taraqqiyot mavzusini fanlararo integratsiya asosida maqbullashtirish, shuningdek ayrim ta'lim tashkilotlarida "Barqaror taraqqiyot" maxsus kursi dasturini ishlab chiqish va joriy etish.

4. Pedagogik jarayonda barqaror taraqqiyot borasidagi ta'lim mazmunini ro'yobga chiqarish uchuno'quv-tarbiya jarayonida barqaror taraqqiyot borasidagi bilim va tajribani shakllantirishning tashkiliy shakllari (ma'ruza, amaliy ishlar, ekskursiyalar, o'quv-dala va malakaviy amaliyotlar, guruhli va ommaviy tadbirlar va h.k.), metodlari va vositalarini amaliyotga joriy etish.

Ta'lim tashkilotlarida barqaror taraqqiyot borasidagi ta'limni tizimli tashkil etish har bir ta'lim oluvchining ong-shuurida barqaror taraqqiyot mafkurasi va axloqlinishakllantirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Авазов Ш., Сайдаматов Ф., Аллаберганов Х. «Биосфера (экосфера) ва одам (жамият)» тизимида геоэкология ва геоэкологик ўлкашунослик. Монография. Тошкент: "INNOVATSIYA-ZIYO", 2019.- 373 б.

1. Барқарор келажак сари. Қўлланма. – Т.: «CHINOR ENK», 2013. – 176 б.

2. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года / Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей ООН 25 сентября 2015 года. – 39 с.

3. Goodland, Robert. 1995. «The Concept of Environmental Sustainability». Annual Review of Ecology and Systematics 26: 1-24.

DARSLARNI LOYIHALASH TEXNOLOGIYASINI ISHLAB CHIQISH VA JORIY QILISH DASTURI

I.Q.SHAMSIEVA,
NavDPI, p.f.f.d.(PhD)

Ushbu maqola innovatsion texnologiyalardan foydalangan holda oliy o'quv yurtlarining jismoniy sifatlari to'g'risida talabalar tushunchasini berishga bag'ishlangan, harakatlarni o'qitishning zamonaviy uslublari masalalari ochib berilgan, uning ma'nosi bo'yicha tasnif ko'rib chiqilgan; maqolada o'quv jarayoni ishtirokchilari faoliyatini tashkil etish va natijalari uchun ahamiyati jismoniy sifatlarning o'quvchilar tanasiga ta'siri masalalari yuzasidan gapirilgan.

Tayanch iboralar: Musobaqa, mashqlar me'yori, yuklama, sifatlار, umumrivojlashtiruvchi, siklik, atsiklik, amaliy, og'zaki, ko'rsatmalilik, uslublار.

Эта статья посвящена, дать понятия студентам о физических качествах в высших учебных заведениях с использованием инновационных технологий. Раскрыты вопросы современных методов обучения движениям, раскрыта классификация и значение. Рассмотрены вопросы преподавания предмета ТИМФК с использованием педагогических технологий. Проектирование урока включает в себя требования, принципы конструирования, алгоритм, обладает определенными признаками, имеет особое значение для организации и результатов деятельности участников учебного процесса. В статье рассмотрены вопросы влияния физических качеств на организм студентов.

Ключевые слова: Соревнования, норматив упражнений, нагрузка, качество, общеразвивающая, циклическая, ациклическая, практическая, устная, показательная, методы.

This graduation work is about physical education lessons in high sport school is to teach students about the physical attributes to the introduction of innovative technologies aimed at the development of modern methods of teaching movement, the general classification of the essence, the concept of vision. Physical education theory and methodology of noise that can be used in educational technology in teaching students how to study the concept. Final work of students in the physical qualities of positive effects on the body.

Key words: Competitions, standard of exercises, load, quality, general developmental, cyclic, acyclic, practical, oral, demonstrative, methods.

Pedagogik loyihalash – nafaqat, faoliyat, balki, faoliyatning yangi vazifalari, turlari, axborot va boshqalarning tartiblanish darajasi bilan tavsiflanadigan holatlarning izchil almashinuv jarayonidir. Ilmiy pedagogik adabiyotlarda loyihalash jarayoni quyidagi uch ta'minlash maqsadida loyihalash vaziyati chegaralarini kengaytirish), transformatsiya bosqich: divergensiya (echimni izlash

uchun etarli darajada keng maydonni (prinsiplar va konsepsiyalarni yaratish), konvergensiya (bir talay alternativ variantlardan echimning optimal variantini tanlash)ni o'tishi to'g'risidagi Dj. K. Djonsonning qoidasi mukammal hisoblanadi.

Umumpedagogik aspektidagi pedagogik texnologiya sifatida, uni o'qitishning maqsadlariga kafolatlangan tarzda erishilishini ta'minlaydigan o'quv fanining didaktik tizimini ishlab chiqish (asoslash) va amalga oshirish jarayoni hisoblanadi.

Pedagogik loyihalash bo'yicha ilmiy-pedagogik asarlarning umumlashtirilishi, o'quv va pedagogik tajribasi, umumiy ta'lim maktablaridagi eksperimental ishning borishiga oid loyihalash bosqichlarining yanada mufassalroq ma'nosining aytib berilishi asosida o'quvchilarga qaratilgan samarali pedagogik ta'sirlarni topishning zaruriyati to'g'risida xulosa chiqarishga imkon berdi.

Texnologiya sikl mazmunining asosiy tashkil qiluvchilari maqsadni ko'zlash, tanlash dasturlashtirish, rag'batlantirish va motivatsiyalash, operativ-faoliyatli, baholash-analitik komponentlardan iborat. Bu komponentlar jamuljam bo'lib va o'zaro bog'liqlikda bo'lgandagina o'quv-tarbiyaviy jarayonning mazmunini tashkil qiladi.

Ushbu komponentlar yuqorida nomlari ko'rsatilgan bosqichlarning mazmuniga organik ravishda qo'shiladilar.

Pedagogik modellastirish—bu maqsad (umumiy g'oya)larni pedagogik tizimlar, jarayonlar yoki vaziyatlar va ularga erishishning asosiy yo'llarini ishlab chiqishdir.

Ma'lumki, har qanday pedagogik faoliyat maqsadni belgilashni talab etadi. Maqsad sifatida, ularga muvofiq ravishda keyinroq, pedagogik tizimlar, jarayonlar yoki vaziyatlar tuziladigan, g'oya, nuqtai nazar va hattoki, ishonch ham bo'lishi mumkin, natijada pedagog xayolan, biror maqsadga qaratilgan o'z idealini, ya'ni, o'quvchilar bilan munosabatdagi o'z faoliyatining modelini yaratadi. Bunday fikrni yaratishga ustozning shaxsiy tajribasi, uning o'quvchilarini tushunishi ham ta'sir qiladi. Ushbu model pedagogik jarayonni bashorat qilishga imkon beradi.

Pedagog faoliyati o'qitish metodlari va shakllari orqali ta'riflanadi va quyidagi izchillikka ega:

1. O'qitish maqsadlari bilan tanishish. Maqsadlarni tanlash va o'z (mazmundor va konkretlashgan) maqsadlarini ta'riflash.
2. Material mazmuni bilan tanishish. Mazmunni va uni taqdim qilish shakllarini tanlash.
3. Material mazmunini o'qitish maqsadlari bo'yicha taqsimlash.

4. O'qitish metodlarini tanlash.
5. O'quv vaziyatlarini shakllantirish.
6. Dars tipini tanlash. Dars makrostrukturası bosqichlari bilan tanishish.
7. O'qitish vositalarini tanlash.
8. Dars mavzusini ta'riflash.
9. Dars vaqtini bosqichlar bo'yicha taqsimlash.

10. Darsning har bir bosqichida, doskada va o'quvchi daftarida yozuvlarni aks ettirish bilan o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro harakatlarini ko'rsatish.

Shunday qilib, darslar tizimi va (ES)-emotsional-irodaviy loyihalash texnologiyasi o'qituvchining mavzu bo'yicha darslar tizimini tuzish bo'yicha faoliyatini formallashtirish va minimumgacha keltirish imkonini beradi. Chunki, bu ish dars samaradorligi va dars sifatini oshirishga imkon tug'diradi.

Maktab o'quvchilari uchun o'quv loyihalash texnologiyasining ahamiyati quyidagilardan iborat.

– o'quv faoliyatini loyihalashtirishning amaliy xususiyati shunchaki, u o'quvchilar faoliyatining sotsial-qadriyatli motivlari keng spektrini shakllantirishga imkoniyat yaratadi;

– o'z jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish faoliyati mohiyati va zarurligini anglashni, o'z-o'ziga baho berishni oshiradi, shaxsning o'z imkoniyatlarini ijodiy tarzda namoyon qilishi uchun sharoit yaratadi;

– loyihalashtirilgan mashg'ulotlarda ishtirok qilish jarayonida o'qitilayotganlarning sotsial tajribasi, shaxsiyatli, o'quv, kommunikativ va sotsial muammolarni ko'rish, ajratish va echish bo'yicha ularning mahorati shakllantiriladi;

– sotsial aloqalar kengayadi, turli odamlar bilan o'zaro munosabatda bo'lish mahorati rivojlanadi.

Loyihalashga oid o'qitish texnologiyasi, o'quvchi uchun kelajakda muayyan kasbidan qat'iy nazar unga ijodiy faoliyati uchun zarur bo'lgan kreativ qobiliyatlarni va sifatlarni rivojlantirish bo'yicha pedagogik sharoitlarni yaratishga yordam beradi.

Dars loyihasi qog'ozda bayon qilinganidan so'ng, dars loyihasi sifatining o'z-o'zini tekshirish o'tkaziladi:

- maqsadlar va vazifalarning tanlanishi to'g'ri qilinganmi;
- topshiriqlar va vazifalarning bajarilishi, o'quvchilar javoblari uchun vaqt aniq chamlanganmi;
- darsda chalg'ituvchi paytlar yo'qmi;

- hamma imkoniyatlardan foydalanildimi;
- ko‘rgazmali, texnik ta‘minlash va tarqatma materiali etarlimi;
- dars maqsadlari, mazmuni va metodlari o‘zaro to‘g‘ri bog‘langanmi.

Bugungi kunda kompyuterning borligida fanni o‘rganishning maqsadlari va vazifalari, o‘qitish metodlari, usullari va vositalari, o‘quv materialini tizimlashtirish hamda maktabda mavzular, muammolar, o‘quv fanlari, o‘qish yillari bo‘yicha muammoli bolalar bilan ishlashning xususiyatlariga oid ko‘rgazmalilik, illyustratsiyalar, adabiyotlar, metodik qo‘llanmalar mavjudligida bunday masalalar bo‘yicha ma‘lumotlar bankini yaratish osondir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш. М. “Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамир” – Т.: Ўзбекистон, 2017.
2. Мирзиёев Ш. М. “Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларни таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови” – Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Мирзиёев Ш. М. “Эркин ва фаровон демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамир” – Т.: Ўзбекистон, 2017
4. Болотов В.А., Исаев Е.И., Слободчиков В.И., Шайденко Н.А. Проектирование профессионального педагогического образования // Педагогика. 1997. - № 4. С.68-72.
5. Большой толковый социологический словарь (Соллинс). Том 1 (А - О) / Д. Джери, Дж. Джери: Пер. с англ. – М.: Вече, АСТ, 2001. – 544 с.

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM IMKONIYATLARIDAN FOYDALANISH

M. Y. EGAMNAZAROV,
Jizzax DPI o'qituvchisi

Ushbu maqolada ta'lim sifatini oshirishda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim imkoniyatlaridan foydalanishga doir fikrlar; an'anaviy ta'lim va shaxsga yo'naltirilgan ta'limning ayrim farqli jihatlarini, shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari bir qator o'ziga xos ko'rsatkichlari va tamoyillari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim sifati, an'anaviy ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, ta'lim metodlarining ierarxik piramidasi.

В статье рассматривается использование возможностей личностно-ориентированного обучения для повышения качества образования, раскрывается некоторые различия между традиционным образованием и личностно-ориентированного обучения, выявлены конкретные показатели и принципы личностно-ориентированного обучения.

Ключевые слова: качество образования, традиционное образование, личностно-ориентированное образование, иерархическая пирамида методов обучения.

The article examines the use of the possibilities of personality-oriented technology to improve the quality of education, reveals some of the differences between traditional education and personality-oriented technology, reveals specific indicators and principles of personality-oriented learning.

Key words: quality of education, traditional education, of personality-oriented education, hierarchical pyramid of teaching methods.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'lim va o'qitish sifatini baholashning xalqaro standartlariga o'tishda oliy ta'lim muassasalari faoliyati va samaradorligini oshirishda ustuvor vazifalar qo'ydi. Yoshlarga oid davlat siyosatini takomillashtirar ekan: "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuchi va imkoniyatlarini safarbar etamiz", - deb ta'kidlaydi.

Ta'limning bugungi vazifasi ta'lim oluvchilarni kun sayin oshib borayotgan axborot ta'lim muhiti sharoiti, yuqori-ilmiy texnik rivojlanish, globallashtirish, ekologik muammolar ko'payib borayotgan davrda mustaqil ravishda faoliyat ko'rsata olishga, axborot oqimidan oqilona foydalanishga

o'rgatishdan iborat bo'lib, buning uchun ularga uzluksiz ravishda mustaqil ishlash imkoniyati va sharoitini yaratib berish zarur bo'ladi. Shundan kelib chiqqan holda, professor-o'qituvchilarning ta'lim-tarbiya sohasidagi vazifasi nafaqat bilim berish, balki ta'lim oluvchilarni mustaqil izlanish, ishlash va fikrlash, tahlil qilish, taqqoslash, o'zgartirish, hayotiy muhim vazifalarni hal etishga qo'llash, barchaga hayot yo'li davomida bilimlarini tezkor yangilash va to'ldirishni o'rgatish, jamiyat rivojlanishining yuksalish darajasiga bog'liq bo'lmagan holda mustaqil faoliyat ko'rsata oladigan va jamiyat rivojlanishiga moslasha oladigan kadrlarni tayyorlashdan iborat bo'ladi. Ushbu dolzarb vazifalarni hal etishda «Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim»ning imkoniyatlari beqiyosdir.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim deganda, biz ko'proq o'quvchilarning shaxsiy manfaatlarini, ehtiyojlarini nazarda tutamiz. Bunda ta'limning mazmuni o'quvchi shaxsining qiziqishlariga mos ravishda yo'naltirilishi, uning qiziqishlari va layoqatini qo'llab-quvvatlash bosh maqsad qilib olinadi. An'anaviy ta'limdan farqli ravishda, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim ta'limni tashkil etishning bir turi bo'lib, ta'lim jarayonida ta'lim oluvchilarning imkoniyat va qobiliyatlarini to'laligicha hisobga olgan holda, ularning shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun zarur sharoitlarni yaratishdan iborat. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayonida ta'lim oluvchi butun ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchisi, ta'lim beruvchi bilan teng huquqli mustaqil bilim oluvchi sub'ektdir, ta'lim beruvchi esa nafaqat «ma'lumot manbai» va «nazoratchi», balki ko'proq ta'lim oluvchi shaxsi rivojlanishiga yordam beruvchi, qo'llab-quvvatlovchi, rag'batlantiruvchi va tashxis qo'yuvchi hamdir.

Amerikalik psixolog olimlar R.Karnikau va F.Makelrouning tadqiqotiga qaraganda [2], Shaxsning tabiiy fiziologik, psixologik imkoniyatlari muayyan shakllarda o'zlashtirilgan bilimlarni turli darajada saqlab qolish imkonini beradi. Shaxs manbani o'zi o'qiganda 10%; ma'lumotni eshitganida 20%; sodir bo'lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rganida (illyustratsiya) 30%; sodir bo'lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rib, ular to'g'risida ma'lumotni eshitganida (demonstratsiya) 50%; ma'lumot (axborot)larni o'zi uzatganida (so'zlaganida, bilimlarini namoyish etganida) 75%; o'zlashtirilgan bilim (ma'lumot, axborot)larni o'z faoliyatiga tadbiiq etganida 90% hajmdagi ma'lumotlarni yodda saqlash imkoniyatiga ega ekan.

An'anaviy ta'lim berishdan farqli o'laroq, zamonaviy o'qitish "ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari - o'qituvchi, talaba va talabalar guruhi o'rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg'in bahs-munozara, o'zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini ikkilanmay bayon etish, muammoli vaziyatlarda echimlarni birgalikda izlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishda talabalarning o'zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, ularning o'zaro bir-birlarini hurmat qilishlari, tushunishlari va qo'llab-quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo'lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi [3]".

Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari bir qator o'ziga xos ko'rsatkichlarga ega:

a) o'quv jarayonining etakchi maqsadi – bilim, ko'nikma, malakalarning o'zlashtirilishi;

b) talabalarning bilish layoqatlarini rivojlantirish, bilim, ko'nikma va malakalar vositasida ularning bilish mustaqilliklarini shakllantirish.

v) didaktik jarayonning mazmuni – barcha dasturlar uchun mazmun yagona hisoblanadi;

g) o'quv jarayoni doirasida - o'rgatish faoliyati davomida o'qituvchining yo'naltiruvchilik, rahbarlik, maslaxat beruvchilik mavqe'i namoyon bo'ladi;

e) o'quv jarayoni doirasida pedagogik faoliyat talabalarning etakchilik mavqe'i bilan uyg'unlashadi.

Shaxsga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalari sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan quyidagi tarkibiy qismlar ajratiladi:

Moyillik hosil qiluvchi – talabalarni faol o'rganish jarayoniga jalb qiluvchi va bilish faoliyatining barcha bosqichlarida faollikni saqlab qoluvchi qiziqishlari, ehtiyojlari, mayllari.

Yo'naltiruvchi – talabalarning o'quv-biluv maqsadini amalga oshirish uchun uni rejalashtirishlari va bashorat qilishlari.

Mazmunli-operatsion nuqtai nazardan - axborotlarni qabul qilish, saqlash va qayta ishlash maqsadida etakchi bilimlar va usullarni o'zlashtirish.

Quvvatiga ko'ra – diqqat, iroda va kechinmalar.

Nazariy-tahliliy jihatdan – talabalarning o'z-o'zlarini mustaqil nazorat qilishlari, bajarilgan harakatlarning borishi va natijalarini mustaqil baholashlari, o'zgalarning bahosiga tayangan holda o'zlari va faoliyatlariga bergan baholari, o'rganish jarayonlarini mustaqil boshqarishlari va tuzatishlar kiritishlari, o'z-

o'zlarini boshqarishlari kabilar.

Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalarni tashkil etish prinsiplari o'ziga xos jihatlarga ega. Bunday o'ziga xosliklar sirasiga:

1. Talabalarni faollashtiruvchi, rivojlantiruvchi didaktik majmualarga ega bo'lish. Mavjud didaktik majmualardan o'quv-biluv jarayonida keng foydalaniladi. Ushbu majmualar bilan ishlash talabalarga quvonch bag'ishlashi, ularda hayotiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qilishi, talabalarga o'quv materiallaridan erkin tanlov asosida foydalanish imkoniyatining berilishi, o'quv materiallari talabalarning ehtiyojlari, izlanishlari, xoxishlariga mos kelishi, talabalarga har bir darsda yangi bilimlar bilan uchrashish imkoniyatini berishi, o'quv materiallari yordamida talabalarning dunyoqarashlari va tassavvurlari kengayishi, o'quv materiallari tarkibiga ta'limiy o'yinlarning singdirilishi, o'quv materiallari talabalar ma'naviyatini yuksaltirishi, ularni mustaqil va tanqidiy fikr yuritishga o'rgatishi lozim.

2. Talabalar shaxsiga nisbatan insoniy yondashuvni ta'minlash. Bunda talabalar bilan demokratik munosabatlarni o'rnatish, shaxslararo do'stona munosabatlarni o'rnatishning muhim tamoyili bo'lib, bunday munosabat o'quv-biluv jarayoni samaradorligini ta'minlaydi. Bunday munosabat zahirida har bir talabani mustaqil Shaxs sifatida tan olish, ularning huquqlarini hurmat qilish, his-tuyg'ularini tushunish, ularning qarorlarini e'tirof etish va unga ishonish, talabalarning erkinliklari ta'minlanishi, a'lochilar bilan past o'zlashtiruvchi talabalarning huquqlarini tenglashtirish, ularning bir-birlariga ko'makdosh bo'lishlarini ta'minlash imkoniyati vujudga kelishi lozim.

3. Insonparvarlikka asoslangan hamjihatlik muhitini qaror toptirish. Insonparvar, demokratik, jamoaviy hamkorlik jarayonida talabalarda mustahkam bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish, ularga nisbatan muruvvat va mehr-muhabbat, sadoqat bilan munosabatda bo'lish, ularni ezgu ishlarga ruhlantirish, hamkorlik, o'zaro muomala va mulokotda pedagogik mahorat ko'rsatish, talabalar orasida ijobiy muhitni qaror toptirish, ularning kamchiliklariga nisbatan bag'rikenglik bilan bardoshli munosabatda bo'lish lozim.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozimki, ta'lim tizimida «shaxsga yo'naltirilgan ta'lim» texnologiyalari va elementlaridan dars jarayonida foydalanishi ta'lim oluvchilarning ta'lim jarayonining markaziy sub'ekti sifatida faollashishiga, mantiqiy va mustaqil fikrlash qobiliyatlarining o'sishiga, dars

jarayoniga doimiy qiziqishining oshishiga, mustaqil ishlashga bo'lgan intilishlarining rivojlanishiga hissa qo'shadi hamda ta'limning sifat va samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/docs/3107036> O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari elektron to'plami
2. Соколова О. В. Формы коммуникации в учебном процессе //Интернет-журнал СахГУ: Наука, образование, общество. – 2010. – Т. 2010. – №. 2. – С. 89.
3. Inoyatov U.I., Muslimov N.A., Usmonboyeva M., Inog'omova D. Pedagogika; 1000 ta savolga 1000 ta javob: Metodik qo'llanma.–Toshkent, Nizomiy nomidagi TDPU, 2012.–B 122.
4. Umumiy pedagogika 1-qism; O'quv qo'llanma/ A.Musurmanova [va boshqalar]– Toshkent, “Uzkitobnashriyotsavdo”, 2020. –B 400

O'QUVCHI-TALABALARDA MANTIQUIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH VA UNING MATEMATIK TAFAKKUR RIVOJIGA TA'SIRI

N.X. MIRZAQOBILOV,

Jizzax politexnika instituti dotsenti,

R.N. MIRZAQOBILOV,

O'zR FA V.I.Ramanovskiy nomidagi matematika instituti tayanch doktranti

Ushbu maqolada o'quvchi-talabalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish va ulardagi matematik tafakkurni uyg'otish masalasi ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: *mantiqiy fikrlash, mantiqiy savodxonlik, fikrlash uslubi, ijodiy nutq madaniyati, fikrlash darajasi, ijodkorlik faoliyati, nazariy fikrlash, mental matematika, bilim daraja, matematik tafakkur, mehnat, matematik belgi, matematik ifoda, mantiqiy shakl, muammoli masala, muammoli vaziyat, maxsus test variantlari, test topshiriqlari.*

В данной статье рассматриваются задачи развития математического и логического мышления в учениках и студентов.

Ключевые слова: *логическое мышление, логическая грамотность, способы мышления, культура творческой речи, степени мышление, творческая деятельность, теоретическое мышление, ментальная математика, степень знаний, математическое мышление, труд, математический знак, математическое выражение, логическая форма, проблемный вопрос, проблемная ситуация, настраиваемые параметры тестирования, тестовые задания.*

This article discusses the tasks of developing mathematical and logical thinking in pupils and students.

Key words: *logical thinking, logical literacy, ways of thinking, the culture creative speech, degree of thinking, theoretical thinking, creative activity, theoretical thinking, mental mathematics, degree of knowledge, mathematical thinking, labor, mathematical sign, mathematical expression, logical form, problematic issue, problem situation, configurable test parameters, test tasks.*

Dars mashg'ulotlari sifatini yuqori saviyaga ko'tarish, zamonaviy dars turlaridan keng foydalanish orqali o'quvchi-talabalar bilimini oshirish, iqtidorli o'quvchi va talabalarni tarbiyalab yetishtirish asosiy vazifalardan biridir. [2,116].

Insonning bilim darajasi uning o'rgangan va o'qiganlari bilangina emas, balki ularning amaliy faoliyatda qanchalik qo'llay olishi, solishtirish, aniqlashtirish, tafakkurlash va tasniflash darajasi bilan ham belgilanadi. Bunday ko'nikmalar yig'indisi esa mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini bildiradi.

Olimlarning fikricha, inson onadan mavjud qobiliyatlar bilan emas, balki qobiliyat kurtaklari bilan tug'iladi. Bu kurtaklar barq urib yashaydimi yoki kurtakligicha qolib

ketadimi degan savolga hayotdan, insonning o'zidan izlamoq kerak. O'quvchi va talabalardagi iqtidor o'z-o'zidan ro'yobga chiqmaydi, uning namoyon bo'lishi uchun shunday o'quvchi va talabalarni topish va ulardagi qobiliyatlarni tarbiyalab borish zarur. Bu esa professor-o'qituvchi va pedagoglardan hamda, o'quvchi-talabalardan ham tizimli va tinimsiz mehnat qilishni talab etadi. Mehnat esa o'qish, o'rganish va masalaning mohiyatini chuqur tushuna bilish demakdir. O'quvchi-talabalarning o'z ustida mustaqil ishlashlari, mehnatsevarligi, qiziqish va hohishlari bu sohada asosiy omil hisoblanadi. Buni quyidagi mulohazalarda ko'rish mumkin: [3,135]

- o'quvchi-talabalarda iqtidorning rivojlanishiga yo'naltiruvchi sifatlarini tarbiyalab borish;

- o'quvchi-talabalarda "o'qiy olish" ko'nikmalarini shakillantirish va rivojlantirish;

- o'qishga bo'lgan ma'suliyatini tarbiyalash;

- o'z kuchiga va qobiliyatiga bo'lgan ishonchini tarbiyalash;

- o'quvchi-talabalarning ijodiy nutqi va madaniyatini o'stirish;

- ularni teran fikrlashga o'rgatish kabi omillar.

Bundan kelib chiqadiki, o'quvchi-talabalarning matematik tafakkurini rivojlantirish, o'qitish va tarbiyalash jarayonlarining birligi natijasida yuzaga keladi. Ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchi-talabalarning ijodiy faolligini rivojlantirish muhim masala hisoblanadi. Ushbu ijodkorlik faoliyati aniq va tabiiy fanlarga bo'lgan qiziqish, intilish va hohishlarini tarbiyalab borishni taqozo etadi. Bu esa professor-o'qituvchilardan bir qancha muhim tadbirlar ustida muntazam ravishda mehnat qilishni talab etadi.

- Professor-o'qituvchilarning o'quvchi-talabalardagi ijodkorlik faoliyatini rivojlantirib borishga intilish;

- Axborot resurs markazlari, kutubxonalar va o'quv xonalarida o'quvchi-talabalarning aktiv faoliyatini tashkil eta bilish;

- O'quvchi-talabalar muammoli masalalarning yechimini izlab topishda tortinmasdan ishtirok etishini ta'minlash;

- O'quvchi-talabalarning bilim olishlari uchun ularning ota-onalari bilan ishlashni yo'lga qo'yish;

- O'quvchi-talabalarning nutqini ijobiy tomonga rivojlanib borishiga erishish;

- Darsdan tashqari ishlarning bajarilish sifati va samaradorligini oshirib borishga erishish va hokozolar.

O'quvchi-talabalarning ijodkorlik faoliyatini rivojlantirishda qayd etilgan va boshqa omillarning amalga oshirila borishi professor-o'qituvchilardan,

shuningdek ularning ota-onalaridan mushtarak maqsad sari birgalikda ish olib borishini taqozo etadi.

O'quvchi-talabalarning mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirish muammosi uslubchilarning fikricha, ularning nazariy fikrlashlarini rivojlantirish bilan bog'liqdir. O'quvchi-talabalarning matematik fikrlashlarini shakillantirish mantiqiy fikrlash qobiliyatini bildiradi. Bu sohada yetuk olimlar tomonidan olib borilgan izlanishlar va xulosalar ahamiyatligi bilan alohida ajralib turadi. O'quvchi-talabalarning fikrlash darajasi, ijodiy nutq boyligi va madaniyati rivoji orasidagi qonuniyatlar ustida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar natijasida muhim xulosalar chiqarilib, metodik yo'llari ishlab chiqilgan. Ushbu metodik materiallar asosida o'quvchi-talabalarning mantiqiy fikrlashlari va ijodiy nutqini o'zaro bog'liq tarzda rivojlantirishga yo'naltirilgan tavsiyalar berilgan. Umuman olganda bu tavsiyalarni quyidagicha ifodalash mumkin:

- matematik belgi va ifodalarni o'qish va yoza bilish;
- so'z orqali yozuvdan raqam va simvollar yordamidagi yozuvga o'tish va aksincha;
- tasdiqlar uchun teskari masala va misollar keltira olish;
- darslik va qo'llanmalardagi gaplarda tushirib qoldirilgan so'zlarni topish;
- ilmiy-texnik atamalar, tushunchalar o'yini va tushunchalarining ta'riflari ustida ishlash;
- darslik va qo'llanmalar bilan mustaqil ishlashni o'rganish va boshqalar.

Mantiqiy fikrlashdagi chalkashliklar intellektual faoliyat sohasidagi turli xatolarga olib keladi, muloqat qilish, bir-birini tushunish imkonining kamayishiga, natijada insonlar o'rtasidagi munosabatlarda muayyan ziddiyatlarning vujudga kelishiga sabab bo'ladi. Mantiqiy fikrlash darajasi hissiyotlar va intuitsiya bilan emas, balki ratsional bilish qobiliyati bilan belgilanadi. Ratsional bilish qobiliyati – intellect IQ (Intelligence Quotient) testlari orqali aniqlanadi. IQ testlari natijasi rahbar hodimlarning turli murakkablikdagi masalalarning yechimini topish qobiliyatini aniqlabgina qolmay, o'z vaqtini hamda, mehnat faoliyatini samarali tashkil etish haqida ham axborot beradi.[5,194]

Shu asnoda shuni ta'kidlash kerakki, o'quvchi bolalarda mantiqiy fikrlashni shakillantirish jarayonini avvalambor bog'cha-maktablarida va so'ngra umumta'lim maktablarida amalga oshirish o'ta muhim masala hisoblanadi. Bu esa hozirgi paytda dolzarb bo'lgan axborot texnologiyalari asosida matematika fanini, ya'ni mental matematika bilan birgalikda olib borish orqali o'quvchi bolalarda mantiqiy fikrlashni shakillantirishni talab etadi.

Bog'cha va umumta'lim maktablarida o'quvchi bolalarning mantiqiy

fikrlashini shakllantirish oliy ta'lim talabalarining mantiqiy fikrlashining rivojlanishiga asosiy turtki bo'ladi. Bundan ko'rinadiki, o'quvchi-talabalarning mantiqiy fikrlashining rivojlanishiga alohida e'tibor qaratish, matematik tafakkur rivojiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

O'quvchi-talabalaridagi mantiqiy fikrlash uslubining mavjudligini o'z vaqtida aniqlay bilish matematika o'qitishning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. O'quvchi-talabalaridagi mantiqiy fikrlash ularning faoliyatlarida ko'zga tashlanadi, ularning asosiy faoliyati esa muammoli vaziyatni va masalalarni yechish bilan belgilanadi. Ularning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish uchun muammoli masalalarni tanlash va muammoli vaziyatlarni yaratish ma'lum qiyinchiliklarga duch kelinadi. Bunday topshiriqlar sifatida turli xil test variantlaridan foydalanish mumkin. Hozirgi paytda o'quvchi-talabalarning mantiqiy fikrlashlarini rivojlantirish uchun maxsus test variantlari ishlab chiqilgan. Test sinovi jarayonini mumkin qadar arifmetik, mantiqiy, fazoviy fikrlashga doir masalalar bilan amalga oshirish kerak. Savollar va testlar tuzishda raqamlar va harflar orasidagi qonuniyatlar yoki geometrik figuralardan foydalaniladi.

Mantiqiy fikrlash bo'yicha test (sinovi) shaxsning muammoga tizimli yondashuvi, tahlil qilishi, mavjud ma'lumotlardan maqbul natijani topishda foydalana olish, qarorlarni qabul qilishda tezkorlikni aniqlash bo'yicha o'ziga xos afzalliklarga ega. Shaxsning mantiqiy fikr yuritish qobiliyati vaziyatga ta'sir etuvchi omillarni hisobga olish, mavjud omillar orasida eng ehtimoli yuqorisini tanlash va shu asosda vaziyatni prognozlash salohiyatini ko'rsatadi. Mantiqiy fikrlash bo'yicha testing yana bir afzalligi shundan iboratki, ushbu test imtihon qabul qiluvchiga bo'lajak o'quvchi-talabalarning kuchli va kuchsiz jihatlari hamda intellektual salohiyatini aniqlagan holda kelgusida o'qitish yo'nalishlarini belgilab olish imkonini beradi. Shuningdek, o'quvchi-talabalarning mantiqiy fikrlash darajasini baholash orqali kelgusida uni mukammal rahbar kadr sifatida tayyorlash yo'nalishlarini aniqlab beradi.

Foydalanadigan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh. M. "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz". – Toshkent.: "O'zbekiston". NMIU, 2017. -592 b.
2. "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. Toshkent -2006. 116 b.
3. Rasulov A.I. "Psixodiagnostika". O'zMU nashriyoti 2010 yil. 135 bet.
4. Гусев Д.А. "Логика. Учебное пособие". –М.: Прометей, 2015 г.-300 стр.
5. Айзенк Г. "Новые IQ тесты". Перевод К.Совельева.- М.: Эксмо, 2003.-194 стр.

JISMONIY TARBIYADAN UMUMRIVOJLANTIRUVCHI MASHQLARNI UZVIYLASHTIRISH METODIKASI

O.MUSAEV,

NavDPI, p.f.f.d (PhD)

Ommaviy mashg'ulotlar o'zining ta'limiy, tarbiyaviy va sog'lomlashtiruvchi funksiyasi bilan o'quvchi-yoshlar jamoasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu shakllar to'plami o'quvchi-yoshlar to'laqonli sog'liqlarini mustahkamlash, jismoniy rivojlantirish, ularda jismoniy sifatlarini tarbiyalash uchun zarur bo'lgan ma'lum harakatlanish rejimiga asoslanadi.

Mazkur maqola ta'lim jarayonida o'quvchi-yoshlarning jismoniy tarbiyadan umumrivojlantiruvchi mashqlarni tashkil qilish va samarali o'tkazish metodikasiga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: o'quvchi-yoshlar salomatligi, jismoniy tarbiya, umumrivojlantiruvchi mashqlar, uzviylik, ta'lim jarayoni, jismoniy sifatlar, jismoniy mashqlar, sport turlari.

Mass education has a positive effect on the youth community, fulfilling its educational, pedagogical and health-improving function. This set of forms is based on a certain mode of movement, which is necessary to strengthen paid youth, physical development, and the development of their physical qualities. The article is devoted to the methods of organization and effective implementation of general developmental exercises for physical education of students in the educational process.

Key words: student health, physical education, general developmental exercises, membership, educational process, physical qualities, exercises, sports.

Массовое обучение положительно влияет на молодежное сообщество, выполняя его образовательные, педагогические и оздоровительные функции. В основе этого набора форм лежит определенный режим движения, который необходим для укрепления оплачиваемой молодежи, физического развития их физических качеств. Статья посвящена методам организации и эффективного проведения обще развивающих упражнений по физическому воспитанию студентов в учебном процессе.

Ключевые слова: здоровье студенческой молодежи, физическое воспитание, общеразвивающие упражнения, членство, учебный процесс, физические качества упражнений, спорт.

Uzviylik - ta'limda muayyan o'quv predmetini o'rganishning turli bosqichlarida uning qismlari orasidagi zaruriy bog'lanish va munosabatlarni to'g'ri o'rnatib bilishdan iboratdir.

Uzviylik o'quv materialining ketma-ketligi, tizimli qilib joylashtirilishi, avval o'zlashtirilgan bilimlarga tayanish, o'quv materialining kelajakda qo'llanilishi, o'quv-tarbiyaviy ish bosqichlarining davomiyligi demakdir.

Ma'lumki, jismoniy mashqlar jismoniy tarbiyaning asosiy vositasi bo'lib, u tarixan engil atletika, gimnastika, sport o'yinlari va turizm tarzida guruhlarga ajratadi.

Umumrivojlantiruvchi mashqlar barcha sport turlari mashg'ulotlarida, sog'lomlashtirish guruhlarida, shuningdek, maktabgacha ta'lim muassasalari, umumiy o'rta ta'lim maktablari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari va oliy o'quv yurtlarini jismoniy tarbiya darslarida keng qo'llaniladi.

Ommaviy ravishda olib boriladigan mashg'ulotlar boshqa turdagi mashg'ulotlardan ko'p sondagi o'quvchi-yoshlarning ishtirok etishi bilan farqlanadi. Ommaviy mashg'ulotlar o'zining ta'limiy, tarbiyaviy va sog'lomlashtiruvchi funksiyasi bilan o'quvchi-yoshlar jamoasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ushbu shakllar to'plami o'quvchi-yoshlar to'laqonli sog'liqlarini mustahkamlash, jismoniy rivojlantirish, ularda jismoniy sifatlarini tarbiyalash uchun zarur bo'lgan ma'lum harakatlanish rejimiga asoslanadi.

SHu sababli, jismoniy tarbiya o'qituvchilari va murabbiylar jismoniy tarbiya darslari va sinfdan tashqari mashg'ulotlarni talab darajasida tashkil etilishiga e'tibor qaratishlari lozim.

Bolalarni to'g'ri, chuqur nafas olishga o'rgatishda va ular qomatini chiroyli qilib shakllantirishda umumrivojlantiruvchi mashqlar o'rmini boshqa hech qanday mashq bosa olmaydi.

Umumrivojlantiruvchi mashqlar bilan muntazam shug'ullanish mushak, yurak, qon-tomir, nafas va nerv tizimlarini rivojlantiradi, mustahkamlaydi, organizmning ish qobiliyati va hayotiy faoliyatini kuchaytiradi.

Ular yordamida deyarli barcha jismoniy sifatlar – kuch va kuch bardoshligi, mushaklarning qisqarish tezligi va qayishqoqligi, harakat uyg'unligi, nafis ijro etilishi rivojlantiriladi va takomillashtiriladi, qaddi-qomat to'g'ri shakllantiriladi.

Umumrivojlantiruvchi mashqlar yordamida tana qismlari va mushak guruhlariga alohida ta'sir ko'rsatish mumkin. Bu xususiyat shug'ullanuvchilar organizmiga, ayniqsa harakat apparatiga har tomonlama, ta'sir ko'rsatish va butun tana mushuklarini muvofiq rivojlantirish imkoni beradi.

Umumrivojlantiruvchi mashqlarning farqli xususiyati ularning organizmga, umuman, alohida muskul guruhlari va bo'limlarga muayyan va yo'naltirilgan ta'sir ko'rsatishidir. Ular boshqa mashqlarga qaraganda oldini olish va tuzatish mashqlari sifatida ko'proq qo'llanishi mumkin. O'quvchilarning ko'krak qafasi, umurtqasi, oyoq tuzilishlari kabilarda yuzaga keladigan unsurlarni bartaraf etishda ayniqsa asqotadi.

Umumrivojlantiruvchi mashqlarni fiziologik ta'siriga qarab, ya'ni u yoki bu jismoniy sifatlarini: kuch, tezkorlik, qayishqoqlik, bardoshlilik, chaqqonlikni

rivojlantirishga qarab tasniflash mumkin.

Umumrivojlantiruvchi mashqlar mazmunini bug‘imlardagi: bukish, yozish, yaqinlashtirish, uzoqlashtirish, aylanma harakatlar va burish harakatlari tashkil etadi.

Majmuaga avval o‘quvchilarning katta e‘tiborini talab qiladigan mashqlar kiritiladi, organizmga kuchli ta‘sir qiladigan mashqlar esa kompleks oxirida bo‘ladi. Majmualarni tuzishda quyidagi talablarga amal qilinadi:

a) mashqlar oson, oddiydan murakkabga izchil ravishda o‘tadigan bo‘lishi kerak;

b) yuklama asta-sekin osha borishi lozim;

v) mashqlar hamma muskul guruhlariga ta‘sir qilishi kerak;

g) mashqlar turli muskul guruhlari uchun navbatlashib turish prinsipi asosida tanlanadi;

d) nafas olishni va qaddi-qomatni shakllantiruvchi mashqlar kiritilishi zarur.

Umumrivojlantiruvchi mashqlarni (URM) bajarayotganda jismoniy yuklamani boshqarish oson. Mashqlarning ta‘sir qilish darajasini quyidagi usullarda – ya‘ni: takrorlash sonini ko‘paytirish; bajarish tezligi va og‘irlikni o‘zgartirish yoki o‘zaro qarshilik darajasini o‘zgartirish; dastlabki holatni, yoki bajarish usulini o‘zgartirish orqali boshqarish mumkin.

Umumrivojlantiruvchi mashqlar shakli va mazmuni bo‘yicha juda oddiy bo‘lib, o‘rganish uchun ko‘p vaqt talab qilinmaydi. Barcha shug‘ullanuvchilar: yosh bolalar, turli yoshdagi kishilar va xattoki nogiron kishilar ham shug‘ullanishlari mumkin.

Jismoniy tarbiya o‘qituvchilari va murabbiylar o‘quvchilarga umumrivojlantiruvchi mashqlarni o‘rgatishlari uchun quyidagi maxsus bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishlari shart:

– ko‘p sonli mashqlarni o‘zi bilish (ko‘rsata olish, atamalar orqali tushuntira olish);

– har bir mashqning mohiyatini, uning nima uchun qo‘llanilishini aniq bilish;

– belgilangan vazifalarga muvofiq mashqlar majmuasini tuza bilish;

– mashqlarni turli (faqat tushuntirish, faqat ko‘rsatish, topshiriq berish, o‘yin usuli va hokazo) usullarda o‘rgata olish va mashg‘ulot o‘ta bilishi;

– hal qilinadigan vazifalar va shug‘ullanuvchilarning holatiga qarab, yuklamani me‘yorlay olishini talab etiladi.

Umumrivojlantiruvchi mashqlar katta ta‘limiy ahamiyatga ega. O‘qituvchining ko‘rsatmasi bo‘yicha ularni bajarishda o‘quvchilar turli-tuman harakatlar bilan tanishadilar va muntazam ravishda kuch, tezlik ritm, harakat sur‘ati

va ko'lamida to'g'ri tushunchalarga ega bo'ladilar. hatto eng oddiy, qolaversa, nisbatan murakkab mashqlar harakat mutanosibligini takomillashtirishga, harakat ko'nikmalarini ongli ravishda egallashga yordam beradi.

Umumrivojlantiruvchi mashqlar yordamida quyidagi vazifalarni hal etish mumkin:

Ta'lim berish vazifalari – harakatlarni belgilangan ko'lamda (zo'r berish darajasi, yo'nalishi, ko'lami, tezligi, me'yori) ijro etish malakasini shakllantirish; harakat faoliyatining alohida qismlarini yoki yaxlitligicha o'rganish; hayotiy zarur bo'lgan bilim, kunikma va malakalarni shakllantirish; tananing turli qismlari bilan bajariladigan harakatlarni moslab ijro etishni o'rganish.

Tarbiyalash vazifalari - alohida mushak va mushak guruhlarini taranglashtirish va bo'shashtirishga o'rgatish; mushak qisqarishi, tana kayishqoqligi va bug'imlarning harakatchanligini rivojlantirish; quch bardoshlik, chaqqonlik va harakat uyg'unligi, ahloqiy va estetik fazilatlarni tarbiyalash.

Sog'lomlashtirish vazifalari – organizmning ish qobiliyatini bo'lajak asosiy faoliyatga tayyorlash; sog'liqni mustahkamlash va organizmning haetiy faoliyatini oshirish; tana tuzilishini takomillashtirish, qaddi-qomatni to'g'ri shakllantirish, to'g'ri nafas olishga o'rgatish.

Umumrivojlantiruvchi mashqlar yordamida sog'lomlashtirish, jismoniy sifatlarni tarbiyalash va organizmni ish qobiliyatini yanada yaxshilash orqali kishining umumiy jismoniy tayyorgarligi amalga oshiriladi va shug'ullanuvchilarni yanada murakkabroq harakatlarni egallashga tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Адольф В.А. Степанова И.Ю. Проектирование образовательного процесса профессионального становления специалиста на основе компетентностного подхода // Высшее образование в России. – 2008. -№ 3. –С. 158-161.

2. Андриянова В.И. Педагогические технологии и педагогическое мастерство: Учебное пособие. –Т.: 2005. -96 с.

ПРОБЛЕМЫ РАННЕЙ ПРОФОРИЕНТАЦИИ ДОШКОЛЬНИКОВ И ШКОЛЬНИКОВ

Р.Х.ДЖУРАЕВ,

УзНИИПН, академик АНРУз, д.п.н.

В статье рассказано об одном из путей реализации стратегии развития образования – профилизации школы для обеспечения профильной подготовки, личностного и профессионального самоопределения обучающегося в процессе обучения. Автором описаны возможности по ранней профориентации при включении в эту работу системы дошкольного образования

Ключевые слова: профориентация дошкольников, подготовки профессиональных кадров, профильное обучение, профилизация школ, предпрофильный подготовка, профориентация.

In this article we discuss one of the ways of realization of strategy of development education – profiling the school to provide specialized training, personal and professional identity of the student in the learning process. The author describes opportunities for early career guidance for inclusion in the system of preschool education.

Key words: vocational guidance of preschoolers, training of professional personnel, specialized training, profiling of schools, pre-profile training, vocational guidance.

Вопросы подготовки профессиональных кадров в современном мире выходят на первый план, обсуждаются педагогической общественностью, являются значимыми для родителей и учеников, для администраторов и педагогов-практиков. Современное общество предъявляет все больше требований к образованию, необходимость в высококвалифицированных кадрах осознается на всех уровнях. Одним из путей реализации стратегии развития образования является профилизация школы для обеспечения профильной подготовки, личностного и профессионального самоопределения обучающегося в процессе обучения. Профильные школы уже прочно вошли в образовательное пространство профильные школы давно и прочно заняли лидирующие позиции в рейтинге образовательных учреждений. Профильное обучение охватывает, в основном, старшие классы: IX-XI классы, реже начинается с VIII и VII класса. Предпрофильная подготовка проводится за один-два года до начала профильного обучения.

Идеи функциональности, дифференциации и эффективности проявляются в разработке системы предпрофильной подготовки, рассчитанной на более длительный период, начиная с перехода в среднюю школу, ранней профилизации, опирающейся на систему работы в начальной школе. А соз-

дание крупных образовательных комплексов, включающих и дошкольные учреждения, позволяет вести работу совместно с работниками детских садов. Таким образом, ранняя профориентация и профессиональное самоопределение как система работы, объединяющая усилия всех участников образовательного процесса комплекса, будет осуществляться на протяжении всего образовательного процесса в разных видах и направлениях учебной деятельности в урочной и внеурочной работе, а также в системе дополнительного образования.

Рассматривая дорожную карту «Школа лидерства или школа потерянного времени?» (воплощающую следующие идеи: 1) успешная карьера начинается в школе, в профессиональном и предпрофессиональном образовании; 2) в школе осуществляется развитие навыков профессионалов и высокоэффективных людей; 3) в школе же происходит формирование компетенций учащегося и высококвалифицированного работника XXI века) можно определить вклад ранней профориентации в каждый из представленных блоков: ресурсы, деятельность, результат.

При включении системы дошкольного образования в работу по ранней профориентации происходит расширение кадрового обеспечения и материально-технической базы, включаются новые организационные формы как обучения, так и развития, повышается мотивация обучающихся, что внесет свой вклад в систему образования и сделает более многогранным образ будущего выпускника.

Из базовых трендов организационной модели наиболее значимыми становятся междисциплинарность и практико-ориентированность, так как дошкольное и начальное обучение не имеют такого четкого предметного разделения, как средняя и старшая школа, а знакомство с миром науки и профессий происходит в сугубо практическом аспекте. Идея непрерывности образования и обучения получает более широкое воплощение, преемственность дошкольное – школьное обучение становится более явной.

В школе № 51 города Ташкента уже несколько лет реализуются идеи организации ранней профориентационной работы в системе единого комплекса, включающей экскурсии в школьные лаборатории, организацию занятий для дошкольников силами школьных учителей и учащихся профильных классов, экскурсии в музеи и ресурсные центры, дополнительное образование естественнонаучной и исследовательской направленности, совмест-

ные проекты. Школа, таким образом, становится интегратором образовательных ресурсов города, а разработку методического обеспечения, выбор форм и средств обучения берут на себя школьные учителя и воспитатели для объединения усилий и знаний возрастных и психологических особенностей обучающихся для воплощения принципа смещения вектора образования с трансляции ей знаний на процесс совместных практик.

Можно выделить следующие задачи внедрения ранней профориентации в дошкольное обучение: развитие ребенка как субъекта отношений с людьми различных профессий и с миром; поддержка детских инициатив в различных видах деятельности, особенно в проектной и исследовательской; формирование навыка общения и сотрудничества, мотивации к обучению и умения учиться, расширять границы своих возможностей; создание условий для получения позитивного опыта самостоятельных проб. Начальная школа станет важной ступенью в образовательном учреждении, на которой дети учатся самостоятельно думать, ответственно делать выбор. Подготовка детей детского сада к этому расширит возможности создания ситуации успеха в дальнейшем обучении. В рамках системы профильного обучения и ранней профориентации такая подготовка учащихся особенно актуальна.

Педагогический процесс в этом случае должен идти через совместную деятельность всех участников образовательного процесса: учителя, воспитателя, педагога дополнительного образования, учащихся школы, детей, родителей. Для достижения поставленных задач должно быть обеспечено единство обучения, воспитания и дополнительного образования, их интеграция, для формирования первоначальных представлений о картине мира, о роли исследователя в процессе изучения природы, о мире труда и людей-профессионалов в нем.

В современной школе можно выделить два направления интеграции: создание межпредметных курсов, объединяющих материал ряда учебных предметов, и интегрированные занятия разных предметов, разных по продолжительности и характеру. Интеграция также возможна в области материально-технической базы и усилий всех участников образовательного процесса: воспитанников дошкольного образовательного учреждения, учащихся школы, воспитателей и учителей, педагогов дополнительного образования, родителей. Примером интеграционного курса, направленного на раннюю профориентацию дошкольников, может служить курс естественнонаучной направленности «Наблюдай, думай, понимай!».

Программа «Наблюдай, думай, понимай!» рассчитана на старшую группу детского сада, мотивация к обучению у ребят этого возраста очень велика. Целью воплощения программы будет формирование первоначального интереса к профессиям, выявление склонностей к естественным наукам, а также развитие учащихся в области методов исследования, проектной деятельности.

В курсе предлагается использование следующих технологий.

№	Тема занятия	Содержание	Форма проведения	Место проведения
	Физика наука. О природе. Что изучает физика?	Знакомство с различными физическими явлениями, методами физических исследований. Примеры опытов и наблюдений. Демонстрация видеофрагментов физических явлений и опытов (гроза - искра в разряднике или в электрофорной машине, радуга - спектр в призме, мыльные пузыри)	Работа в малых группах и парах. Выполнение мини-проекта описания «Я наблюдал...». Профессии, связанные с наблюдениями и опытами, - учеб	Школьный кабинет физики
	Кто такой ученый. Как он работает?	Физика и техника. Великие ученые. Гипотеза, ее проверка, вывод. Просмотр видеофрагмента «Каникулы в Простоквашино». Выдвижение гипотез и проверка их с помощью фронтальных опытов	Работа в малых группах и парах. Выполнение мини-проекта — проверка гипотезы: выплывет ли Шарик, если он бросит ружье?	Детский сад
	Мир вещества	Молекулы. Движение молекул, взаимодействие молекул. Опытно растворению краски, сцеплению свинцовых цилиндров	Индивидуальная работа: модели молекул из пластилина. Коллективная игра: «Мы – молекулы!». Профессии: химик, ученый-нанотехнолог, биотехнолог	Детский сад

Движение - это жизнь!	Механические явления. Двигатели. Тепловые двигатели. Реактивные двигатели. Двигатели на силе упругости, электричестве	Работа в малых группах и парах. Выполнение мини-проекта: реактивный двигатель из надувного шарика. Профессии: инженер наземного и воздушного транспорта	Детский сад
Жизнь должна быть безопасной!	Плавание тел. Условия плавания тел. Плавание судов. Умение плавать	Работа в малых группах и парах. Наблюдение: изюм в воде с растворенной содой и лимонной кислотой. Выполнение минипроекта: лодочка из пластилина. Профессии: инженер водного транспорта, океанолог	Детский сад
Тепло и свет – источники жизни	Температура. Приборы для измерения температуры. Виды теплопередачи	Работа в малых группах и парах. Выполнение мини-проекта: создание модели термометра и ее испытание. Профессии: врач, металлург, гляциолог, климатолог	Детский сад
Электричество и магнетизм вокруг нас	Сравнение электричества и магнетизма. Выявление сходства и различия на опытах (демонстрационных и фронтальных)	Работа в малых группах и парах. Выполнение минипроекта: создание устройств, обнаруживающих электрическое и магнитное поле, и их испытание. Профессии: инженер-конструктор, инженер-испытатель, электротехник, связист	Школьный кабинет физики
Солнце и звезды. Наша планета – уникальная колыбель	Солнечная система. “Земля, ее форма, размеры, место в Солнечной системе, уникальные условия для существования жизни. Солнце - источник тепла и света	Экскурсия	Планетарий

Игровая технология, использование деловых и организационно-деятельных игр, объединение в малые группы, обмен идеями и информацией для достижения единого результата.

2. Мозговой штурм – выявление широкого круга идей и решений исследуемой проблемы.

3. Проектная технология – разработка конкретного продукта, являющегося результатом воплощения конкретной идеи, совместного труда, который приносит удовлетворение, позволяет пережить ситуацию успеха, самореализации.

Планируемые результаты реализации программы:

- формирование исследовательской компетенции у учащихся;
- развитие умений наблюдать, описывать наблюдаемые явления, пользоваться научной терминологией, выдвигать и проверять гипотезы, делать обоснованные выводы;
- выявление склонностей у учащихся к изучению естественнонаучной области.

Литература:

1. Пономарева О. Л. Проектная деятельность обучающихся. Из опыта работы. - URL: <https://text.ru/rd/aHR0cliM6Ly9pbmZvdXJvay5ydS9wcm91a3RuYXlhLWRleWF0ZWxub3N0LW9idWNoYXl1c2NoaWhzeWEtaXotb3BpdGEtcmFib3RpLTEzMDI40TMuaHRtbA%3D%3D> (дата обращения: 11.03.2017).
2. Выготский Л. С. Педагогическая психология. -М.: Педагогика, 1991.
3. Новикова Т. А. Проектные технологии на уроках и во внеурочной деятельности // Народное образование. — 2000. - № 7. - С. 151-157.

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR SHAROITIDA O'QUCHI-YOSHLARGA GEYMIKATSIYA YORDAMIDA INGLIZ TILINI O'RGATISH

D.Sh. SHAVKIYEVA,
Gul DU o'qituvchisi

Bu maqolada ingliz tilidagi o'quv materialini o'zlashtirishning hissiy-emotsional faoliyati, til o'rganish qobiliyati, kompetensiyalarining rivojlanish darajasini aniqlash, o'quv axborotini o'zlashtirishda geymifikatsiya texnologiyalariga murojaat etishga oid o'quv va metodik qo'llanmalar, tavsiyalar yaratish va ularni ta'lim jarayoniga tatbiq etish, samaradorligini tahlil etish xaqida.

Kalit so'zlar: geymifikatsiya, texnologiya, uslub, uskuna, resurs, raqamli texnologiya.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli Farmoni, 2012 yil 10 dekabrda «Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PP-1875-son qarori, 2018 yil 19 fevraldagi «Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalari sohasini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5349-son, 2019 yil 11 iyuldagi «Oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5763-son, 2019 yil 8 oktyabrda «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5847-son farmonlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu tadqiqot ishi muayyan darajada xizmat qiladi.

XXI asr axborot-kommunikatsiya asrida ma'lumotlar hajmining keskin ko'payishi tahsil oluvchilarda o'quv materialini idrok qilish barobarida uzatilayotgan axborotning sifatiga ham alohida talablar quymoqda. SHu jihatdan olganda, ingliz tilidagi o'quv axborotini o'zlashtirish texnologiyalarini takomillashtirish alohida e'tibor talab qilinayotgan masalalar sirasiga kiradi.

Har qanday pedagogik texnologiyaning ta'lim jarayonida qo'llanilishi mashg'ulotlarni samarali tashkil etishga, yoshlarning muhim hayotiy yutuq va muammolariga o'z munosabatlarini bildirishlariga intilishlarini qondirib, ularni fikrlashga, o'z nuqtai nazarlarini asoslashga imkoniyat yaratadi va ingliz tilini o'qitishda samarali natijalarni beradi. SHu jihatdan olganda, zamonaviy darslarda

ingliz tilidagi o'quv axborotini o'zlashtirish texnologiyalarini tizimlashtirish va takomillashtirish masalalari alohida dolzarblilik kasb etadi.

Shuningdek Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan "Joylarda kompyuterlashtirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini yanada rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi (01.02.2012), "Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi (20.01.2012) qarorlari hamda mazkur hujjatlarni amalga oshirish bo'yicha ta'lim tizimida rejalashtirilgan ishlar va tadbirlar majmui innovatsion g'oyalarning nechog'li mamlakatimiz hayotiga keng kirib borayotganligidan dalolat beradi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2013 yil 27 may 143-sonli «2013-2016 yillarda ta'lim muassasalarining chet tillari kabinetlarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya, o'qitishning texnik vositalari va anjomlari bilan jihozlash (qo'shimcha jihozlash)ni jadallashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori e'lon qilindi.[2] Qarorda ta'lim jarayonida ilg'or pedagogik uslub va texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta'lim resurslari va multimedia taqdimotlaridan foydalanish borasida chet el tajribasini chuqur va har tomonlama o'rganib chiqish, chet el tajribasini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini yangi mazmunda tashkil qilish uchun yangi o'quv rejalari va dasturlarini qaytadan ishlab chiqish, ularda an'anaviy muassasa ta'limi uslublaridan voz kechib, amaliy mashg'ulotlar va ishlab chiqarish amaliyoti bo'yicha soatlar ko'paytirilishini ta'minlash belgilab qo'yildi va shu asosda OTMlarda ingliz tilini o'qitishda salmoqli vazifalar o'z ijrosini topdi.

Ta'lim tizimiga innovatsion g'oyalarni tatbiq etish tizim, mexanizm va texnologiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish eng dolzarb vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Globallashuv davrida davlatlar o'rtasidagi madaniy, ta'limiy va ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarning integratsiyalashuvi natijasida xorij tillarida, xususan, ingliz tilida erkin muloqotga kirishadigan mutaxassislarini tayyorlash va shu asnoda jahon miqyosida o'zatilayotgan axborotlardan xabardor bo'lish ta'lim islohotlari jarayonida belgilangan barcha ustuvor vazifalarni amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Oliy ta'lim jarayonida ingliz tilidagi o'quv materialini samarali o'zlashtirish asnosida talabalar jahon sivilizatsiyasi yutuqlari hamda dunyo axborot resurslaridan keng ko'lamda foydalanishlariga zamin yaratiladi, xalqaro hamkorlik va muloqotni rivojlantirishlari uchun shart-sharoit va imkoniyatlar kengayadi.

Ta'lim mazmunini modernizatsiyalash bosqichida, xususan, ingliz tilini

o'qitishda ingliz tilidagi definititsiyalarni o'zlashtirish davlat talablarining muhim ko'rsatmalaridan biridir. O'quv materialini o'zlashtirishda maxsus algoritmardan foydalanish tizimini ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Algoritm deganda ko'rsatilgan maqsadga erishish yoki qo'yilgan masalani echishga qaratilgan amallar ketma-ketligini bajarish borasida ijrochiga tushunarli va aniq ko'rsatmalar berish nazarda tutiladi. Demak, oliy ta'lim jarayonida ingliz tilidagi o'quv materialini samarali o'zlashtirish uchun shart-sharoit va imkoniyatlarni kengaytirishda ingliz tili o'qituvchisi dasturli algoritm aqliy (nazariy) va amaliy operatsiyalarning ketma-ketlik tartibini aniqlaydi. U ham mustaqil o'qitish dasturi, ham boshqa o'qitish dasturining qismi bo'lishi mumkin.

Raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarga geymifikatsiya yordamida ingliz tilini o'rgatishda turli kompyuterli o'yinlar orqali ingliz tilidagi o'quv materialini algoritm, jadvallar asosida va blok-sxema shaklida berilishi mumkin. Og'zaki tarzda berilgan algoritm tabiiy til xususiyatlariga ko'ra so'zlar va jumalarning bayon etilishida tabiiy ingliz tili yordamiga tayanadi. Algoritmning jadval asosida berilishi uni jadval hamda hisoblash formulalari shaklida ifodalashga xizmat qiladi. Algoritmning blok-sxemada berilishi - bu algoritmi "blokklar" deb ataluvchi shakllar yordamida berilishini anglatuvchi metod tushuniladi.

Ingliz tilidagi matnning qadamli mantiqiy tuzilishi mantiqiy algoritm deb ataladi. Mantiqiy algoritm ingliz tilidagi o'quv materialini o'rganishda maqsadga erishish, ya'ni material mazmunini tushunish yo'lida asosiy ko'rsatma bo'lib xizmat qiladi. Ayni vaqtda matn tuzilishining o'zi algoritm deb qabul qilinadi. Demak, bugungi kunda oliy ta'lim sifatini yuqori pog'onalariga ko'tarish, hamda uning samaradorligini oshirish har jihatdan talabalarning ingliz tilidagi o'quv materialini o'zlashtirishiga bog'liq. Bu ta'limni algoritmallashtirish masalasi bilan hamohang ravishda ko'rib chiqiladigan masalalar sirasiga kirar ekan, ta'limiy masalalarni echish yo'llarini aniqlash va ularni talabalar tomonidan o'zlashtirish algoritmini ishlab chiqish zaruratini vujudga keltiradi. Ayni shu ma'noda algoritmallashtirish o'quv materialining tarkibi, talaba faoliyatining tartibi hamda ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishning didaktik tamoyili hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim jarayonini modernizatsiyalash bosqichida ingliz tilidagi o'quv materialini o'zlashtirish ta'lim-tarbiya mazmunini yangilash va boyitish mavzui doirasida muhim ahamiyat kasb etadi va bir necha bosqichda amalga oshiriladi.

Ingliz tili mashg'ulotlarida ijodiy tadqiqot ishlarini ham o'tkazib o'quv materialini chuqur anglashga yo'l ochadi. Bunday ishlarda vazifa muammoli

vaziyatning yuzaga kelishini taqozo qiladigan sharoit yaratishdan iborat bo‘ladi. talaba o‘z faoliyatida tayyor namunalardan ozod bo‘lgan holda muammoning hal qilinish yo‘llarini qidiradi, tadqiq qiladi. Bunday ishlar sirasiga rolli o‘yinlar, vaziyatli keyslarni loyihalash bilan bog‘liq bo‘lgan vazifalar kiradi.

Shunday qilib, raqamli texnologiyalar sharoitida talabalarga geymifikatsiya yordamida ingliz tilini o‘rgatishda talabalar mashg‘ulotlarga mustaqil tayyorlanishga o‘rganadilar va egallangan ingliz tilidagi iboralar va gaplarni mustahkamlashga tayyorlanishadi, ularning individual faolligi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2012 й., 22-сон, 241-модда; 2013 й., 23-сон, 300-модда.

2. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 22-сон, 283-модда, 34-сон, 453-модда.

3. Эмомов Исмадулло Боронович. Воспитание гражданственности на уроках иностранного (английского) языка в общеобразовательной школе: на материалах Республики Таджикистан: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01 / Эмомов Исмадулло Боронович; [Место защиты: Науч.-исслед. ин-т пед. наук Акад. пед. наук Респ. Таджикистан]. - Душанбе, 2010. - 169 с.: ил. РГБ ОД, 61 10-13/1111

STEAM O'QUVCHILARDA IZLANUVCHANLIK QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISHDA VOSITA SIFATIDA

Z. SANGIROVA,

RTM "Aniq va tabiiy fanlar" bo'limi boshlig'i

Maqolada umumta'lim maktablarida STEAM ta'limining afzalliklari, tabiiy fanlar yo'nalishida o'quvchilarning egallagan bilim, ko'nikma va malakalarini kundalik hayot bilan bog'liqligini ko'rsatishda dars va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quv tadqiqotlarini o'tkazish, tajribalarni bajarish, loyihalashtirishga yo'naltirish, ijodkorligini tarbiyalash, yangiliklar yaratishga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish yo'llari yoritilgan.

Kalit so'zlar: *STEAM ta'limi, tabiiy fanlar, amaliy mashg'ulot, loyiha ishi, izlanish faolligi.*

The article discusses the benefits of STEAM education in secondary schools, conducting research in the classroom and in extracurricular activities to show that the knowledge, skills and abilities acquired by students in the field of natural sciences are related to everyday life, ways to develop experiments, focus on design, cultivate creativity, develop an interest in creating innovations

Key words: *STEAM education, natural sciences, practical training, project work, research activity.*

Bugungi davr dunyo ta'limi oldiga ham katta vazifalarni qo'ymoqda. Yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidan yangi darajaga ko'tarish barorida, ularni tez o'zgarayotgan dunyoga moslashishini o'rgatishdan iboratdir. Shu bilan birga o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etishga qaratilgan.

Ma'lumki, Respublikamizda barcha yo'nalishlar kabi ta'lim sohasida ham katta islohatlar olib borilmoqda. Bugungi kunda ta'limga davlat siyosati darajasida e'tibor qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida" gi 2018- yil 5-sentabrdagi PF-5538-son Farmonida qabul qilingan bo'lib unda "Xalq ta'limi tizimiga ilg'or xorijiy tajribalarni, o'quv-tarbiya jarayoniga zamonaviy pedagogik texnologiyalarni, shu jumladan ta'lim berishning innovatsion usullarini joriy etish, o'quv va o'quv-uslubiy adabiyotlarning yangi avlodini yaratish, sohaga oid pedagogik ilmiy tadqiqotlarni amalga oshirish vazifalari belgilangan [1]. Mazkur Farmonning ijrosini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining "2018-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi" ishlab chiqilgan va unda umumiy o'rta ta'limning yangi davlat ta'lim standartlari takomillashtirish bilan birga STEAM (fan, texnologiya, muhandislik va matematika) texnologiyasini ta'limga bosqichma-bosqich joriy etish vazifalari belgilab berilgan [2].

AQSh, Avstraliya, Kitay, Izrail, Koreya, Singapur yevropaning Buyukbritaniya, Germaniya, Fransiya, Italiya, Niderlandiya, Norvegiya, Avstriya, Ispaniya kabi mamlakatlarda ta'limga nisbatan milliy strategiya va tashabbuslarida STEAM ga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunki STEAM – yondashuv bolalarga dunyoni tizimli ravishda o'rganishga, atrofda ro'y berayotgan jarayonlarni mantiqiy mushohada qilishga, ulardagi o'zaro aloqani anglab yetishga, o'zi uchun yangi, noodatiy va qiziqarli holatlarni ochishga imkon beradi. O'quvchi tomonidan boror yangilikni kutish orqali o'zida qiziquvchanlik rivojlanadi; o'zi uchun qiziqarli masalani aniqlab olish, uning yechimini topishning algoritmini ishlab chiqish, natijalarni tanqidiy baholash, jamoaviy faoliyat hamkorlikda ishlash kabi ko'nikmalar shakllanadi. Bularning barchasi o'quvchida ijodiy rivojlanishni yuzaga keltiradi va kelajakda kasb tanlashiga zamin yaratadi.

Jahon tajribasida STEM, STEAM kabi turlari keng qo'llanilib kelmoqda va uning ta'limga qo'llanilishida bir qator afzalliklarini keltirish mumkin. Bular:

1. Ta'lim berishni o'quv fanlari bo'yicha emas, balki "mavzu" lar bo'yicha integratsiyalab olib borish. STEAM–ta'limida fanlararo aloqa va loyihalash metodi birlashtirilgan bo'lib, uning asosida tabiiy fanlarni texnologiyaga, muhandislik ijodiyotga va matematikaga integratsiya qilish yotadi. Bunda muhandislik bilan bog'liq kasblarga bo'lgan tayyorgarlik amalga oshiriladi.

2. Ilmiy-texnik bilimlarni real hayotda qo'llash. STEAM ta'limida amaliy mashg'ulotlar yordamida bolalarga ilmiy –texnik bilimlaridan real hayotda foydalanish namoyish qilinadi. Har bir darsda o'quvchilar zamonaviy industriya modellarini ishlab chiqadi, quradi va modelini rivojlantiradi. Ular aniq loyihani o'rganadi, natijada real mahsulotning prototipini yaratadilar.

3. Tanqidiy tafakkur ko'nikmalarini rivojlantirish va muammolarni yechish. STEAM-ta'limi bolada kundalik hayotida duch keladigan qiyinchiliklarni yengishda zarur bo'ladigan tanqidiy tafakkur va muammolarni yechish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Masalan, bolalar tez yuradigan mashina modelini yig'adilar, so'ngra uni sinovdan o'tkazadilar.

4. O'z kuchiga ishonish hissining bosqichma–bosqich ortishi. Uning texnik bilimlari ko'prik qurish, mashina yoki samolyot modelini ishga tushirishda har safar maqsadiga yaqinlasha boradilar. Har bir sinovdan so'ng modelni takomillashtiradi. Oxirida barcha muammolarni o'z kuchi bilan yengib maqsadiga erishadi.

5. Faol kommunikatsiya va komandada ishlash. STEAM –dasturi faol kommunikatsiya va komandada ishlash bilan farqlanadi. Muloqat davrida o'z fikrini bayon qilish va bahs-munozara olib borish uchun erkin muhit vujudga keltiriladi.

6. Texnik fanlarga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish. Boshlang'ich ta'limida STEAM ta'limining vazifasi, o'quvchilarni tabiiy va texnik fanlarga bo'lgan

qiziqishlarini rivojlantirishdan iborat.

7. Ta'lim va karera orasidagi ko'prik. Turli xil baholashlarga ko'ra hozirgi kunda talabgor eng ko'p bo'lgan 10 mutaxassisdan 9 tasida aynan STEAM bilimlari zarur bo'ladi. Bunday kasblarga: muhandis –kimyogar; neft bo'yicha muhandislar; kompyuter tizimlari analitiklari; muhandis –mexaniklar; muhandis–quruvchilar; robototexniklar; yadro meditsinasi kiradi.

8. Loyihalarga kreativ va innovatsion yondashuv. STEAM –ta'limi oltita bosqichdan iborat: savol (vazifa), muhokama, dizayn, qurish, sinovdan o'tkazish va rivojlantirish. Bu bosqichlar tizimli loyihalash yondashuvining asosi hisoblanadi. Turli imkoniyatlarning birgalikda mavjud bo'lishi yoki birgalikda ishlatilishi o'z navbatida kreativlik va innovatsiyaning asosi bo'lib hisoblanadi. Shunday qilib, fan va texnologiyaning birgalikda o'rganilishi ko'pgina yangi innovatsion loyihalarni yaratishga olib keladi.

Bugun ko'plab pedagoglar oldida Respublikamizda umumta'lim maktablarida STEAM ta'limini qanday kiritiladi? – degan savolga turibdi. Mazkur muammoni hal etishda quyidagi ishlar olib borilishi lozim: pedagoglarni STEAM ta'limini olib borishga tayyorlash qisqa muddatli o'quv kurslarini tashkil etish, umumta'lim maktablarida o'tiladagan tabiiy (fizika, kimyo, biologiya, geografiya kabi) fanlar darsliklarining mazmuniga STEAM bo'yicha topshiriqlarni kiritish, darsdan tashqari to'garak mashg'ulotlari STEAM tavsifidagi topshiriqlarni bajarish, o'quvchilarni yoshlar ijodiy uyushmalarida STEAM yo'nalishida tadqiqot ishlarini olib borishni tashkil etish.

O'quvchilarni STEAM ta'limiga yo'naltirish orqali ularda izlanuv-chanlik, tadqiqotchilik sifatleri shakllanadi. Psixologiya va pedagogika fanlarida insonda izlanish tabiatining ikki xil turini o'rganishga alohida e'tibor qaratiladi [3]. Birinchisi – insonning “avtomatik tabiati”. U odatdagi standart vaziyatlar uchun tavsifli bo'lib, inson avtomatik ravishda tayyor modellardan foydalanadi, izlanmaydi. Ikkinchisi – insonning “izlanish tabiati”. Agar avtomatlashgan ijro kutilgan natijaga olib kelmasa, unda “izlanish tabiati” ishga tushadi. Insondagi izlanish tabiati hali ma'lum bo'lmagan yangi modellarni izlanishni nazarda tutadi. Izlanish faolligi qiziqish, bilishga bo'lgan ehtiyojdan kelib chiqadi. Izlanish va bilishga bo'lgan ehtiyoj, qobiliyat, izlanish faolligi turli insonlarda turlicha bo'ladi. Inson “sinov va xatolar” metodidan foydalanib, o'zining faoliyati natijalarini tahlil qiladi va unda izlanish faolligi bosqichma-bosqich rivojlanib boradi.

Axborotni olish, qayta ishlash va amaliyotda foydalanish STEAM ta'lim texnologiyasining asosini tashkil etadi. STEAM ta'lim texnologiyasi loyihalash metodiga tayangan holda uning asosida bilish va izlanish yotadi. Milliy o'quv dasturi fanlarni o'qitishda, jumladan fizika darslarida o'quv - loyiha ishlarini o'quvchilarga

berish orqali izlanish faoliyatiga yo'naltirgan holda ularda bilim, ko'nikma va malakalarga quyidagi bosqichlar orqali erishilishi nazarda tutilgan: muammoni qo'yish, g'oyani ilgari surish; tajribani o'tkazish; to'plangan ma'lumotlarni birlashtirish; o'quvchining ijodiy fikrlari va xulosalari; o'z xulosalarini himoya qilish [4].

Amaldagi umumta'lim maktablarining fizika darsliklarida sinfda va uyda bajariladigan amaliy topshiriqlarning mazmunida STEAM texnologiyasining ayrim elementlari aks etgan. Masalan 8 – sinf o'quvchiga “Elektroskop yasash orqali jismlarning elektrlanishini o'rganish”,

9–sinfda “Molekulaning o'lchamini aniqlashda mexanik modellardan foydalanish” bo'yicha keltirilgan amaliy topshiriqlar o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga, izlanish faolligini rivojlantirishga hamda ularda amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday turdagi amaliy topshiriqlar ta'lim jarayonida o'quvchiga berilishi ularni amaliy faoliyatga undashda hamda o'quv tavsifidagi loyiha ishlarini bajarishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda pedagoglarning asosiy vazifasi mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda darsni tashkil etish, ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xalq ta'limi tizimiga boshqaruvning yangi tamoyillarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida” gi 2018-yil 5-sentabrdagi № PF-3931 son qaroriga 3 ilova 2018-2020 yillarda O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlar dasturining 11-bandi.

2.Savenkov A.I.Psixologicheskie osnovy issledovatel'skogo podxoda k obucheniyu. Uchebnoe posobie – M.: Os-89, 2006. – 480 s.

3. Umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun fizika va astronomiya fanlaridan milliy o'quv dasturi loyihasi.

4. Xabibullayev P. Va boshqalar. Fizika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 8- sinf o'quvchilari uchun darslik. Toshkent. «O'qituvchi», 2019. -176 bet.

5. Xabibullayev P. Va boshqalar. Fizika. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 9- sinf o'quvchilari uchun darslik. Toshkent. «G'afur G'ulom», 2019. -176 bet.

**JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA O'QUVCHI-YOSHLARINING
AXLOQIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH****S.E.BOBOMURODOV,**

NavDPI o'qituvchisi

Jismoniy tarbiya o'quvchi-yoshlarning ma'naviyati va madaniyati darajasining o'sishiga zamin yaratib, xulq, odob qonun-qoidalarini, axloq kategoriyalarini ularning ongi, hayoti, turmush tarziga singdirishida muhim o'rin tutadi. Mazkur maqola jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilarining axloqiy sifatlarini shakllantirish masalalariga qaratilgan.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, ta'lim tizimi, axloqiy sifatlar, o'quvchi-yoshlar, ta'lim va tarbiya.

Physical education plays an important role in the development of spirituality and culture of students, as well as in the introduction of rules of behavior, etiquette and moral categories in their consciousness, life and way of life. This article is devoted to the formation of moral qualities in students in physical education lessons.

Key words: physical education, education system, moral qualities, students, education and upbringing.

Физическое воспитание играет важную роль в развитии духовности и культуры учащихся, а также во внедрении правил поведения, этикета и моральных категорий в их сознание, жизнь и образ жизни. Данная статья посвящена формированию нравственных качеств у студентов на уроках физкультуры.

Ключевые слова: физическое воспитание, система образования, нравственные качества, студенты, образование и воспитание.

Ma'lumki, o'zbek xalq pedagogikasi ijtimoiy va maishiy-axloqiy xayotning barcha tomonlarini, xalq og'zaki ijodi, qadrshunoslik, udumshunosligi va marosimshunosligining etakchi yo'nalishlarini, diniy-axloqiy ta'limotni qamrab olganligi bilan tavsiyalanadi. U xalqimizning asrlar davomida to'plagan boy tajribasi, ijtimoiy-siyosiy, jismoniy barkamollik borasidagi qarashlarini, axloqiy-ma'rifiy, estetik, ma'naviy, xulosalarini lo'nda ifodalaydi.

O'zbek xalqining milliy xususiyatlari: axloqiylik, o'z-o'zini anglash, milliy tuyg'u va axloqiy tafakkuri, kiyinish madaniyati va yurish-turishida o'z aksini topadiki, xalq milliy o'yinlarini o'rganishda bularni chetlab utish mumkin emas. O'zbek oilalari tuzilishiga quyidagi sifatlar: ko'p bolalilik; mehnatda jismonan chiniqish; oilada otaning bosh tarbiyachi sifatida namoyon bo'lishi; qarindoshchilik, bir necha avlodlarning birgalikda yashashi xosdir.

Aholining jismonan baquvvat bo'lishi va uzoq umr ko'rishi sog'lom turmush madaniyati bilan belgilanadi. Ayniqsa, «Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida»gi Qonun, «Sog'lom avlod uchun davlat dasturi», «Alpomish» va «Barchinoy»

maxsus testlarining ishlab chiqilishi hamda ularning hayotga tatbiq qilinishi jismoniy tarbiya va sport xodimlari zimmasiga aholi o'rtasida sog'lomlashtirish va sport tadbirlarini yanada keng targ'ib qilish mas'uliyatlarini yuklaydi.

Ma'lumki, axloq, xulq va atvor so'zlari arabcha bo'lib, ular o'zbek tilida ham o'z ma'nosida ishlatiladi. **Axloq** ijtimoiy ong shakllaridan biri, ijtimoiy tartib-qoida bo'lib, bu tartib qoida ijtimoiy hayotning istisnosiz hamma soxalarida kishilarning xatti-harakatlarini tartibga solish funksiyasini bajaradi. Axloq hayotimizga va ongimizga faol ta'sir qiladi, kishilik jamiyati nomidan yaxshilik bilan yomonlik, adolat bilan adolatsizlik, mehr bilan zulm o'rtasida va insoniy munosabatlardagi maqbul va nomaqbul, man etilmaydigan va man etiladigan ishlarni, xatti-harakatlarni belgilab beradi. Insonning jamiyatga, oilaga, mehnatga bo'lgan munosabatlarini axloq me'yorlari belgilab beradi.

O'rta Osiyo xalqlari axloqiy tarbiya sohasida boy an'anaga ega. O'tmish mutafakkirlarimiz axloq va axloqiylik masalasida o'z asarlarida katta meros qoldirishgan.

Abdulla Avloniy «Turkiy guliston yohud axloq» asarida axloqni «... insonlarni yaxshilikka chaqirguvchi, yomonlikdan qaytarguvchi bir ilmdir. Yaxshi xulqlarning yaxshiligini, yomon xulqlarning yomonligini dalil bilan misollar ila bayon qiladurgan kitobni axloq deyilur. Axloq ilmini chuqur bilub amal qilgan kishilar o'zining kim ekanini, er yuzida nima ish qilmak uchun yurganini bilur» hamda: «axloq ilmi insonlarning xulqlarini ikkiga bo'lishdir. Agar nafs tarbiyat topib, yaxshi ishlarni qilurg'a odat qilsa, yaxshilikka tavsif bo'lib, «yaxshi xulq», agar tarbiyasiz o'sib, yomon ishlarni qiladurgon bo'lib ketsa, yomonlikka tavsif bo'lib, «yomon xulqlar» deb atalur» - deb fikr bildiradi.

Mutafakkirlarimiz fikricha axloqda diyonat, donishmandlik, adolat, g'ayrat, shijoat, ilm, sabr, intizom, vijdon, vatanni sevmok, iffat, hayo, xayrixohlik, saxovat, kamtarlik, sadoqat, muhabbat, mehnatsevarlik kabi insoniy hislatlar mujassamlashgan. Demak, jismoniy tarbiya darslarida axloqiy sifatlarni shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi va ularning xulq-atvorida, e'tiqod-imonida, fikr-mulohazasida, mushohada-muloqatida namoyon bo'ladi. **Axloq** - ijtimoiy ong shakllaridan biri bo'lib, insonlarning o'ziga, oilasiga, do'st-birodarlariga, jamoa a'zolariga va tabiatga bo'lgan munosabatini tartibga soluvchi xulq, odob, qonun-qoidalar me'yorlar majmuidir.

O'quvchilarga jismoniy tarbiya orqali axloqiy tarbiya berish mazmuni asosan quyidagilarda o'z ifodasini topadi: ona zaminga, Vatanga muhabbat va sadoqatni tarbiyalaydi. Bu xildagi munosabatlar shaxsning vatanparvarlik, etuklik, baynalminallik kabi fazilatlarda aks etadi hamda Vatan sarhadlarini himoya qilish, sabot va matonat bilan mamlakat ravnaqiga xizmat qilish, mustaqillikni mustahkamlash va himoya qilishga qaratilgan amaliy ishlarida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari o'quvchilarda jismoniy fazilatlarni tarbiyalaydi. Bu fazilatlar o'quvchini etuklik, kamolotga ergashtirishga xizmat qiladi. SHuningdek, o'quvchilarning mehnatga bo'lgan ijobiy munosabatni

tarbiyalaydi. Bunda axloqiy munosabat o'quvchining mehnat jarayonida namoyon bo'ladi hamda mehnatning hayotdagi rolini anglash, xususiy va jamoa mehnatiga tayyorligi, mehnatsevarligida ifodalandi. O'quvchining jamoatchilik manfaatini o'z shaxsiy manfaatidan ustun qo'yishga o'rgatadi.

O'quvchilarni jismoniy tarbiyalash jarayonida quyidagi asosiy vazifalar hal etiladi:

– birinchidan - sog'liqni mustahkamlaydi, tana a'zolarini chiniqtiradi, jismoniy jihatdan to'g'ri rivojlantiradi hamda ish qobiliyatini oshiradi. SHuni ta'kidlash joizki, o'quvchilarning sog'ligini jismoniy tarbiya darslari hamda maktab sharoitlarida o'tkaziladigan maxsus tadbirlar hisobigagina mustahkamlash qiyin. Chunki bu jarayon ota-ona, tarbiyachi, butun pedagoglar jamoasining ishi bo'lib, sog'lomlashtirish bilan o'quvchilarni muntazam ravishda, butun yil davomida shug'ullanirish kerak;

– ikkinchidan - o'quvchilarda yangi harakat turlariga qiziqish ko'nikma va malakalarini hosil qiladi, ularni maxsus bilimlar bilan qurollantiradi. O'qitish jarayonida o'quvchilar harakat, ko'nikma va malakalarini egallaydilar. Bu ko'nikma va malakalar jismoniy tarbiya bo'yicha tuzilgan o'quv dasturida nazarda tutiladi, ulardan ba'zilari, masalan, tez yurish, yugurish, sakrash kabi amaliy mashqlarda namoyon bo'ladi. Bu mashqlar gimnastika asbob-anjomlari yordamida mashq qilish, akrobatika, badiiy gimnastika harakatlarini muvofiqlashtirishga qaratiladi, shuningdek, yangi harakatlarni osonroq va qisqa vaqt ichida o'rganib olish ko'nikma va malakalarini hosil qiladi;

– uchinchidan - o'quvchilarning yoshi, jinsiga muvofiq keladigan asosiy harakat sifatlarini (kuch, tezkorlik, chaqqonlik, chidamlilikni) rivojlantiradi. Yuqorida bayon etilgan jismoniy sifatlar alohida mavjud bo'lmay, balki ulardan ba'zi birlari u yoki bu faoliyat turida etakchi o'rin egallashi mumkin. Masalan, harakatli sport o'yinlarida - chaqqonlik, qisqa masofaga yugurishda – tezkorlik kabilar.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari jismoniy tarbiya dasturlari o'quvchilarining harakatlari, sifatlarini har tomonlama rivojlantiradi hamda ularning jismoniy rivojlanishlari va umumiy ish qobiliyatlarining ortishi uchun kerakli sharoitni yaratadi. Shu bilan birga, o'quvchilarda ahloqiy-irodaviy sifatlarini tarbiyalaydi, ularning xulq-atvorini yaxshilaydi, umumiy madaniyatni tarkib toptirishga asos bo'ladi;

– to'rtinchidan - o'quvchilarda o'z sog'lig'iga ogli munosabatni tarbiyalaydi, bu ularning, gigiena qoidalariga rioya qilishlari, ertalabki gimnastika bilan shug'ullanishlari hamda sport mashg'ulotlarida muntazam qatnashishlarida namoyon bo'ladi. Badantarbiyaning sihat-salomatlikka foydasini o'quvchi qancha yaxshi bilsa, unga bo'lgan qiziqishi shunchalik ortadi.

O'qituvchi o'quvchilarning jismoniy tarbiyasini tashkil qilish va o'tkazishda quyidagilarni nazarda tutishi lozim:

1. O'quvchilarning jismoniy barkamolligi, salomatligining yaxshilanishi, chiniqishi, tana a'zolari va umumiy ish qobiliyatining o'sishiga yordam berish.

2. O'quvchilarda har xil sharoitlarda erkin harakat qila olish imkonini beradigan bilimlar va kerakli harakat malakalarini hosil qilish.

3. O'quvchilarda hayotiy faoliyatda yordam beradigan aqliy va irodaviy sifatlarni tarkib toptirish.

4. O'quvchilarni turli o'yinlar va jismoniy mashqlarga qiziqtirish, rejimga rioya qilishga odatlantirish.

5. O'quvchilarda harakatli o'yinlarni mustaqil holda tashkil etish va o'tkazish uchun zarur bilim va malakalar hosil qilish.

Harakatli o'yinlarni o'tkazishda o'qituvchining tashkilotchi va tarbiyachi sifatidagi vazifasi juda mas'uliyatlidir.

O'yinlar avvalo to'g'ri tanlanishi, bolalarda o'rtoqlarcha yordam, jamoatchilik, vatanparvarlik hislarini ijtimoiy-foydali mehnatga ongli munosabatni shakllanadigan tarzda tashkil qilinishi va o'tkazilishi kerak.

O'yinni to'g'ri tanlash va maqsadga muvofiq yo'sinda o'tkazish juda muxim ahamiyatga ega. Ammo o'yin hamma vaqt ham tarbiyaviy vazifalarni hal qilavermaydi. Tarbiya sohasida yaxshi natijaga erishish uchun harakatli o'yinlar tarbiyaviy tashkil qilinishi va o'tkazilishi kerak. O'yin rahbari bolalar jamoasini yaxshi bilishi, har bir o'yinning mazmuni va qoidalari bilan mufassal tanishishi, yuksak pedagogik mahoratga ega bo'lishi lozim. Shundagina u harakatli o'yinlardan ko'zlangan ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarga erisha oladi.

Bolalar o'yin davomida o'z fe'l-atvori va shaxsiy xususiyatlarini namoyish qiladilar. Bundan esa o'qituvchi ularning turli odatlarini, salbiy va ijobiy qiliqlarini bilib olishi, tegishli tadbirlarni belgilashi, o'yinni muayyan yo'nalishga solib, ularda sofdillik, mardlik, o'rtoqlik sifatlarini jamoada o'z burchini his qilishni tarbiyalashi mumkin. SHu bilan birga, u bolalarga o'yin qoidalarini buzmagani holda, ijobiy tashabbus ko'rsatishda har jihatdan yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avloniy A. Turkiy guliston yohud axloq, 43-b. (13, 43)

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi «Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3151-son qarori.

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi «Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-3775-son qarori.

ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARNI MUSTAQIL FAOLIYATGA TAYYORLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI

X.S.RAXIMOVA,
QDPI o'qituvchisi

Ushbu maqolada eshitishida muammolari bo'lgan bolalar eshitishini tiklashning zamonaviy usuli va uning imkoniyatlari sanab o'tilgan. Koxlear implantli bolalarni mustaqil faoliyatga tayyorlashning samarali omillari yoritilgan.

Kalit so'zlar: karlik, zaif eshituvchi bola, eshitish, eshitish idroki, metod, mustaqil faoliyat, samarali omillar, koxlear implant.

Данной статье перечислены возможности современного метода восстановления слуха у детей с проблемами слуха. А именно изложены эффективные факторы подготовки к самостоятельной деятельности детей с кохлеарным имплантом.

Ключевые слова: глухота, слабослышающий ребёнок, слух, слуховое восприятие, метод, самостоятельная деятельность, эффективные факторы, кохлеар имплант

This article lists the possibilities of a modern method of hearing restoration in children with hearing problems. Namely, the effective factors of preparation for independent activity of children with cochlear implants are described.

Key words: deafness, hearing impaired child, hearing, auditory perception, method, independent activity, effective factors, cochlear implant

Koxlear implantli bolalar bilan olib boriladigan korreksion –pedagogik ishlarning didaktik ta'minoti xam muhim pedagogik shartlardan hisoblanadi. Koxlear implantli bola bilan korrektsiya ishlarini olib borishda defektolog inson uchun eshitish va nutqning asosiy funksiyalarini, biologik, lingvistik, psixologik qonuniyatlarini hisobga olishi kerak. Chunki koxlear implantli bolada ham sog'lom boladagi kabi nutqning ilk paydo bo'lishi – nutq oldi bosqchlari belgilari namoyon bo'lishi maqsadga muvofiqdir.

Gugulash, bo'g'inlar, unli tovushlarni cho'zib talaffuz qilish, bo'g'inli zanjirni talaffuz qilish, takrorlash so'z yoki iboraning intonatsiyasi va so'z konturlarini anglashda, nutqning to'g'ri rivojlanishida juda muhimdir.

Sog'lom bolalar kabi koxlear implantli bola ham dastlab, so'zni to'g'ri holatiga yaqin talaffuz qilishga harakat qiladi, keyinchalik aniq talaffuz qilishga o'rganadi.

Koxlear implantli bolalarda nutqni shakllantirish bo'yicha korreksion-pedagogik ishlarning asosiy yo'nalishlari quyidagilar deb belgiladik:

– og'zaki muloqotga bo'lgan ehtiyojni rivojlantirish;

- eshitish qobiliyatini rivojlantirish bo'yicha ishlar;
 - so'zning ovozi, bo'g'inli tuzilishini idrok etishni shakllantirish;
 - ohangli va ifodali lug'atni rivojlantirish;
 - eshituv-nutqiy xotirani rivojlantirish;
 - nutqning grammatik tomonini o'zlashtirishga mo'ljallangan ishlar.
- Korreksiya ishlarining qator texnologiyalarini ishlab chiqdik.

1. Nutqiy va nonutqiy tovushlarni aniqlash, anglash texnologiyalari:

1.1. Shartli motor harkatlar reaksiyasini tarkib toptirishga yo'naltirilgan:

“Bayroqcha”, “O'ng qo'l va chap qo'l” texnologiyasi.

1.2. Ovozni eshitish, manbaini aniqlashni o'rgatishga mo'ljallangan: **“Nima?- Qanday?-Qaerdan” texnologiyasi.**

1.3. Atrof-olamda uchraydigan tovushlarni juftlikda taqqoslash, farqlash (musiqiy o'yinchoqlar va hayvonlar tomonidan yaratilgan tovushlar)ni farqlashga o'rgatadigan:

“Bu, bu bilan qo'shni”, “Buning sherigi bu” texnologiyalari.

1.4. Atrof-muhit tovushlarini, musiqiy o'yinchoqlarni va hayvonlarning ovozi yopiq tanlov asosida 3 yoki undan ko'p sonda farqlashga o'rgatuvchi:

“Buning ovozi-bundan chiqadi”, “1,2,3 ta ovoz-hayvonlar ovozi” texnologiyalari.

1.5. Nutqiy va nonutqiy tovushlarning uzunligi, sonini farqlashga o'rgatadigan:

“Nimadan nechta”, “Nima necha marta” texnologiyalari.

2. Ko'p ishlatiladigan so'zlar va oddiy iboralarni farqlash texnologiyalari va usullari:

2.1. Fonematik eshitishni rivojlantirishga mo'ljallangan:

“Bir xil tovushdan boshlanganni top” texnologiyasi.

2.2. Bo'g'inlarning farqlanishi va idrok etishga o'rgatadigan:

“Ba-bo-bu”, “Ta-to-tu”, “Ana-ono, unu”, “Ato-uti-oti” usuli.

2.3. So'zda berilgan tovushning borligini aniqlashga o'rgatadigan:

“Bunda bu, bunisida bu bor” usuli.

2.4. So'zni doimiy nutqda aniqlashga o'rgatadigan:

“To'g'ri-noto'g'ri”, “1-gapda bor, 2-gapda yo'q” texnologiyalari.

3. Eshitgan va o'ziga qaratilgan nutqni tanish, tushunishga mo'ljallangan:

3.1. So'z boyligini oshirish (savollarga javob berish, murakkab topshiriqlarni, gaplarda so'zlar, qo'shimchalarni farqlash) ga o'rgatadigan

“Nima qani?”, “U kim, bu nima?”, “Nima nima qiladi”, “Kim nima bilan nima qiladi?”, “Kimla nima bor?”, “Kimda nimadan nechta?” usul va texnologiyalari.

3.2. Grammatik tasvirlar: qo‘shimchalar, so‘zlar, birikmalar, birlik va ko‘plik, fe‘l zamonlarini eshitib farqlashga va nutqida qo‘llashga o‘rgatadigan:

“Davom ettir”, “O‘zing qo‘sh”, “Nima ko‘p, nima oz?”, “Nima-qachon-nima qildi?”

Koxlear implantli bolalar bilan olib boriladigan va ularni mustaqil faoliyatga tayyorlaydigan mexanizm bu **mashq bajarish** hisoblanadi.

Koxlear implantli bolani mustaqil faoliyatga o‘rgatuvchi eng samarali mexanizm mashq hisobalanar ekan, biz tadqiqotimiz davomida bir qator mashq turlaridan foydalandik va ular o‘zining samaradorligini ko‘rsatdi.

Ular quyidagilar:

1. Savollarni tushunishga o‘rganish:

– ko‘p komponentli ko‘rsatmalar va iboralarni tushunishga o‘rgatish(boshning sanash (yuqoriga va pastga) harakatlari orqali);

– tez va pichirlab aytilgan so‘zlar va jummalarni tanib olish (labdan va yuz harkatlari orqali);

– turli xil ovozlari (yuz mimikasi orqali).

2. Og‘zaki matnlarni idrok etish va tushunish:

– kundalik ma‘lumotlarni nutqda idrok qilish va so‘zlash (taqlid, mustaqil va aralash usullar orqali);

– mustaqil o‘z xohishini aytish (qo‘shimcha rasmlar, so‘z konturini aytish kabilardan foydalanish mumkin, agar bolaning o‘zlashtirishi qiyin kechsa.)

– tez-tez ishlatiladigan so‘zlar va oddiy iboralarni eshitib farqlash va takrorlash(yuz mimikalari, hissiyotlar qo‘shilgan holda)

Mashg‘ulotlarning koxlear implantli bolalarda mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini shakllantirish bo‘yicha murakkablashib borish tartibini keltiramiz:

1. So‘z bilan tanishish.

Mushuk. Bu mushuk.

Mustaqil harakatlar: “myau” ni “vov-vov” dan farqlaydi. Rasmni ko‘rsatadi. Mozaikadan mushukning qismlarini teradi.

2. So‘zni gapda ishlatish.

Mushuk uxlayapti.

Mustaqil harakatlar: “uxlayapti” ni “yuguryapti” dan farqlaydi. Rasmni

ko'rsatadi.

3. Savollarga javob berish.

Bu nima? Bu mushuk. Nima qilyapti? Mushuk uxlayapti.

Mustaqil harakatlar: "nima" ni "kim" dan farqlaydi. Rasmni ko'rsatadi.

4. Yangi so'z bilan tanishish.

It. Bu it.

Mustaqil harakatlar: "myau" ni "vov-vov" dan farqlaydi. Rasmni ko'rsatadi.

Mozaikadan itning qismlarini teradi.

5. So'zni gapda ishlatish.

It sakrayapti. Mustaqil harakatlar: "uxlayapti" ni "sakrayapti" dan farqlaydi.

Rasmni ko'rsatadi.

6. Savollarga javob berish.

Mustaqil harakatlar: Bu nima? Bu it. Bu nima? Bu mushuk. It qani? Mana it. Mushuk qani? Mana mushuk. It nima qilyapti? It sakrayapti. Mushuk nima qilyapti? Mushuk uxlayapti. Mushuk qaerda uxlayapti? Mushuk erda uxlayapti. It qaerda sakrayapti? It xovlida sakrayapti.

7. Yangi so'z, ya'ni fe'l bilan tanishish.

Ichyapti. G'ajiyapti.

Yuqoridagi so'zlarni, ya'ni hayvonlarni yangi fe'llar bilan o'rganish. Masalan, mushuk sut ichyapti. It suyak g'ajiyapti.

Mishka idet. Kukla idet.

8. Tasvirlash. Predmetning shakli va boshqa belgilarini aytish.

Bu kichkina mushuk. Bu katta it.

Mustaqil harakatlar: boshqa rasmlardagi it va mushukning belgilarini ajratib aytish. Bu it katta. Bu mushuk qora.

9. Tasvirlash. Tana a'zolarini nomlash orqali jumalarni eshitish va aytish.

Bu oyoqlari. Oyoqlari 4 ta. Bu dumi. Du m 1 ta.

Mustaqil harakatlar: boshqa tana a'zolarini so'raganda aytadi va ko'rsatadi, qo'shimcha sonlarini ham aytadi.

10. Mustaqillik kompetensiyalari: topshiriqlarni bajarish, savollarga javob berish.

Boshini ko'rsat. Nechta bo'lsa, shu raqamni ol. Qo'lingda nechta ko'zi borligini ko'rsat. Shunday narsa yana kimda bor? Nimada bor?

11. Gap tuzish, kichik hikoyachalar tuzish.

It sakrayapti, mushuk uxlayapti. Mushuk turgandan keyin sut ichdi. It suyak

g'ajidi.

12. Mustaqil savol berish va javob berish.

Nima sakrayapti? Nima uxlayapti?. Nima nima ichyapti?

13. Yangi mavzuga oid so'zlar qo'shish. Uyimiz.

Bu bizning uy. Xovli bor. Xovlida daraxt bor.

14. Mavzularni qo'shish.

Daraxt tagida mushuk uxlayapti. Devor yonida it sakrayapti.

Koxlear implantli bolalar bilan ishlaganda so'zlarni bo'g'inlarga ajratishga ham e'tibor qaratish lozim. Buning uchun so'zlar, ayniqsa gaplarni ohangiga e'tibor berib talaffuz qilish zarur. Mazkur yondashuv orqali bolalarda so'zlarni bo'g'inlarga va gaplarni qismlarga ajratish ko'nikma va malakalari shakllanadi. So'zlarni bo'g'inlarga ajratishning an'anaviy usuli qarsak chalishdan foydalanishni tavsiya qilamiz. Bu usul koxlear implantli bolaga oson va so'z tarkibini nazorat qilishga qulaydir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Королева И.В. Слухоречевая реабилитация глухих детей с кохлеарными имплантами. - СПб., 2005.
2. Королева И.В. Прогноз эффективности слухоречевой реабилитации после кохлеарной имплантации у детей младшего возраста // Дефектология, 2002.
3. Fayzieva U, D.Nazarova, F.Qodirova. T., Surdopedagogika (o'quv qo'llanma) "Sano standart" nashriyoti. 2012.
4. www.cochlear.com

OILAVIY PSIXOLOGIK HIZMAT - UZLUKSIZ VA UZVIY TA'LIM JARAYONI SIFATIDA

F.A.AKRAMOVA,

TDPU dotsenti, psixol.f.n.

Mazkur maqolada oilaviy psixolog xizmatning zarurati, oilalarda soglom muhitni tarkib toptirish, oila mustahkamligini ta'minlashda ota-onalarni, yoshlarni oila ilmiga, farzand tarbiyasiga o'qitish muhimligi tahlil qilingan.

Tayanch iboralar: oilaga psixologik xizmat, soglom muhit, oila munosabat turlari, oila ilmiga o'qitish, otanalarni o'qitish, yosh oila quruvchilarni o'qitish.

В статье рассматриваются вопросы необходимости оказания психологической службы семье, как фактора обеспечивающего стабильность и прочность семьи, обосновано обучение родителей вопросам воспитания детей, обучение молодежи к семье.

Ключевые слова: психологическая служба семье, климат семьи, здоровая среда семьи, виды отношений в семье, обучение знаниям о семье, обучение родителей, обучение брачующихся молодых.

The article discusses the issues of the need to provide psixologikal services to the family, as a factor that ensures the stability and strength of the family, justifies the education of parents on raising children, teaching youth to the family.

Key words: psixologikal service to the family, family climate, healthy family environment, types of family relationships, teaching knowledge about the family, teaching parents, teaching young couples.

Ijtimoiy maskan sifatida oilalardagi shahslararo munosabatlarning turlari, ularning shaxs rivojlanishiga tasiri, ayniqsa, ajrimlar tufayli oiladagi farzandning kelgusida barkamol shaxs bo'lib shakllanishiga tasiri masalalari oiladagi nafaqat shahsga, jamiyatning rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatadi chunki jamiyatni rivojlantiruvchilar - shubhasiz insonlardir!

Joriy yilning 30 sentabr kuni O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqida "Hammamizga ayonki, taraqqiyotning tamal toshi ham, mamlakatni qudrati, ertangi kunimiz, Vatanimizning yorug' istiqboli, birinchi navbatda, ta'lim tizimi va farzandlarimizga berayotgan tarbiyamiz bilan chambarchas bog'liq" deb ta'kidlagani hamma davrda ta'lim va tarbiya dolzarb ekanligini bildiradi.

"O'zbekistonda yangi Uygo'nish davri, yani Uchinchi Renaissance poydevorini yaratishni - assosiy maqsad etib" belgilagan, Sh.M. Mirziyoyev, bu maqsadni ta'lim islohotlari orgali erishish muqarrarligidini bildirdi.

«Ilmdan boshqa najot yo'q va bo'lishi ham mumkin emas» degan Hadisi sharifni

hayotiy e'tiqod deb bilgan ma'rifatparvar jaded bobolarimizdan Abdulla Avloniy «Turkiy Guliston yohud ahloq» asarida ota-onalar o'zlarini o'qitmoq va tarbiya qilmoq lozimdir". Demak, ota-onalarni oila ilmi, farzandini tarbia qilishga o'qitmoq, eng muhim vazifadir.

Malumki, bolaning mukammal tarbiyasi uchun oilada ota-onalargina emas, balki maktab, mahalla va jamiyat ham mas'ul. Bu muassasalarda ta'lim oladigan ham, mehnat faoliyatini amalga oshiradiganlar ham asosan oila vakillaridir. Oila, ta'lim, tarbia maskanlaridagi psixologik bargaror muhitni shakllantirish orgali qaysidir oila a'zosining jamiyatga keltiradigan ijobiy ta'sirini yaratishga erishiladi.

Bugungi kunda dunyoning rivojlangan mamlakatlaridan qaysi birida oilaviy psixologik xizmat kursatish tajribasi ijobiy deb qarash mumkinligini tahlil qilsak, O'zbekistonda oilaviy psixologik xizmatni qo'llash uchun qaysi jihatlariga e'tibor berish zarurati mavjudligini tahlil qilsak.

Dunyo mamlakatlari orasida oila muammolari bo'yicha ilmiy markazlar mavjud:

1. Vienna Universitetining Oilani o'rganish Austriya Instituti.
2. Germaniyada Bamberg Universitetining oila muammolarini o'rganish Davlat Instituti.
3. Buyuk Britaniya Cambridge Universitetining "Oilani Organish Markazi".
4. Buyuk Britaniya Leeds shahrining oila muammolari, hayot yoli va avlodlarni o'rganish markazi.
5. Buyuk Britaniya London Universiteti Birkbeck Collegining bolalar? Oila va ijtimoiy masalalarni o'rganish institute.

Oilani o'rganish bo'yicha Europe tarmogi Halqaro Federatiyasi Qoshida Oila institutiva universitetlari tashkil topgan, ular:

1. Spainiya Salamanca University qoshidagi Oilani o'rganish maktabi;
2. Belgiya Catholic Universiteti qoshidagi Oila va Aholini o'rganish Institute;
3. Italiya Milan Catholic University qoshidagi oilani o'rganish markazi;
4. Spainiya Madrid University qoshidagi "Nikoh va oila" Instituti;
5. Franciya Liyon Catholic University qoshidagi Oila Muammolarini tashkiliy Instituti.

Ko'plab mamlakatlarda oilaviy psixologik xizmatlar tizimi yo'lga qo'yilgan bo'lib, davlat siyosatida ustuvor yo'nalishlarni kamrab oladi. Shuningdek, oilalarga kuyidagi ijtimoiy-psixologik xizmatlar kursatiladi:

1. Doimiy ravishda nostationar xizmatlarga muhtoj bulgan oilalar va bolalarga ijtimoiy-maishiy xizmatlar kurinishidagi ijtimoiy patronage;
2. o'gir hayotiy vaziyatga tushib qolgan shahslarning ijtimoiy-maishiy, tibbiy va boshqa ijtimoiy xizmatlar ko'rsatuvchi muassasalarda kunduzgi paytlarda

bo'lishini ta'minlash;

3. Oilalar turmushlarini social-iqtisodiy, tibbiy-ijtimoiy jihatdan ta'minlash, ularga psixologik-pedagogic, huquqiy yordam ko'rsatish;

4. Ijtimoiy nochor fuqarolarni kasbiy, ijtimoiy, rehabilitativ psixologik xizmatlari va boshqalar.

Buyuk Britaniyada ijtimoiy-psixologik xizmatlar barcha ijtimoiy xizmatlarning muhim sohasiga aylandi. Emizikli va yosh bolali oilalarning ijtimoiy holatini yaxshilash maqsadida oilaviy markazlar tashkil etilgan. Bu markazlar mahalliy aholining fikr-mulohazalarini hisobga olib, oilaviy muammolarni hal qilish maqsadida oila a'zolarini pedagogik, psixologik, ijtimoiy, huquqiy, tibbiy bilimlar beradi.

O'zbekiston aholisining psixologik madaniyati AQSh va Evropa davlatlaridan farqqiladi. Oilaviy munosabatlarda muayyan qiyinchiliklarni boshidan kechirayotgan ko'plab insonlar psixologlarga emas, balki qarindoshlariga, do'stlariga, tanishlariga murojaat qilishadi. Ular esa o'zlarining hayotiy tajribasiga, qandaidir tasavvurlariga tayangan holda murakkab hayotiy vaziyatni bartaraf etishga hatti-harakatlarini o'lib bo'rishadi.

Amaliy tajriba sifatida qisqacha aytish mumkinki, 2018 yilning sentabr oyida dastlab Toshkent viloyatining Parkent tumanida "Bulgusi kelin-kuyovlar innovation maktabi" faoliyat boshladi. Toshkent viloyati buyicha 2019 yilda "Bulgusi kelin-kuyovlar innovation maktabi"ni 10 ming 42 tinglovchi tugatib, turmush gurdi. Etiborli jihati, innovation maktab tinglovchilaridan iborat 5 ming 21 oilaning hech birida oilaviy ajrim yoki salbiy holatlar kuzatilmadi. Keyinchalik 2019 yilda respublika yoshlarini oilaviy hayotga tayyorlash bo'yicha 150 ta, shu jumladan, Toshkent viloyatida 22 ta ana shunday innovation maktablar tashkil etildi. Nikohdan o'tish uchun ariza beruvchi yoshlarning oilaviy hayot psixologiyasi, diniy va ahloqiy tarbiyasi, oilaviy-huquqiy munosabatlar, reproductiv salomatlik, oila budjeti va iqtisodi, oilalar mustahkamligini ta'minlashda mahallaning o'rni yonalishlari bo'yicha bilimi oshirildi. Mashg'ulotlarda tinglovchilarga oila mugaddas qo'rg'on ekani, uning mustahkamligini saqlashda har ikki tomon huquq va majburiyatlari to'grisida alohida bilimlar berildi. Toshkent viloyatida 1 ming 380 nafar tinglovchisi o'rtasida ijtimoiy so'rovnoma o'tkazilib, yoshlarning innovativ maktabi haqidagi fikr-mulohazalari o'rganilganda: so'rovnoma ishtirokchilarining asosiy qismi - 84.7 foiz yigitlar va 81.4 foiz qizlar oilaviy hayot haqidagi saboqlarga ega bulganini ma'lum qildi. So'rovnomada 100 foiz yigit-qizlar oilaviy hayotga tayy o'rlashga mo'ljallangan o'quv kursi foydali bulganini bildirib, uning dars soatlarini ko'paitirish bo'yicha o'z takliflarini ham bildirgan. Shuningdek, turmushi davomida kaynotakainona bilan munosabatlarni yaxshilanishida muammolarga duch kelmadingizmi,

degan savolga 97 foiz yigitlar va 95 foiz qizlar yoʻ?, degan javobni bergan. Darhaqiqat, tinglovchilarning javobidan maʼlum boʻladiki, nikohlanuvchi yoshlarning oiladagi holatlarini hal etishning huquqiy va psixologik asoslari, oilada bajaradigan funksiyalar, reproductive salomatlik, tarbiyaviy, diniy-ahloqiy va iqtisodiy bilim darajasini oshirish boʻyicha bilim berilgani ajrimlar va oilaviy nizolarning oldini olishga yordam beradi. 2019 yilda innovation maktab tinglovchilari oʻrtasida oilaviy ajrim yoki boshqa salbiy holatlar kuzatilmaganining oʻziyoq oila haqidagi bilimlarga ega boʻlish koʻplab nohushliklarga duch kelsa yordam beradi.

Oʻzbekiston sharoitida oilaviy psixologik xizmatni joriy etish masalasida talaygina ishlarni olib borish zarur:

1. Oila instituti bilan bogliq muammolarni ilmiy tadqiq etadigan ilmiy markazlar tashkil etish;

2. Taʼlim tizimining oʻrta va oliy taʼlim bosqichlarida “Oila psixologiyasi”, “Oilada muloqot”, “Oilada tarbiya”, “Oilada nizolar” kabi dasturlarni yoshga, hududga oid xususiyatlarini inobatga olish.

3. Oʻzbekiston mahallalarida oila qadriyatlarini, anʼanalarining shahs rivoji va psixologiyasiga taʼsiri boʻyicha oila siyosatini atroflicha oʻrganish va joriy etish.

4. Oʻzbekiston aholisini oilasiga nisbatan dahldorlik hissinini yuksaltirishda oila ilmiga oid savodxonlikka eʼtiborini karatish.

Zero, President Shavkat Mirziyoyev aytganlaridek: “Odamlarimiz bilishi kerak, oila muqaddas biz uchun. Oilani saqlab qolmasak, biz oʻzligimizni yoqotamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Uzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning oʻqituvchi va murabbiylar kuniga baqishlangan tantanali marosimdagi nutqi. Yangi Uzbekistan, 2020 September 30.

2. Avloniy A. “Turkiy Guliston yogud ahlok” -T.: oʻqituvchi, 1992. 160 b.

3. Akramova F.A. Oʻzbekistonda oilaviy psixologik xizmatning iztimoiy-psixologik muammolari. Monografiya. –T.: OOO “NORI” MChJ, 2019. - 186 b.

4. Karabanova O.A. The psixology of family relationships and the basics of family counseling. - M.: Gardariki, 2008 .S. - 20.

5. Xarchev A.G. Modern family and its problems / A.G. Xarchev, M.S. Matskovsky. -M.: Sfera, 2008. — 246 p.

6. Akramova F.A. The divorce factors of families and psixologikal service to the family. International Scientific Journal ISJ Theoretical & Applied Science Philadelphia, USA issue 01, volume 81, 325-328. published January 30, 2020.

PROFESSIONAL TA'LIM VA KASBGA O'RGATISH TIZIMIDA TA'LIM NATIJALARI (LEARNING OUTCOMES) ASOSIDA TA'LIMNI MODERNIZATSIYA QILISH

**M.M.XOLMUXAMEDOV,
PIKXTBPKQTMO**

Mazkur maqolada ta'lim natijalari (learning outcomes) asosida professional ta'lim va kasbga o'rgatish tizimini modernizatsiya qilish orqali o'rta bo'g'in mutaxassislarining kompetentligi va ularda shakllantirilishi lozim bo'lgan kompetensiyalar borasidagi asoslangan ilmiy-nazariy va metodik takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: professional ta'lim, mehnat bozori, ta'lim natijalari, kompetensiyalar, qattiq va yumshoq ko'nikmalar, ijtimoiy va iqtisodiy dividend.

This article presents scientifically-theoretically based scientific and methodological recommendations on the competence of mid-level specialists and the competencies that should be formed in them through the modernization of the system of vocational education and training on the basis of learning outcomes.

Key words: professional education, labor market, competencies, soft and hard skills, economic and social dividends.

В данной статье приведены обоснованные научно-теоретические и методические рекомендации, относительно компетентности специалистов среднего звена, а также компетенций, которые должны формироваться на основе модернизации системы профессионального образования и обучения.

Ключевые слова: профессиональное образование, рынок труда, результаты обучения, компетенции, твердые и мягкие навыки, социально-экономические дивиденды.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019 yil 6 sentyabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida"gi PF-5812-son Farmoni bilan uzluksiz professional ta'lim tizimi joriy qilindi[2]. Mazkur farmonda belgilangan vazifalarga muvofiq tashkil etilgan kasb-hunar maktablari, kollejlar va texnikumlarda yangi professional ta'lim dasturlari amaliyotga tatbiq etilmoqda.

Ushbu vazifalar ijrosi doirasida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "O'zbekiston Respublikasida Kasbiy malakalar, bilim va kunikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish choralari to'g'risida" 2020 yil 15 maydagi 287-son qarori qabul qilinib, mazkur qaror bilan kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni rivojlantirish milliy tizimi to'g'risidagi nizom tasdiqlandi[3].

Ta'kidlash kerakki, professional ta'limda sifat va samaradorlikni ta'minlashning pedagogik nazariyalari nafaqat mamlakatimizda, balki butun

dunyoda etakchi tadqiqot institutlari va xalqaro ta'lim tizimini joriy qilish markazlari tomonidan chuqur tadqiq va tahlil qilinmoqda. Chunki bugun xalqaro va ichki mehnat bozori talablari, integratsion jarayonlarning jadallashuvi, raqamlashtirish, sanoatdagi texnologik inqiloblar zamon talablariga mos ko'nikma va malakalarga ega raqobatbardosh o'rta bo'g'in mutaxassislarini tayyorlashni talab qiladi. Bu o'z navbatida yangi professional ta'lim muassasalarida ta'lim mazmuni, soni va sifati, ta'lim dasturlari va texnologiyalarining modernizatsiya qilinishga olib keladi. Ta'lim tizimini takomillashtirish va sifat darajasini oshirish yo'lidagi ustuvor vazifalardan biri sifatida zamonaviy kasbiy ta'lim nazariyasi va amaliyotida ta'lim oluvchining ta'lim natijalarini aniq belgilash va baholash muammosiga katta e'tibor berilishi lozim bo'ladi.

Ta'limning halqaro standart tasniflagichiga mos keluvchi ta'lim dasturlarini yaratish jarayoni diqqat markazida "Ta'lim natijalari" (Learning outcomes) bo'lishi maqsadga muvofiq, chunki mehnat bozori sharoitida professional ta'lim muassasalari bitiruvchilarini baholashdagi asosiy mezon ularning kasbiy kompetentligi bo'lib, ularning raqobatbardoshligi va professional mobilligi aynan shunga bog'liqdir.

Ta'lim natijalari - «Learning outcomes» yagona Evropa ta'lim tizimini yaratish vazifasi Evropa oliy ta'lim tizimi (EOTT) tomonidan 2010 yilda Boloniya Deklaratsiyasini imzolagan paytida ta'lim dasturlari samaradorligining aniq mezonlarini ishlab chiqish maqsadida hamda Evropa Ittifoqiga a'zo davlatlari foydalanishi, talabalar va ish beruvchilarga tushunarli bo'lishi uchun rejalashtirilgan.

Ko'plab ilmiy tadqiqot va manbalarga ko'ra, ushbu «Learning outcome» tushunchasini izohlashda ikki yondashuv bir-biriga qarama-qarshi qo'yiladi. Bu yondashuvlar professional ta'lim natijalarini turlicha tushunish bilan bog'liq: o'quv dasturini o'zlashtirish natijasi (output) va o'rganish natijasi (learning outcome). Ta'lim dasturini o'zlashtirish natijasini o'rganish natijasi (learning) sifatida xam belgilanadi. SHu o'rinda «to learn» va «learning» so'zlarining ma'nosini ta'kidlash muhimdir. Ushbu atamalar o'zbek tiliga tarjima qilinganda ko'pincha «o'rgatish» yoki «o'rganish» ma'nosida tarjima qilinadi. Biroq, ular ham bir xil ma'noga ega: «mustaqil o'rganish», «o'z ustida ishlash» ma'nolarini anglatadi.

Kompetensiyaviy yondashuv jahondagi ko'pchilik mamlakatlarda kvalifikatsiya tizimlari va professional ta'lim tizimlarini modernizatsiya qilish vositasiga aylandi. Kompetentlik yondashuviga muvofiq bir qancha yangi atamalar

paydo bo'ldi va tushunchalarga yangicha sayqal berildi.

Rivojlangan mamlakatlarda professional ta'lim standartlarining talablari ta'lim mazmunining minimum talablarini emas, balki kompetensiyalar bilan ifodalangan talablarni asosiy ta'lim dasturlari ta'lim natijalarining (learning outcomes) tarkibi (bilish, bajara olish, egallash) va qanday erishish kerakligini aniq tushunib olish talab etiladi.

Evropaning bir qator mamlakatlarida olib borilgan qiyosiy tadqiqot natijalari ta'lim natijalari (learning outcomes) va o'quv rejaları va kasb-hunar ta'limi (VET) sohasidagi o'zgarishlar bilan bog'liq. «Ta'lim natijalari» tushunchasi faqat ta'lim va tarbiya bilan cheklanib qolmasdan, uning milliy va Evropadagi kasb-hunar ta'limi (VET) siyosatida hamda o'quv dasturlari mazmunini modernizatsiya qilish bo'yicha ilmiy diskurslarda dolzarbligicha qolmoqda. Bunga ko'ra, «Ta'lim natijalari» (Learning outcomes) - «o'quvchi bilgan narsalar haqidagi bayonotlar, o'quv jarayonini tugatgandan so'ng tushunadi va qila oladi» - bu asosiy jihat shaffoflikni qo'llab-quvvatlaydigan ta'lim vositalarini turli darajalarda loyihalashtirish konsepsiyasi, taqqoslanuvchanlik, o'tkazuvchanlik va malakalarning turli xilligini tan olishni nazarda tutadi.

YUqoridagi tahlillardan kelib chiqib, «kompetensiya» kategoriyasi ta'lim sifatining yangi normasi sifatida integral xususiyatlarga ega va bir-biri bilan uzviy bog'liq ekanligi ularni shakllantirishda ta'lim jarayoni muvaffaqiyatli bo'lishi uchun ta'lim natijalarini aniq belgilab olinishi hamda maqsadga erishish algoritmini ishlab chiqish talab qilinadi. Bunda, kompetensiyalar turkumi, xaritasi va matritsasini ishlab chiqish, kompetensiyalarning yagona pasportini yaratish va ularni shakllantirish texnologiyasini ishlab chiqish lozim bo'ladi.

Buning uchun avvalambor professional ta'limni modernizatsiya qilish modelini ishlab chiqish katta ahamiyat kasb etadi. Biz xorijiy tajribalar tahlili va tadqiqot ishlari natijalari asosida professional ta'limni yangi konseptual modelini taklif etamiz (1-rasm). Bunda asosiy pedagogik mexanizm bitiruvchining ichki va tashqi mehnat bozorida raqobat qila olishi, jamoa va jamiyatda munosib o'rinni topishi hamda mehnat funksiyalariga shay bo'lishi va farovon hayot kechirishiga poydevor bo'ladigan ta'lim natijalariga ega bo'lish kabi ustuvor maqsaddan kelib chiqib, professional ta'lim va kasbga o'rgatish tizimida kompetensiyaviy va ta'lim natijalari asosida ta'lim oluvchilarning ijtimoiy-iqtisodiy dividend olishiga qaratilgan mantiqiy, uzviy, uzluksiz va assotsiatsiyalashgan professional ta'lim jarayoni modeli loyihasi keltirilgan.

1-rasm. Professional ta'lim va kasbga o'rgatish tizimini modernizatsiyalashgan modeli loyihasi

Yangi professional ta'lim va kasbga o'rgatish tizimining modernizatsiyalashgan ko'rinishida ta'lim oluvchilar tomonidan o'zlashtiriladigan dastlabki bilimlar kognitiv va nokognitiv turlarga ajratiladi. An'anaviy ta'limda shakllantiriladigan ko'nikma va malakalar kompleks ravishda qattiq va yumshoq ko'nikmalar (hard and soft skills) ko'rinishida klassifikatsiyalanadi.

Kognitiv bilimlar asosan akademik tushunchalarni anglash, xotirada saqlash va ifoda qilishni nazarda tutadi. Nokognitiv bilimlar sifatida esa, asosan "bixavior" pedagogik tizimiga kiruvchi ta'lim oluvchi shaxsining o'zini tuta bilish, jamoada ishlash, muammolarni tahlil qilish va vaziyatdan chiqish, texnik-texnologik jarayonga kreativ yondashishni bilish kabilar tushuniladi.

Qattiq ko'nikmalar (hard skills) - bu kasbiy faoliyatga oid o'rganish va amalda qo'llash qobiliyatlari, masalan, yozish, o'qish, fizik-matematik modellar yoki texnik va texnologik jihozlardan foydalanish kabi qobiliyatlar bo'lsa, boshqa tomondan, yumshoq ko'nikmalar (soft skills) - bu ta'lim oluvchilarning muvaffaqiyatli ishchi-

xodimga aylantiradigan, xizmat pillapoyasida ko'tarilishida xizmat qiladigan shaxsiy fazilatlar, masalan intizom, professional etiket qoidalari, kasbiy muloqot hamda boshqalar bilan til topishish kabilarini nazarda tutadi. Demak, model loyihasidan ko'rinib turibdiki, tom ma'noda, kognitiv bilimlar qattiq ko'nikmalarning (hard skills), nokognitiv bilimlar esa, yumshoq ko'nikmalarning (soft skills) "oziqlanish manbai" deb qaraladi.

Professional ta'lim va kasbga o'rgatish jarayonining keyingi bosqichida qattiq ko'nikmalar (hard skills) umumkasbiy (UKK) va kasbiy (KK) kompetensiyalarga hamda yumshoq ko'nikmalar (soft skills) esa, umummadaniy (UMK) va shaxsiy (SHK) kompetensiyalarga transformatsiya qilinadi.

Taklif qilinayotgan mantiqiy-metodik model loyihasining bosh g'oyasi shundan iboratki, professional ta'lim natijalarini (learning outcomes), ya'ni ta'lim oluvchilarnig kompetentligi xolis va xaqqoniy baholash (Objective assessment) orqali "iqtisodiy-ijtimoiy dividend (naf)" aniqlansangina tashkil qilingan modernizatsiyalashgan professional ta'lim o'z maqsadiga erishgan hisoblanadi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, taklif qilinayotgan mazkur ilmiy-metodik yondashuvlar va modellar mamlakatimizda joriy qilinayotgan yangi professional ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlash, ta'lim dasturlari, ta'lim mazmuni va natijalarini belgilash, baholash hamda kasbga o'rgatish tizimini takomillashtirishda muayyan darajada xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси. 1-банд, 5-хатбоши, 4-бўлим, 4.1-банд. <http://lex.uz/docs/F3107036>.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 6 сентябрдаги "Профессионал таълим тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида"ги ПФ-5812-сонли Фармони. Тошкент. 2019 йил 6 сентябрь, ПФ-5812-сон. <https://lex.uz/docs/4500926>.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Ўзбекистон Республикасида Касбий малакалар, билим ва куникмаларни ривожлантириш миллий тизими фаолиятини ташкил этиш чоралари тўғрисида" 2020 йил 15 майдаги 287-сон қарори <https://lex.uz/docs/4814154>.
4. "Ўзбек тилининг изоҳли луғати". http://n.ziyouz.com/books/uzbek_tilining_izohli_lugati
5. Муслимов Н.А. "Бўлажак касб таълими ўқитувчиларини касбий шакллантириш. Монография. - Т.: Фан, 2004 - 126 б.

MUSTAQIL TA'LIM - BO'LAJAK MUTAXASSISLARINING KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH OMILI SIFATIDA

M.S.MAXMUDOVA,
Qo'qon DPI o'qituvchisi

Maqola doirasida bo'lajak logopedlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda mustaqil ta'lim davrining tutgan o'rni xususida fikr yuritilgan. Mustaqil ta'lim davrida talabalarning kasbga oid faoliyatlari natijalarini sifat jihatdan baholash mezonlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Logoped, kasbiy kompetensiya, mustaqil ta'lim, korreksion bilim, kasb etikasi.

В рамках статьи было высказано представление о роли периода самостоятельного обучения в развитии профессиональной компетентности будущего логопеда. В период самостоятельного обучения освещаются критерии качественной оценки результатов профессиональной деятельности студентов.

Ключевые слова: логопед, профессиональная компетенция, независимое образование, коррекционные знания, профессиональная этика.

The article provides an idea of the role of the period of independent training in the development of professional competence of the future speech therapist. During the period of independent study, the criteria for qualitative assessment of the results of professional activity of students are highlighted.

Key words: Logoped, professional competence, Independent Education, Correctional knowledge, professional ethics.

O'zbekistonda uzluksiz ta'limning asosiy bo'g'ini bo'lgan oliy ta'lim mazmunini xorijiy ilg'or tendensiyalar asosida takomillashtirish, pedagogik jarayonga axborot kommunikatsion texnologiyalarni intensiv joriy etish, ta'lim oluvchilarda kasbiy motivatsiyani rivojlantirishning samarali usullarini tatbiq etish masalasi milliy pedagogikada dolzarb mavzuga aylangan. Xususan, turli sohalar bo'yicha oliy ta'limning o'quv rejalarida modullarga tegishli soatlar tarkibida mustaqil ta'lim soatlari alohida ajratib berilgan bo'lib, aynan shu ta'lim jarayonida talabalarning faoliyatini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish muammosiga ustuvorlik berilmoqda.

Bugungi kunda uzluksiz ta'lim mazmunining zamon talablariga to'liq mos kelmaqligi ham kadrlarning mehnat bozorida maqsadli faoliyat yurita olmasliklariga sabab bo'lmoqda. Bo'lajak logopedlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda oliy ta'limni modernizatsiya qilish bilan bog'liq innovatsion yondashuvlarning shaxsga-ehtiyojga yo'nalganlik bilan bir qatorda ko'rib chiqish lozim. Shu cababali logopedlarni tayyorlash nafaqat kasbiy bilimlar, ko'nikmalar va layoqatlarni shakllantirish sifatida, balki mutaxassisning

professionalizatsiyalashuvi va ijtimoiylashuvi nuqtai nazaridan ham qarash lozim.

Bo'lajak logopedlarda kasbiy faoliyat bilan bog'liq hamda ijtimoiy muhitda qulay harakatlanish imkonini beruvchi ko'nikma va malakalarni ijtimoiy, kommunikativ, informasion kompetensiyalar tarzida mujassamlashtirgan holda hamda kasbiy va shaxsiy sifatlar kabi turkumlarga ajratgan holda rivojlantirish zarurati mavjudligi amaliyotdagi holatlarni kuzatganda aniqlandi. Bundan tashqari har qanday kompetensiya haqida gapirilganda, eng avvalo kasbiy bilimdonlikni unutmash lozim. Ya'ni talabalarning mustaqil ta'lim davrida an'anaviy yondashuvni yoki zamonaviy texnologiyalarni qaysi biridan foydalanilmasin, eng muhim talab bu bo'lajak mutaxassislariga qo'yiluvchi malaka talablarida ko'zda tutilgan kasbga irod va modullar mazmuniga mos bilimlarni talabalarga yetkazishning zarurligini OTM o'qituvchilari anglashlari maqsadga muvofiqdir.

Mustaqil ta'limda pedagogik jarayonlarni tashkil etish, sifat va samaradorligini ta'minlashda sub'ektlar(o'qituvchi va talaba) faoliyatini rejalashtirish, tashkil etish(darsda va darsdan keyin), nazorat qilish(davriy olib boriladigan ish turlari: suxbat, konsultatsiya, "Master klass"lar, "Ustoz-shogird" soatlari...) va ob'ektiv baholash(o'z-o'zini baholash, boshqa talabalar faoliyati va ularning natijalarini namoyish qilish orqali taqqoslash...), rag'batlantirish(ma'naviy, motivatsion, stimullashtirish) asosida talabalarning ilmiy-tadqiqotchilik faoliyatini muvofiqlashtirishni ifodalaydi.

Mustaqil ta'lim davrida talabalarning kasbga oid faoliyatlari natijalarini sifat jihatdan baholash mezonlaridan biri ularning logopedik bilimi va korreksion ishlarni tashkil etish malakasiga qarab belgilanadi. Shuning uchun talabalar mustaqil ta'lim davrida o'zining ilmiy-tadqiqotchilik faoliyati orqali pedagogik, metodik mahoratini rivojlantirishi, o'z bilimlarini muntazam oshirib borishlari zarurdir.

Biz talabalarning bu jarayondagi faoliyatlarini samarali tashkil etishlariga erishishni ta'minlaydigan OTM o'qituvchilari e'tiborlarini qaratishlari lozim bo'lgan quyidagi tavsiyalarni asosladik:

- mustaqil ta'lim davrida talabalar faoliyatini tashkil etishga yo'naltirilgan ta'lim-tarbiya jarayonining muayyan maqsadga yo'naltirilganligi, ilmiy-amaliy jihatdan asoslanganligi, bundan tashqari, eng muhimi, ushbu ta'limning mazmunini to'g'ri tanlash, o'quv-topshiriqlarning murakkablik darajalarini aniqlash mexanizmlarini muntazam o'rganish orqali tegishli tuzatishlar kiritib borish;

- mustaqil ta'lim sifatini baholash, tashkil etilish bosqichlari va ularning taraqqiy etib borishini ta'minlash, strategik va taktik yo'llarni tanlash hamda belgilash;

- mustaqil ta'limda talabalarni o'qitish va tarbiyalashning muqobil usullarini ishlab chiqish, ularning kasbiy dunyoqarashini rivojlantirishga, turli jamoa(amaliyot

o'taydigan, ko'chma mashg'ulot (amaliy mashg'ulotning boshqa muassasada o'tilishi) olib boriladigan muassasalarda)larning barcha a'zolari orasida hurmat, ishonch, "Ustoz-shogird" lik, do'stlik va o'zaro hamkorlikka asoslangan munosabatlarni o'rnatishga o'rgatuvchi texnologiyalarni tatbiq etish.

Oliy ta'limda mustaqil ta'limning muhim jihati talabalarda ijodkorlikni, kasbiy malakalarni, axborot bilan ishlash motivatsiyasini rivojlantirishga hamda bo'lajak mutaxassislarning kelajak faoliyatida uchrashi mumkin bo'lgan muammolarni hal etish yo'llarini tanlashga o'rgatishidir.

Bo'lajak logopedlarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda mustaqil ta'limga oid o'quv jarayonini tayyorlashda loyiha texnologiyasini qo'llash ham o'z ijobiy ta'sirini beradi. Talabalarning ta'lim olishga bo'lgan motivatsiyasini rag'batlantirish, o'rganilayotgan sohaga oid o'quv materiallari bo'yicha kasbiy bilimlarni o'zlashtirish ko'rsatkichini oshirish, tanqidiy fikrlash, faolligini oshirish, shaxsiy, guruh shaklidagi mustaqil ishlarni tashkil etish, bevosita va bilvosita interfaollik, refleksiya uchun metakognitiv tajriba hamda qobiliyatni shakllantirish, har qanday ta'lim yo'nalishi doirasida mavzuiy yo'naltirilgan ta'lim o'zgaruvchanligini ta'minlash, nazariy va amaliy tavsifdagi fanlararo vazifalarni hal etish; retseptiv, produktiv faoliyatni rivojlantirish, mustaqil ta'lim jarayonida ijobiy munosabatni shakllantirish, o'quv materiallarini o'zlashtirish strategiyasining umumiy ko'nikma va malakalarini egallash imkonini beradi.

Pedagogik adabiyotlarda mustaqil ish, mustaqil ta'lim kabi tushunchalar alohida mazmun va amaliy yo'nalgan kontekstlarda berilgan. Aksariyat oliy ta'limga oid izlanishlarda talabalarning mustaqil ishlari faollashtirishga yo'naltirilganligidir.

Mustaqil ta'limning mohiyatan mustaqil mutoalaa sifatida talqin etilishi hamda uning shaxs shakllanishiga ijtimoiy ta'sir etishi sharq mutaffakkirlarining qarashlarida ham o'z aksini topgan. Jumladan, Ibn Sino bolalarning aqliy salohiyatini rivojlantirish g'oyasini ko'rib chiqib, bilim va rivojlanish hech bir insonga berilishi yoki ma'lum qilinishi mumkin emas. Har kim bunga o'z faoliyati orqali erishishi mumkin. Inson o'z mustaqil faoliyati orqali erishmagan narsa uniki emas» - deb ta'kidlagan.

Shu bois tadqiqot davomida talabalarga qator ko'rsatmalar berildi. Jumladan, axborotlar bilan ishlashning samarali yo'llari tavsiya etildi. Ma'lumki manbalardagi ma'lumotlarni o'rganishda muhim talab axborotlarni yozish bo'lib hisoblandi. Axborot qog'ozga yoki elektron tarzda yozilgan paytdan boshlab, manbaga aylanadi. Ma'lumotni birlamchi qayd qilish quyidagicha amalga oshirilishi mumkin: kitobning ostiga chiziqdar, chetlaridagi qaydlar. Biz ham talabalarga shartli belgilar bilan ishlashni o'rgatdik. Shartli belgilarni biz quyidagi belgilar tizimi sifatida

foydalanishga tavsiya etdik: ! - juda muhim; ? - shubha tug'diradi, aniq emas; V - asosiy, e'tibor bering; = - xulosa, natija; W - yozish kerak.

!	juda muhim
?	shubha tug'diradi, aniq emas
V	asosiy, e'tibor bering
=	xulosa, natija
W	yozish kerak

Axborotlar bilan ishlashda o'qilgan narsaning sxematik yozuvidan foydalanish juda qulay usul sifatida talabalar tomonidan ijobiy qabul qilindi. Eng keng tarqalgan sxemalardan "Fikrlar daraxti", va "Idrok xaritasi", "Shajaraviy daraxt". Bu sxemalarda murakkabroq tushunchaning asosiy tarkibiy qismlari, kalit so'zlar va boshqalar ajratiladi. Bunda fikrlar yuqoridan-pastga ketma-ketlikda - umumiy tushunchadan uning alohida qismlarigacha bog'liq yoritishga xizmat qiladi. Sxemada matn parchalari, tushuntirishlar, ko'chimalardan foydalanish tavsiya etildi. Bunday yozuv talabaga savollarga javob berishda mazmunni to'g'ri va to'liq so'zlab berishga imkon beradi. Yozuvlarni aralash usulidan foydalanish ham loyixalarni muvaffaqiyatli bajarilishiga samarali ta'sirini berdi. Bunday aralash yozuvlar-eslatmalar yuqorida ko'rsatilgan usullarning barchasini (yoki bir nechta) birlashtiradi. Eng muhimi axborotlarni yozib eslashda vertikal yoki gorizontal sxemalardan foydalanishda talabalarning ijodiy yondashuvlari namoyon bo'ldi.

"Logopediya" moduli bo'yicha talabalarning mustaqil ta'limini samarali tashkil etish bo'yicha axborotlar bilan ishlashga mo'ljallangan samarali texnologiyalar nafaqat talabalar uchun, balki OTM o'qituvchilari uchun ham o'zining natijaviyligini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, kat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidaci bo'lishi kerak. – T.: O'zbekiston, 2017. 104b.

2. Mirziyoev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T.: O'zbekiston, 2017. 488 b.

3. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlash-tirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. // Ped. fanlari dokt. ilmiy dar. uchun diss. – T., 2007. 305 b.

4. Ziyomuhammadov B. Komillikka eltuvchi kitob. – T.: Turon-Iqbol, 2006. 299 b.

5. Inoyatov U.I., Muclimov N.A., Ucmombaeva M., Inog'amova D. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob // Uclubiy qo'llanma – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2012. 193 b.

BIOLOG-BAKALAVRLARNING KASBIY KOMPETENLIGINI BAHOLASH USULLARI

S.SALIMOVA,
BuxDU o'qituvchisi

Maqolada OTMda baholash vositalari fondini shakllantirish hamda talabalar kompetensiyalarini baholash metodikasini takomillashtirish muammosi yoritilgan. SHuningdek, talabalar kasbiy kompetentligini baholashning innovatsion usullari va ulardan foydalanishga oid metodik tavsiyalar berilgan.

Kalits so'zlar: talaba, kompetensiya, baholash, metodika, kompetentli-yo'naltilgan topshiriqlar, portfolio, keyslar, vaziyatli topshiriqlar, loyihalar, kurs ishlarini jamoalarda bajarish, idoraviy, rolli, tashkiliy-faoliyatli.

В статье рассматриваются вопросы формирования фонда средств оценивания в высшей школе и совершенствования методов оценки компетенций студентов. Также представлены инновационные методы оценки профессиональной компетентности студентов и методические рекомендации по их использованию.

Ключевые слова: студент, компетентность, оценка, методика, компетентностно-ориентированные задачи, портфолио, кейсы, ситуационные задачи, проекты, курсовая работа в командах, ведомственная, ролевые, организационно-деятельностный.

The article deals with the formation of a fund of assessment tools in higher education and the improvement of methods for assessing the competencies of students. Also presented are innovative methods for assessing the professional competence of students and guidelines for their use.

Key words: student, competence, assessment, methodology, competence-oriented tasks, portfolios, cases, situational tasks, projects, coursework in teams, departmental, role, organizational and activity.

Zamonaviy ta'lim makoni bitiruvchilarning yuqori ilmiy yutuqlarga ega bo'lgan, kasbiy muammolarni hal etishga qodir raqobatbardosh mutaxassis sifatida tayyorlash talabini qo'yimoqda. Ta'lim sifati va samaradorligini o'rganish monitoring - ta'lim jarayonini doimiy ilmiy asosli tashhislash va va bashoratlash, zamonaviy metodikalar va metodik uslublardan foydalanish orqali amalga oshirilishi mumkin. Talabalar kasbiy kompetentligini baholashning innovatsion usullari mazkur muammoning samarali echimini topish imkonini beradi. Baholashning innovatsion vositalariga quyidagilarni kiritish mumkin: kompetentli-yo'naltilgan topshiriqlar, portfolio, keyslar, vaziyatli topshiriqlar, loyihalar, kurs ishlarini jamoalarda bajarish, idoraviy, rolli, tashkiliy-faoliyatli. Quyida ushbu

usullarga to'xtalib o'tamiz:

Kompetentli-yo'naltirilgan topshiriqlar kompetentli yondashuv talablariga javob bera oladigan OTM talabalarini kasbiy tayyorlash sifatini nazorat qilishning eng ob'ektiv usuli sifatida ko'rib chiqiladi. Uning mazmun-mohiyati fanni o'rganish davri mobaynida talabaning o'zlashtirishini nazorat qilib borishdan iborat. Bunda o'quv kursining qator nisbatan mustaqil bo'lgan mantiqan yakunlangan bloklarga bo'lish hamda ular bo'yicha nazorat ishlarini o'tkazish ko'zda tutiladi.

OTMlarida o'quv jarayonini kompetentli-yo'naltirilgan topshiriqlar asosida tashkil etish quyidagilarga erishish imkonini beradi:

- talabalarining o'quv va ilmiy-tadqiqot ishlarini baholashning yuqori differentsiatsiyaga ega bo'lishi hisobiga ularning ta'lim dasturlarini sifatli o'zlashtirishlariga nisbatan motivatsiyaning oshishi;
- talabalarining muntazam ravishdagi olib boradigan mustaqil va ilmiy-tadqiqot ishlarini rag'batlantirish;
- professor-o'qituvchilarning ta'lim jarayoni sifatini boshqarish hamda o'quv fanlari ta'lim dasturlarini o'zlashtirish sifatini ta'minlash tizimini yaratish sohasidagi kasbiy kompetentligi darajasini takomillashtirish;
- bitiruvchilarning ta'lim xizmatlari xalqaro bozorida akademik safarbarligi va raqobatbardoshligini oshirish.

Portfolio –talabalarining erishgan yutuqlarini ma'lum bir mezonlar asosida aks ettiruvchi ruknlardan foydalanuvchi odatda uning individual o'quv ishlari yig'indisi hisoblanadi. Portfolio talabaning bilimini baholash bilan bog'liq bo'lgan eng sara ishlari, shuningdek fanni o'zlashtirish borasidagi yutuqlarini tasdiqlovchi tegishli hujjatlardan iborat bo'lishi ham mumkin. Portfolio talabaga nimani tanlash, uning shaxsiy va kasbiy rivojlanish dinamikasini baholash imkonini beradi.

Keys-metod real hodisa tassavurini taqdim etadi. O'quv materialini talabaga muammolar (keys) ko'rinishida taqdim etiladi hamda ularning echimini topish maqsadida faol va ijodiy ishni tashkil qilishni talab etadi. Keys-metoddan ta'lim jarayonida foydalanish talabalarining faollashuvini ta'minlaydi, ularning o'quv motivatsiyasini oshiradi, vaziyatlarni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi, shuningdek axborot bilan ishlash, masalalarni echish variantlarini modellashtirish, shaxsiy nuqtai nazarini bayon qilish, o'z-o'zini nazorat qilish va baholash imkonini beradi.

T.F. Akbashev tomonidan taklif etilgan *rivojlanuvchi kooperatsiya metodi*. Mazkur metodning mazmun-mohiyati bajarilishi o'quvchilar vazifalarining ichki taqsimoti orqali birlashishlarini talab etuvchi o'quv masalalarini belgilashdan iborat.

Mazkur metodning asosiy elementlari quyidagilardir:

- maqsadlarni individual, juft, jamoaviy tarzda belgilash;
- o‘quv ishini jamoaviy rejalashtirish;
- rejani jamoaviy amalga oshirish;
- axborot va o‘quv materialini mustaqil tanlash;
- o‘quv jarayonini tashkil etishning o‘yin tarzidagi shakllari.

Muammoni rivojlanuvchi kooperatsiya metodi yordamida hal etish uchun 6-8 kishidan iborat kichik guruhlar tuziladi. Har bir mayda guruh shunday shakllantirilishi kerakki, unda «lider», «g‘oya beruvchi», «vazifa taqsimlovchi», «opponent», «tadqiqotchi» bo‘lishi lozim. Har bir mayda guruh muammoni echish bo‘yicha o‘zining taklifini taqdim etgandan so‘ng munozara boshlanadi va unda echimning haqqoniyligini isbotlash lozim bo‘ladi. Pedagogning vazifasi o‘quv ma’lumotlarini umumlashtirish va to‘ldirishdan iborat.

Vaziyatli topshiriqlar – mavzu, bo‘lim, modul bo‘yicha nazariy materialni o‘zlashtirib bo‘lganlaridan so‘ng talabalar tomonidan bajariladigan topshiriqlar. Vaziyatli topshiriqlarni bajarish olingan nazariy bilimlarni amaliyotda qo‘llay olishni talab etadi va shu bilan birga nafaqat talabalarning bilim darajasini, balki ularning ijodiy qobiliyatlarini (faollik, qo‘yilgan vazifalarni echish borasidagi nostandart qarorlar qabul qilish) baholash imkonini beradi.

Loyihalar metodi – o‘quvchilarning mustaqil o‘quv faoliyatini tashkil etish usullari yig‘indisi bo‘lib, olingan ma’lumotlarni taqdimot qilishni talab etadi. Loyiha ustida ishlash bir necha bosqichlardan iborat: loyihaning mavzusi va maqsadini belgilash, rejalashtirish, tadqiqot, tahlil qilish va umumlashtirish, loyihani taqdim etish, natijalarni umumlashtirish.

Kurs loyihalarini jamoaviy bajarish odatiy, individual tarzda bajarishdan loyihaning kattaligi, o‘z tarkibiga nafaqat nazariy, texnik (tadqiqiy, hisob-kitob), balki amaliy (maket, modelni bajarish va hokazo) qismlarni ham olishi bilan farq qiladi. Buning uchun talabalarda zarur bo‘lgan tegishli jihozlardan (talabalar konstruktorlik byurosi, biznes-inkubatorlar) foydalana olish imkoniyatlariga ega bo‘lishlari lozim. Mazkur loyihani himoya qilish bir vaqtning o‘zida butun jamoa uchun tashkil etilishi mumkin va bunda har bir talaba o‘zining qismi bo‘yicha himoya qiladi. Baho jamlangan holda qo‘yilishi va barcha uchun bir xil bo‘lishi mumkin (jamoaviy mas’uliyat tamoyili). Bundan tashqari jamoaning ishini joriy tarzda nazorat qilish nafaqat loyiha mazmunini tahlil qilishni o‘z ichiga oladi, balki jamoada o‘zaro hamkorlik usullarini tahlil qilish hamda ishtirokchilarning psixologik va kasbiy (kognitiv) sohadagi kuchli va kuchsiz jihatlarni mustaqil baholashni ham nazarda tutadi.

Idoraviy, rolli, tashkiliy-faoliyatli o'yinlar shakllantiriladigan kompetensiyalarni baholash hamda kmopleksli tarzda tekshirish vositalari sifatida namoyon bo'ladi. Odatda, o'yinlar u yoki bu masalani echishda musobaqalashayotgan bir necha jamoani shakllantirishni nazarda tutadi. Ularni amalga oshirish talabalarda jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantiradi, real kasbiy faoliyat sharoitlariga maksimal darajada yaqin bo'lgan noodatiy vaziyatlardan chiqa olish imkoniyatlarini ochib beradi, Baholashning sanab o'tilgan vositalaridan unumli foydalanishning muhim sharti ularni metodik ta'minotini amalga oishirishdan iboratdir. U baholash jarayonini amalga oshirish sharoitlari hamda reglamenti, qo'llaniladigan vositalar tavsifi, ishtirokchilar uchun yo'riqnoma va boshqalarni o'z ichiga oladi. Metodik ta'minotning shartli elementlari qatoriga shuningdek baholash shkalasi shaklida berilgan baholash mezonlari, topshiriqlarni baholash uchun dastlabki qiymatlar ham kiradi.

Baholashning sanab o'tilgan va boshqa turlari, shakllari va metodlari (baholash usullari) o'qitish metodikasining (texnologiyalarning) o'ziga xos davomi bo'lmog'i, shuningdek talabalarga ularning yutuqlari va kamchiliklarini yanada aniqroq tarzda anglab olish, shaxsiy faolligini yo'lga solish imkonini berish, lozim. O'qituvchilar esa o'quvchilarning faoliyatini kerakli tomonga yo'naltirib turishlari kerak.

Baholash vositalari fondini shakllantirishda hamda talabalar kompetensiyalarini baholash metodikasini takomillashtirish uchun, N.F. Efremovning fikriga ko'ra, baholash jarayonining quyidagi standartlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi:

- kompetensiyalar shakllanganligi darajasini baholash ishlarini amalga oshirish davriyligi: kasbiy faoliyatni o'zlashtirishga kirishayotgan talabadan ta'limning har bir bosqichi va kasbiy faoliyat modulini to'liq o'zlashtirgan OTM bitiruvchisi darajasigacha bo'lgan davrni;

- baholash jarayonini ketma-ketlikka rioya qilgan holda o'tkazishni: kompetensiyalar modelida kompetensiyalar rivojlanishi progressiv holatda harakatlanayotganligiga e'tibor qaratish, baholash vositalari esa har bir bosqichda bu o'sishni hisobga olib borishlari lozim.

- ko'p darajalilik: baholash, talabaning o'z-o'zini baholashi, natijalarni muhokama qilish va kamchiliklarni bartaraf qilish bo'yicha kompleks choralar ko'rish;

- barcha talabalar uchun foydalanilayotgan texnologiyalarning yagonaligi, bir xilligi, baholash natijalarini taqqoslash shartlarini bajarish [4].

Bizining fikrimizcha, ta'lim sifatini baholash bo'yicha yangi metodologiyalar hamda nazorat qilish metodikalarini yaratish va joriy etish ishlari ta'lim jarayoni ishtirokchilarining psixologik holati va jismoniy sog'ligiga salbiy ta'sir etishi mumkin bo'lgan xavflarni hisobga olish orqali amalga oshirilishi lozim. Bo'lajak pedagog va psixologlarda kasbiy kompetensiyalarning shakllanganligini baholashning innovatsion texnologiyalarini nazoratsiz joriy qilish Buxoro davlat universitetining fakultetida bajarilgan empirik tadqiqot natijalari orqali isbotlangan yuqori stress holatlarining yuzaga kelish oqibatlariga olib kelishi mumkin. Mazkur tadqiqot ishida olingan ma'lumotlar sog'likni asrashga qaratilgan yondashuv texnologiyalari mazmunini ishlab chiqish va joriy etish uchun foydalanilishi mumkin. Bu esa o'z navbatida ta'lim jarayoni ishtirokchilarining sog'ligiga ta'lim muhitining salbiy jihatlarining ta'sirini bartaraf etish yoki minimallashtirish hamda OTMlarida ta'lim jarayonini optimallashtirish imkonini beradi.

Ta'lim oluvchilar kompetensiyalarini egallaganlik darajasini baholash BKM baholashning yangi innovatsion texnologiyalarini tadbiq etish ularni istiqbolli kasbiy faoliyatga tayyorlashning fundamental asosi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Л.Д.Фокина Методы оценивания компетенций студентов высшего профессионального образования//<https://infourok.ru/metodi-ocenivaniya-kompetencyi-studentov-visshego-professionalnogo-obrazovaniya-3006272.html>.
2. В.И.Байденко Компетентный подход к проектированию государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования (методологические и методические вопросы): Методическое пособие. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 114с.
3. А.М.Замятин Система оценки компетенций студентов ВПО. Обзор достижений и нерешенных задач / Молодой учёный. // №5 (40). / С. 418-420.
4. Ефремова Н.Ф. Подходы к оцениванию компетенций студентов первого курса приступающих к освоению основных образовательных программ Вестник ДГТУ, 2010, Т. 10. № 5 (48) 369-777с.

KASBIY INNOVATSION FAOLIYATGA TAYYORLASHDA UZLUKSIZ TA'LIM, FAN VA ISHLAB CHIQARISHNING INTEGRATSIYALASHUVINI TA'MINLASH

I.G.MAMAJONOV,

Andijon qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar
instituti katta o'qituvchisi

Maqolada kadrlar tayyorlar tayyorlashning milliy modelining tarkibi qismlari bo'lgan uzluksiz ta'lim, fan hamda ishlab chiqarishning o'ziga xos xususiyatlari, o'zaro bog'liqligi, iqtisodiyot sohasi uchun kadrlar tayyorlashda uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyasini ta'minlash muammolari, iqtisodchi mutaxassislariga qo'yiladigan talablar, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'minlashda innovatsion hamkorlik masalalariga e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiyot sohasi, uzluksiz ta'lim, fan, ishlab chiqarish, mutaxassislariga qo'yiladigan talablar, innovatsion guruh, innovatsion faoliyat, innovatsion jarayonlar, integratsiya.

В статье уделено внимание на специфические особенности непрерывного образования, науки и производства, являющие составной частью национальной модели подготовки кадров и на их взаимосвязь. Просмотрены проблемы обеспечения интеграции непрерывного образования, науки и производства при подготовке кадров для экономического направления, требования к специалистам по экономике. Также, уделено внимание на инновационное сотрудничество при обеспечении интеграции непрерывного образования, науки и производства

Ключевые слова: отрасль экономики, непрерывное образование, наука, производство, требования к специалистам, инновационная группа, инновационная деятельность, инновационный процесс, интеграция

In this article are explained continuing education of the national model of staff training, properties of science and production and their connection, continuing education for preparing staff training in economics, problems of integration of science and production, requests for economics.

Key words: economics, continuing education, science, manufacturing, requirements for specialists, innovation team, innovation activity, innovation processes, integration.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini yuksaltirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida innovatsiya va integratsiyaga asoslangan rivojlanish yo'liga o'tish ishlari mamlakatda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-2909-sonli, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi "Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va

tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida" gikabi qarorlari asosidajadal ravishda olib borilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 27 iyuldagi PQ-3151-sonli "Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohaları va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora tadbirlari to'g'risida" gi Qarorida "ishlab chiqarish, ilm-fan va ta'lim o'rtasida integratsiyani chuqurlashtirish uchun komplekslar tarkibidagi vazirliklar va idoralarga qarashli tarmoqlar (sohalar) ni ilmiy-texnik rivojlantirish yo'nalishlari muammolariga bag'ishlangan mavzular bazasini shakllantirish hamda bu muammolarni oliy ta'lim muassasalari bilan xo'jalik shartnomalari tuzgan holda hal etishga ularning ilmiy salohiyatini, ayniqsa, yosh olimlar va tadqiqotchilarni tizimli tarzda jalb etish, ikkinchidan iqtidorli yosh pedagoglar va doktorantlarni etakchi xorijiy ta'lim muassasalariga tajriba orttirishga yuborish, ular uchun maxsus stipendiyalar ta'sis etish, oliy ta'lim muassasalarining professor-o'qituvchilari, doktorantlari va talabalarining xalqaro tajriba almashinuvlarini tashkil etish orqali ilmiy va pedagogik salohiyatini oshirish" masalalari ko'tarilgan.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2017 yil 28 sentyabrdagi 704-sonli "Oliy ta'lim muassalarida ilmiy izlanishlar olib borayotgan doktorantlar va iqtidorli talabalarni ilmiy-tadqiqot ishlariga jalb etish, ishlab chiqarish korxonalari, ilmiy-tadqiqot va loyiha institutlarida tajriba sinov ishlari uchun sharoit yaratishni takomillashtirish to'g'risida" gi buyrug'ida ham fan, ta'lim va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'minlashda ilmiy izlanishlar olib borayotgan doktorantlar va iqtidorli talabalar uchun ishlab chiqarish korxonalarida barcha zarur shart-sharoitlarni yaratish masalari o'rin olgan.

G'.Muxamedovning "Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri: ehtiyoj, zaruriya, natija" nomli maqolasida ta'lim, fan ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'minlashda "Pedagogik ta'limning jamiyat barqaror rivojlanishidagi yuqori ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqqan holda zamonaviy talablar, tizimdagi muammolar va ularni hal qilishda fan va ta'lim bo'g'inlari o'rtasidagi aloqadorlikni ta'minlash uzluksiz pedagogik ta'limni klaster rivojlanish tizimiga o'tkazish zaruratini taqozo etmoqda" degan fikrni ilgari surib, "...klasterning asosiy maqsadi o'z tarkibiga kiruvchi ta'limiy-ilmiy-innovatsion salohiyatni nafaqat yuqori fuqarolik va kasbiy layoqatlilik darajasi bilan, balki raqobatbardoshligi, yangiliklarni qabul qila olish qobiliyati, yangi ta'lim dastur va texnologiyalarini loyihalash hamda amalga oshira

olish qobiliyatiga ega zamonaviy ta'lim mutaxassislarini tayyorlash uchun birlashtirishdir" [1] deb, ta'kidlaydi.

Talabalarni kasbiy innovatsion faoliyatga tayyorlashda uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvini ta'minlashda innovatsion hamkorlikni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvini ta'minlashda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 7 avgustdagi "Fan va texnologiyalar rivojlanishining muvofiqlashtirish va boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-436-sonli, 2008 yil 15 iyuldagi "Innovatsion loyihalar va texnologiyalarni ishlab chiqarishga tatbiq etishni rag'batlantirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-916-son Qarorlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2015 yil 12 noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 4 noyabrdagi 47-sonli majlis bayoni ijrosi to'g'risida" 448-sonli buyrug'ihamda 2015 yil 27 noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 23 noyabrdagi 07-07/1-388-sonli topshirig'i ijrosi to'g'risida" 461-sonli buyrug'lari asos bo'lib xizmat qiladi.

Oliy o'quv yurtlari iqtisodiyotdagi zamonaviy korxonalarni rivojlanish istiqbollariidan kelib chiqqan holda mutaxassislar tayyorlaydi. Talabalarni olayotgan nazariy bilimlarini innovatsion hamkorlik asosida xuddi o'sha korxonalarda amaliy tomondan mustahkamlaydi. Iqtidorli talabalardan tarmoqlarga qiziqishidan kelib chiqqan holda har bir tarmoq yo'nalishi bo'yicha innovatsion hamkorlik guruhlari tashkil etiladi. Ushbu guruh talabalari o'quv semestri davomida o'zlariga birlashtirilgan korxonalarda darsdan so'ng va o'quv rejada belgilangan o'quv amaliyotlarini o'tkazadi. Xuddi shu davrda o'zlarini qiziqtirgan mavzularda innovatsion loyihalarni shakllantirish, yaratilgan ishlanmalarni korxonalar amaliyotga joriy etish va tijoratlashtirish faoliyatlari bilan yaqin tanishadilar hamda innovatsion guruh rahbari hamkorligida ushbu loyihani amalga oshirish jarayonlarida ishtirok etishi mumkin. Ushbu innovatsion hamkorlik faoliyati infratuzilmasini boshqarish tegishli davlat organlari, oliy ta'lim muassasalari va korxona vakllaridan iborat bo'lgan muvofiqlashtiruvchi ilmiy-texnik kengashlar orqali amalga oshiriladi. Muvofiqlashtiruvchi kengash belgilangan davrlardagi innovatsion hamkorlik natijasida yaratilgan yangi ishlanmalar va kelajakda amalga oshirish rejalashtirilgan innovatsion loyihalarni maqsadi, vazifalarni amalga oshirish bo'yicha belgilangan chora-tadbirlar,

kutiladigan natijalar, mutaxassislar bilan ta'minlaganligi hamda moliyalashtirish bosqichlarini tahlil qiladi[2, 15-16 betlar].

“Oliy ta'lim, fan va ishlab chiqarish hamkorligining innovatsion hamkorligining zamonaviy modeli”da fan, ta'lim va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'minlash masalalariga quyidagicha yondashiladi. Bunda, oliy ta'lim muassasi va kafedra asosiy bo'g'in hisoblanib, ishlab chiqarish korxona va tashkilotlar bilan hamkorlik shartnomalarini tuzadilar. Kichik innovatsion guruhlarni shakllantiriladi. Har bir innovatsion guruhda 5-7 nafargacha tajribali professor, dotsent, katta o'qituvchi, assistent, magistrant, talabalar hamda doktorant va mustaqil izlanuvchilar birlashtiriladi.

Innovatsion guruh vakillari ishlab chiqarishning soha korxonalarida mavjud bo'lgan ma'lumotlar bazasini shakllantiradi, har bir korxona, tashkilotlarning texnologik muammolariga bag'ishlangan yagona axborot bazalarini yaratadi. Tahlil, ekspertiza va saralashdan o'tkazadi. Saralash natijasida yuzaga kelgan korxona va tashkilotlarning namunaviy mavzularini ro'yxatini tuzadi hamda ro'yxat asosida ilmiy tadqiqotlar olib borishi belgilanadi. Bunda bitiruv malakaviy ishi, magistrlik dissertatsiyalari, doktorlik dissertatsiyalari tayyorlash tayyorlash hamda saranlangan mavzular asosida xo'jalik shartnomalari tuzish imkoniyati yaratiladi. Innovatsion guruh a'zolari korxona va tashkilotlarining talabalaridan kelib chiqqan holda ilmiy loyihalar, namunaviy o'quv rejalar, malaka talablar, darslik va o'quv qo'llanmalar, fan dasturlariga o'zgartirishlar kiritib boradi.

Aytish joizki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 17 apreldagi PF-5708-son «Qishloq xo'jaligi sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmonining ijrosini ta'minlash, shuningdek, qishloq xo'jaligi sohasi va tarmoqlarida malakali kadrlar tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash, fan, ta'lim va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta'minlash maqsadida qishloq xo'jaligi sohasi uchun kadrlar tayyorlashga bir qator talablar qo'yildi. 2019 yilda korxona, tashkilot hamda ilg'or fermer xo'jaliklarining dolzarb mavzulari asosida dissertatsiyalarini himoya qilgan tayanch doktorantlar (Doktor of Philosophy-PhD) soni 11 nafar, Doktorantlar soni (Doktor of Science-DSc) – 1 nafarni tashkil etgan bo'lsa, 2020 yilda dissertatsiyalarini himoya qilgan tayanch doktorantlar (Doktor of Philosophy-PhD) soni 16 nafar, Doktorantlar (Doktor of Science-DSc) soni 3 nafarni tashkil etdi.

Innovatsion hamkorlik doirasida 35 nafar xorijiy professorlar va mutaxassislar institut o'quv jarayoniga jalb etilgan bo'lsa, institutning 42 nafar professor-

o'qituvchilari xorijiy oliy ta'lim muassalariga malaka oshirish va stajirovkalarga yuborildi. 18 ta xorijiy davlatning 37 ta etakchi oliy ta'lim muassasalari bilan hamkorlik aloqalari o'rnatish hamda ilmiy-pedagogik faoliyat bo'yicha hamkorlik shartnomalari tuzishga erishilgan. Talabalarning Germaniya "AZ Germany Consulting", LOGO, PRAXX kompaniyalari vakillari ishtirokida o'tkazilgan tanlovda 75 nafar 2-3-bosqich talabalari, shu jumladan 2 nafar magistrantlar 2020 yilda Germaniya fermer xo'jaliklarida amaliyotlarga yuborishga tavsiya etildi. [3, 142-143-betlar].

Xulosa o'rinda, oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratilishini ta'minlash maqsadida oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlashning maqsadli parametrlarini shakllantirish, oliy ta'lim muassasalarida o'qitish yo'nalishlari va mutaxassisliklarini istiqbolda mintaqalar va iqtisodiyot tarmoqlarini kompleks rivojlantirish, amalga oshirilayotgan hududiy va tarmoq dasturlarining talablarini inobatga olgan holda optimallashtirish, ta'lim jarayonini, oliy ta'limning o'quv reja va dasturlarini yangi pedagogik texnologiyalar va o'qitish usullarini keng joriy etish, magistratura ilmiy-ta'lim jarayonini sifat jihatidan yangilash va zamonaviy tashkiliy shakllarni joriy etish hmda, eng asosiysi, uzluksiz ta'lim, fan va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'minlash asosida yanada takomillashtirish bugungi kunning asosiy masalasi bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'.Muxamedov. "Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri: ehtiyoj, zaruriya, natija". <http://xs.uz/post/pedagogik-talim>.
2. Aliev YA. E. Ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasida innovatsion hamkorlikni rivojlantirish yo'llari. Mamlakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari, 1(1), 4. <http://journal.tsue.uz/>
3. I.Mamajonov. Iqtisodchi mutaxassislar tayyorlashning xuquqiy-me'yoriy asoslari: tahlil, mulohaza. Iqtisodiyot va ilmiy innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnal. 2020 yil. №3, may-iyun.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ БИОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В СТАРШИХ КЛАССАХ

Г.ЭРГАШЕВА,

д.п.н., доцент ТГПУ им Низами

А.АЗИЗОВА,

магистр 2-курса ТГПУ им. Низами

Мақола мактаб ўқувчиларининг биологик компетенциясини баҳолаш методикасига бағишланган. Биология фанидан талабалар муваффақиятини баҳолаш даражаси ва мезонлари ишлаб чиқилган.

Калим сўзлар: методика, баҳолаш, биология, талабалар, интервью, баҳолаш мезонлари, ўқув жараёни, ўқувчилар билими.

В статье посвящена методике оценки биологической компетентности учащихся в старших классах. Разработано уровней и критериев оценки успешности учащихся по предмету биологии.

Ключевые слова: методика, оценка, биология, учащихся, интервью, критерии оценки, учебный процесс, знаний учащихся.

The article is devoted to the methodology for assessing the biological competence of students in high school. Developed levels and criteria for assessing the success of students in the subject of biology.

Key words: methodology, assessment, biology, students, interviews, assessment criteria, educational process, students' knowledge.

Введение компетентностного подхода в учебный процесс требует серьезных изменений в содержании образования, и в осуществлении учебного процесса, и в практике работы педагога[1].

Чтобы иметь представление, какими критериями оценки пользуются учителя биологии старших классов, мы провели с ними интервью. Предлагалось ответить на несколько вопросов по поводу используемых критериев оценки. Примерные вопросы предлагаем. Вопросы для первого интервью с учителями:

1. Какими критериями оценки вы пользуетесь при выставлении отметок?
2. По каким критериям ставите отметку «3»?
3. По каким критериям ставите отметку «4»?
4. По каким критериям ставите отметку «5»?
5. Используете ли вы при этом требования государственного стандарта?

Мы выяснили, что они пользуются общими критериями оценки и стан-

дартом по предмету биологии. Рекомендации по оценке знаний учащихся по предмету Биология. Исходя из поставленной цели и возрастных возможностей, учащихся необходимо учитывать:

- правильность и осознанность изложения содержания, полноту раскрытия понятий, точность употребления научных терминов;
- степень сформированности интеллектуальных и общеучебных умений;
- самостоятельность ответа;
- речевую грамотность и логическую последовательность ответа.

Отметка оценки:

Оценки	Требование
«5»	полно раскрыто содержание материала в объеме программы и учебника; четко и правильно даны определения и раскрыто содержание понятий; верно использованы научные термины; для доказательства использованы различные умения, выводы из наблюдений и опытов; ответ самостоятельный, использованы ранее приобретенные знания.
«4»:	раскрыто основное содержание материала; в основном правильно даны определения понятий и использованы научные термины; ответ самостоятельный; определения понятий не полные допущены незначительные нарушения последовательности изложения, небольшие неточности при использовании научных терминов или в выводах и обобщениях из наблюдений и опытов
«3»	усвоено основное содержание учебного материала, но изложено фрагментарно, не всегда последовательно; - определение понятий недостаточно четкие; не использованы в качестве доказательства выводы и обобщения из наблюдений и опытов или допущены ошибки при их изложении; допущены ошибки и неточности при использовании научной терминологии, определении понятий
«2»	основное содержание учебного материала не раскрыто; не даны ответы на вспомогательные вопросы учителя; допущены грубые ошибки в определении понятий, при использовании терминологии
«1»	ответ на вопрос не дан

Таким образом, используемые педагогами критерии оценки необходимо постоянно перекладывать непосредственно на проверяемый материал, темы предмета, что требует определенных затрат времени и влечет за собой неудобство в пользовании. Что и отметили учителя. С этой точки зрения особенно трудно проводить оценивание ответов учащихся молодым специалистам. В свою очередь стандарт образовательной области Биология перечисляет те умения и знания, которыми должны овладеть школьники, не

имеет разделения на уровни успешности учащихся. Следовательно, тоже не может использоваться как критерии оценивания. Поэтому мы попытались устранить эти недостатки и соединить в своих разработках критерии оценивания и требования к подготовке выпускников учащихся, прописанных в проекте образовательного стандарта области биология.

Идея разработки критериев пришла, после анализа системы оценивания в Великобритании, где существуют и успешно используются в практике похожие критерии оценки и уровни. Перенос английской системы на узбекскую «почву» возможен только с учетом нашего содержания образовательной области Биология и соответствующих программ. В создании разработок уровней и критериев оценки успешности мы опирались на имеющиеся и предлагаемые к использованию учителям критерии оценки, которые мы считаем очень общими и требуют конкретизации. За основу были взяты из государственного стандарта требования к уровню подготовки выпускников общеобразовательных средних школ [3]. Как уже было, сказано выше, они состоят из перечислений умений: характеризовать, обосновывать, объяснять, определять и т.д. Мы считаем подбор этих требований удачными, так как они основываются на закономерностях усвоения материала, которые были нами рассмотрены. Согласно этапам усвоения материала отметка «3» ставится при пересказе параграфа, лекции учителя и т. д., учащиеся должны опознавать, различать, описывать. Отметка «4» - должны объяснять, применять знания в практике, в известных, типовых ситуациях. Отметка «5» - ученики умеют обосновывать свои выводы, доказывать, приводя соответствующие аргументы, систематизировать и т. д. Для апробации применения данных разработок, мы составили примерные вопросы итоговой работы по общей биологии. Она состоит из нескольких тестовых вопросов и вопросов со свободным ответом. Задания не включают в себя практику, те практические навыки, которыми овладевают учащиеся на предмете биологии, так как в школе, где проводилась апробация не было возможности организовать такие практические работы.

Разработанные нами уровни и критерии оценки успешности учащихся были использованы учителями школы №118 для оценивания подготовки учащихся к экзамену по биологии, выбравших данный предмет. После этого мы провели снова интервью с учителем, использовавшим наши разработки и другими учителями. В результате работы по оцениванию ответов учащихся учителями были выявлены как недостатки, так и положительные стороны применения разработок критериев. К преимуществам учителя отнесли: со-

держание требований стандарта по биологии и критериев оценки в одном документе, поэтому ими удобно пользоваться в работе. Так же педагоги отметили, что данными разработками можно воспользоваться при составлении тематического и поурочного планирования, особенно молодыми специалистами. К недостаткам было отнесено объемность критериев, что затрудняет работу с ними. В целом критерии и уровни оценивания преподаватели оценили положительно, отметили, что задания для учащихся соответствуют данным критериям и, что они хотели бы использовать данные разработки критериев в своей работе после устранения недостатков.

Сделанные разработки могут использоваться как для итоговой оценки подготовки выпускников общеобразовательной средней (полной) школы, так и при периодическом контроле усвоения отдельных тем раздела «Общей биологии». Как отметили учителя данные разработки они хотели бы использовать в своей практике как непосредственно для оценки, так и при составлении тематического и поурочного планирования. Хотелось бы отметить, что если требования и критерии будут открыты не только для учителей, но и для учащихся. Знание требований будет служить ориентиром, средством оценки своих возможностей для школьников. Апробирование разработок уровней требований и критериев оценки успешности учащихся по биологии и мнения учителей позволяют сделать вывод, что их использование обеспечивает объективную оценку биологической успешности.

Литература:

1. Курдюкова Е.Н Способы формирования компетентностей у обучающихся на уроках биологии // <http://vankov.depon72.ru/?p=615>.
2. Яковлева Е.Л. Многообразные облики игры: попытка философского осмысления // Азимут научных исследований: педагогика и психология. 2014. № 3. С. 87-90.
3. Разработка уровней требований и критериев оценки успешности учащихся по предмету биология // <https://www.bibliofond.ru/view.-aspx?id=510140>.
4. Соболев Н.В. Оценка успешности обучения учащихся. festival.1september.ru/articles/101368/.
5. Курапова, Т. Ю. Критерии успешности обучения учащихся общеобразовательных школ / Т. Ю. Курапова. — Текст : непосредственный // Психология в России и за рубежом : материалы I Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, октябрь 2011 г.). — Санкт-Петербург : Реноме, 2011. — С. 106-109.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ ГОТОВНОСТИ К ПЕДАГОГИЧЕСКОМУ ПРОЕКТИРОВАНИЮ В ПРОЦЕССЕ НЕПРЕРЫВНОГО ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

И.Р. ЧОРИЕВ,

докторант Головного научного-методического центра, МинВУз

Мақолада педагогик кадрларни узлуксиз малака ошириш жараёнида педагогик лойиҳалашга тайёрликни ривожлантириш технологиясининг ғоялари, вазифалари, таркиби, талаблари ва хусусиятлари кўриб чиқилди.

Калим сўзлар: педагогик лойиҳалашга тайёрлик, узлуксиз малака ошириш жараёни, педагогик кадрлар, технология, лойиҳа фаолияти.

В статье рассматриваются идеи, задачи, содержание, требования и особенности технологии развития готовности к педагогическому проектированию в процессе непрерывного повышения квалификации педагогических кадров.

Ключевые слова: готовность к педагогическому проектированию, процесс непрерывного повышения квалификации, педагогические кадры, технология, проектная деятельность.

The article discusses the ideas, tasks, content, requirements and features of readiness development technology to pedagogical design in the process of continuous training of teachers.

Key words: readiness for pedagogical design, the process of continuous training, teaching staff, technology, design activities.

На основе анализа литературы и результатов педагогического эксперимента полагаем целесообразным рассмотреть технологию развития готовности к педагогическому проектированию в процессе непрерывного повышения квалификации педагогических кадров.

Первоначально выделим значимость, ведущую идею и основные задачи этой технологии. Основная необходимость базируется на гуманистической идеи оптимизации процесса взаимодействия преподавателя с обучаемым, в личностно-ориентированном аспекте, направленном на продуктивное влияние личности первого на второго с целью эффективного развития должной готовности к педагогическому проектированию в процессе непрерывного повышения квалификации. Реализация этого требует от преподавателя такого подхода, умений и навыков, которые бы обеспечивали твор-

ческое, морально-эстетическое взаимодействие, направленное на достижение цели. Это требует постоянной работы преподавателя над собой по овладению и совершенствованию искусством организовывать должные взаимоотношения, продуктивное взаимодействие. Кроме того, ведущей идеей такого подхода является пробуждение в процессе подготовки творческого потенциала обучаемого, с целью личностного роста в аспекте мастерской взаимодействия, которое обеспечит на практике более эффективное влияние на обучаемых педагогов [1].

Значимым является тот факт, что в результате планомерной работы педагогов в ходе подготовки имеется возможность наверстывать имеющиеся пробелы в теоретических знаниях под руководством опытных специалистов. Именно здесь есть возможность эффективно ликвидировать противоречия между типичностью и индивидуально-творческим характером педагогической деятельности, что обусловлено спецификой осуществляемой работы, которая реализуется через систему соответствующих занятий и других достаточно разнообразных средств. Такой подход выводит на новый, творческий уровень самореализации подготовляемого педагога и индивидуальную технику педагогического проектирования.

Содержание технологии, главным образом предусматривает наличие у преподавателя доминирующей позиции, что успех в сложном деле по формированию и развитию готовности к педагогическому проектированию в процессе непрерывного повышения квалификации зависит преимущественно от личностных умений продуктивно взаимодействовать с обучаемыми педагогами, его творчества. В связи с этим, в центре внимания в ходе подготовке должна быть личность обучаемого, активизация его творческого подхода к проектной деятельности. Целенаправленная установка именно на это, насквозь пронизывает всю технологию развития готовности к педагогическому проектированию в процессе непрерывного повышения квалификации. Ценностная значимость заключается еще и в том, что деятельность обучаемого в ходе подготовке это своеобразный плацдарм для дальнейшей самообразовательной деятельности. Поскольку именно в этот период, осуществляется на это ориентация, формируется положительная мотивация, закладываются соответствующие основы.

Содержание указанной технологии определялся на основе осуществления системного анализа прогрессивных педагогических достижений про-

шлого, современных научных разработок, анализа состояния решения проблемы на практике в настоящем, прогнозирование возможностей последипломного образования, в частности, процесса непрерывного повышения квалификации, учет ценных идей практического опыта организации проектной деятельности и др. [2].

Далее, полагается целесообразным выделить следующие основные требования к реализации технологии развития готовности к педагогическому проектированию в процессе непрерывного повышения квалификации:

- соответствие потребностям обучаемого;
- приближения к реальной педагогической действительности, проектной деятельности на практике;
- активное применение новых информационно-коммуникационных технологий в процессе подготовке;
- ориентированность на педагогический опыт педагога-практика;
- рациональное смысловое сочетание всех составляющих педагогического мастерства;
- минимальные затраты в связи с введением в практику работы специальных мер по педагогическому проектированию [3].

Соблюдение выделенных требований, могут позволить более эффективно развивать готовность к педагогическому проектированию в процессе непрерывного повышения квалификации.

Предложенной технологии присущ ряд особенностей, одной из которых является интеграция содержания всей деятельности, как основного механизма реализации целостного подхода к проблеме. Это предполагает построение работы в ходе подготовке в контексте взаимосвязи всех составляющих педагогической техники. Кроме того, неотъемлемым является процесс сближения и связи различных наук и их отраслей (философии, педагогики, психологии, физиологии, риторики, конфликтологии и др.). В то же время осуществляется ее дифференциация, также необходимо для реализации процесса системообразования. Введение целостного подхода дает возможность обучаемым педагогам воспринимать и осознавать все педагогические явления, особенности педагогического проектирования, имеющиеся сложности данного процесса в педагогической практике.

По результатам исследования, нами были выделены структурные компоненты готовности к педагогическому проектированию (мотивационный,

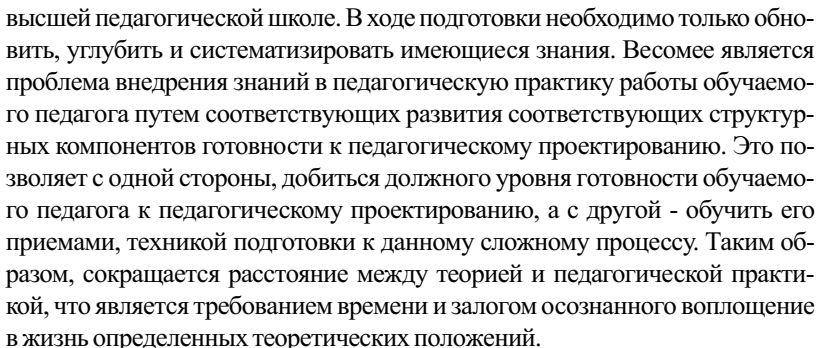
когнитивный, информационно-коммуникационный, индивидуально-психологический компоненты) в процессе непрерывного повышения квалификации. Рассмотрение данных компонентов в ходе подготовки, развития из обучающихся, является важнейшей задачей для достижения главной цели, которая насквозь связывает все остальное в единое целое.

Рассмотрение в ходе подготовке данных компонентов предполагает последовательное освещение соответствующих тем, дополняет и расширяет представление обучающихся относительно педагогического проектирования в целом.

Таким же образом происходит естественная интеграция других тем. Причем, имеется соответствующая подчиненность всех тем главной - структурных компонентов готовности к педагогическому проектированию. Реализация интегративного подхода в этом контексте означает также гармоничное сочетание содержания предложенной работы с повышением профессиональной компетенции обучающегося педагога. На этой основе уместно выделение эффективной роли готовности к педагогическому проектированию для успешной профессиональной деятельности. Понятно, что процесс интеграции в названном аспекте довольно сложно реализовать, учитывая сложившуюся привычку ориентироваться в основном на повышение профессионального мастерства обучающихся педагогов, в определенной степени игнорируя его другие составляющие.

Является важным отметить, что интегративный подход должен активно применяться не только в процессе непрерывного повышения квалификации, но и в межкурсовой период. Так, как в едином режиме продолжается эта работа во время проведения различных семинаров, конференций, творческих встреч, заседаний инициативных групп по различным проблемам и пр. Внедрение интегративного подхода, который многоаспектно отражает все внутренние и внешние смысловые связи, является одной из наиболее важных особенностей данной технологии. Без интеграции теряется смысл всей работы, которую невозможно в таком случае назвать системной и которая в противном случае может стать похожей на публичные лекции, расширяющие кругозор, но мало способствующие творческому росту специалиста.

Особенностью технологии является минимизация теоретических знаний с одновременным широким применением прагматического подхода. Это обусловлено тем, что теоретические основы проблемы заложены еще в

Особенностью технологии также, является обязательность выявления уровня сформированности готовности обучаемого к педагогическому проектированию, что позволяет определиться в учебной нагрузке, максимально удовлетворить потребности каждого педагога, проектировать дальнейшее развитие, отмечать достижения и пр. Все это является мощным стимулом в дальнейшей самообразовательной деятельности [4].

Литература

Змеев С.И. Технология обучения взрослых. Учебное пособие. - М: Академия, 2002. – С. 63.

Choriev I.R. Readiness for pedagogical design in the conditions of information and communication technologies // Problems of modern science and education. – Moscow, 2019. № 10 (143), P. 61-63.

Салихова Л.Ф. Проектирование содержания повышения квалификации педагогических кадров в региональных условиях как фактор формирования профессиональной компетентности педагога / Л.Ф. Салихова // Образование и саморазвитие. - 2011. - №2 (24). - С. 68-74.

Ильевич Т.П. Проектирование педагогического процесса в условиях личностно-ориентированного образования.: монография / Т.П. Ильевич - Тирасполь: Б.и., 2002. – С. 247.

STRIMING TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA TALABALARNING FANGA OID KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH (ingliz tilini o'qitish misolida)

G.A.NORIMOVA,
GulDU o'qituvchisi

Maqolada striming texnologiyalari asosida talabalarning fanga oid kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy- nazariy asoslarini, zamonaviy talablar asosida ularni takomillashtirish hamda ta'lim sifati va samaradorligining uyg'unligini ilmiy jihatdan asoslovchi takliflari xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: paradigma, tendensiya, strimming, texnologiya, ko'nikma, kompetensiya.

В статье рассматриваются научно-теоретические основы развития научных компетенций студентов на основе потоковых технологий, их совершенствование на основе современных требований и научно обоснованных предложений по сочетанию качества и эффективности обучения.

Ключевые слова: парадигма, тренд, стримминг, технология, умение, компетенция.

The article examines the scientific and theoretical foundations for the development of scientific competencies of students on the basis of streaming technologies, their improvement based on modern requirements and scientifically based proposals for combining the quality and effectiveness of teaching.

Key words: paradigm, trend, streaming, technology, skill, competence.

Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimidagi tub islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri chet tillarini o'qitish, mazkur jarayonga innovatsion shakl, vosita va usullarni joriy etishdan iboratdir. SHu jihatdan olganda, ingliz tilining mamlakat iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy sohalarida o'zga mamlakatlar bilan aloqaga kirishivudagi tutgan o'rni, chet tillarni o'qitishda axborot-kommunikatsiya tizimlari, elektron va multimedia darsliklaridan foydalanish dolzarb vazifalar qatoridan o'rin egallaydi.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida mutaxassislarning o'z kasbiga bo'lgan layoqatlilik kompetentligini oshirish, ijtimoiy faolligini intellektual axborot tizimlari orqali kengaytirish (e-learning konsepsiyasi) asosida til o'rganish layoqatini oshirishga oid ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda.

Striming texnologiyalari asosida talabalarning fanga oid kompetensiyalarini rivojlantirishning ilmiy- nazariy asoslarini o'rganish, zamonaviy talablar asosida ularni takomillashtirish hamda ta'lim sifati va samaradorligining uyg'unligini ilmiy jihatdan asoslovchi takliflarni ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Striming texnologiyalari asosida talabalarda fanga oid kompetensiyalarni

rivojlantirish ko'p jihatdan bo'lajak kadrlarning kelgusidagi kasbiy faoliyatga tayyorlik darajasi, ularning ingliz tilidagi bilim, malaka va ko'nikmalarni egallaganligi, kundalik ta'lim tizimida yaratuvchilik xususiyatlari bilan, ta'limdagi sifat va samaradorlik bilan belgilanadi. Internet, shaxsiy raqamli qurilmalar va tezkor ma'lumotlarni uzatish texnologiyalarining jadal rivojlanishi onlayn ta'lim kurslarini, bakalavriat dasturlari uchun o'quv modullarini o'qitishning yangi uslublari, shakllari va texnologiyalarini ishlab chiqish, oqimlarni o'rganish texnologiyalari ommalashib bormoqda). Stream (inglizchadan tarjima qilingan. Stream - oqim) - foydalanuvchi tomonidan ma'lumotlarni uzatish orqali olingan video yoki audio ketma-ketligi. SHuningdek, ushbu atama Internet foydalanuvchilari tomonidan videoxostingda jonli e'fir uchun jargon nomi sifatida ishlatiladi.

Shunga ko'ra, o'qituvchi yangi pedagogik innovatsiyalarga ochiq bo'lsagina, ta'lim jarayoniga belgilangan innovatsion g'oyalar maqsadli kirib borishi ta'minlangan bo'ladi. SHu jihatdan olganda, Striming texnologiyalari asosida talabalarda fanga oid kompetensiyalarni rivojlantirish **dolzarb** masalalar sirasiga kiradi va u quyidagilarda o'z ifodasini topadi:

- o'qitish texnologiyalarni qo'llash va ular asosida yangi mazmundagi turli axborot-kommunikatsiyalariga asoslangan metodik qo'llanmalar, darsliklar, ishlanmalarni, chet tillar bo'yicha innovatsion pedagogik texnologiyalarni yaratish;

- jahon miqyosida innovatsion pedagogika va yangi mazmundagi pedagogik texnologiyalarning keng rivojlanib borayotganligi, ularni pedagogik amaliyotga qo'llashga nisbatan e'tiborning kuchayishi, innovatsion pedagogik tamoyillar zamonaviy pedagogik ilm taraqqiyotining bosh omillaridan biri bo'lib, keng tarqalayotganligi, biroq milliy pedagogik jarayonda innovatsion pedagogika tushunchasining har bir predmet va uni o'qitish xususiyatlari, shart-sharoitlari, muhiti va maqsadlari nuqtai nazaridan pedagogik mazmuni to'la aks etmaganligi, milliy pedagogikada innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqish va tatbiq etish jarayonining oqsayotganligi, ilg'or pedagogik texnologiyalarni taklif etish jarayonini takomillashtirish va jadallashtirish zarurligi, mavzuning nazariy va amaliy jihatlarini, shu jumladan oliy ta'lim tizimida chet tillarni o'qitishning bugungi zamonga mos pedagogik andozasi, metodologiyasi va texnologiyasini ishlab chiqish zaruriyati mavjudligi;

- striming texnologiyalarni tashkil qiluvchi va olib boruvchi sifatida o'qituvchi faoliyati innovatsion xarakterga ega bo'lgan turli metodik ishlanmalar, texnologiyalar bilan maqsadli qurollantirib borilayotganligi, o'qituvchi faoliyatiga nisbatan zamonaviy jamiyatlar uchun zarur eng noyob bo'lgan zahira boylik, ya'ni "inson kapitalini" bunyod qiluvchi asos sifatida qarayotganligi, biroq ayrim oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchi faoliyatini yangi mazmunda tashkil qilishga etarlicha e'tibor berilmayotganligidir. SHunday ekan, mamlakat iqtisodiyoti uchun barkamol, zamonaviy bilimlarni to'liq egallagan, ma'naviyatli, kompetentli, harakatchan, ijodiy yondashuvli, kreativ kadrlarni etishtirib berish zarur. Mazkur vazifani amalga oshirish

uchun esa ta'lim jarayoni sifati, uning zamonaviy bilimlar va innovatsion shakl hamda mazmun bilan ta'minlanganligi, uning mohiyatini muntazam tarzda takomillashtirishni taqozo etadi. SHuningdek alohida dolzarblik kasb etadi.

Striming texnologiyalari asosida talabalarning o'quv-biluv faoliyati ingliz tilidan bilim, malaka, ko'nikma, kompetensiyalarni egallash jarayoni bo'lib, yangi kadrlarni etishtirishga yo'naltirilgan ilmiy, texnologik, tashkiliy tadbirlar yig'indisidir.

Aynan mutaqqillik yillarida rasmiy ta'lim tizimi bilan birgalikda respublikaning barcha hududlarida norasmiy va noformal xorijiy tillarni o'qitish markazlari faoliyat ko'rsatmoqda. Mana shunday til markazlari Germaniyaning DAAD, Koreyaning KOIKA, Yaponiyaning JICA, Isroilning MASHAW, Hindiston madaniyat markazi, AQSHning EDUCATIONAL EXCHANGE PROGRAM, Buyuk Britaniyaning BRITISH COUNCIL kabi tashkilotlari, ularda tashkil qilingan resurs markazlar, Madaniyat markazlari, kutubxonalar, internet materiallari, tuitorlik xizmatlari, stajirovkalar va xorijiy ellarga tanlov asosida o'qishga yuborish xizmatlari, shuningdek Xitoy, Fransiya va boshqa elchixonalarda tashkil qilingan til markazlari orqali faoliyat olib bormoqda. Elchixonalar tarkibida tillar bo'yicha turli tanlovlar, xorijiy stajirovkalar o'tkazish an'anaga aylangan.

Masalan, AQSH elchixonasida Ta'lim masalalari bo'yicha Maslahat Markazi (TMM) faoliyat olib boradi. Mazkur markaz AQSHda ta'lim olishga qiziquvchi talabalarga yordam beradi. TMM, yoshlarning AQSHda ta'lim olish bo'yicha materiallardan foydalanishga imkon yaratadi. Ular ichida o'quv dasturini tanlash, o'qishga qabul qilish shartlari, moliyaviy yordam va o'qish bilan bog'liq boshqa masalalar bo'yicha bepul maslahat berish xizmatlarini ko'rsatishadi. AQSHda ta'lim olayotgan O'rta Osiyolik talabalar soni o'tgan so'nggi o'n yillikda avvalgiga qaraganda 20 foizga oshgan. 2016-2017 o'quv yilida 870 ga yaqin O'zbekistonlik talabalar AQSHda taxsil olgan bo'lib, bu ko'rsatkich 2012-2013 yildagi 586 talabadan ancha yuqoridir.

SHu bilan bir qatorda mamlakatimizda turli madaniyat markazlari jadal faoliyat olib boradi. Masalan, respublikada mavjud ellikka yaqin madaniyat markazlari O'zbekistonda yashab, mehnat qilayotgan turli millat va elatlar madaniyatlarini saqlab qolish va rivojlantirish uchun barcha shart-sharoitlar yaratib berilgan. SHu bilan birga mustaqillik yillarida xorijiy davlatlar universitetlarining mamlakatimizdagi filiallarini ochish ishiga asos solindi. Ulardan Buyuk Britaniyaning Toshkent xalqaro Vestminster universiteti, Toshkentdagi Singapur menedjmentni rivojlantirish instituti, Toshkentdagi Turin politexnika instituti, G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universitetining Toshkentdagi filiali, Gubkin nomidagi neft va gaz universitetining Toshkentdagi filiali, Moskva davlat universitetining Toshkentdagi filiallari mana shular jumlasidandir.

Striming texnologiyalari ta'lim trendi sifatida baholanar ekan, bu uning o'zgarishlari bilan bog'liq dinamikani ko'rsatkichini belgilaydi.

Striming texnologiyalari talabalarda bilim, ko'nikma, malaka va

kompetensiyalarni shakllantirish maqsadini onlayn tarzda tashkil qilishdan iborat. “O‘qitish natijasi sifatida ingliz tilidan bilimlarining to‘liqligi, chuqurligi, tizimlili, anglanganligi, mustahkamligi va amaliy xususiyat kasb etishi muhimdir. Bu kabi holatlar ta’lim jarayonining metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilganligini ifodalaydi”.

Striming texnologiyalari talabalarining o‘quv-biluv faoliyatining mazmuni, tamoyillari, shakl va metodlarini yangilash, ularning o‘zaro aloqasi va birligini ta’minlash orqali shaxsni har tomonlama shakllantirish va rivojlantirishga yo‘naltirishdir. Talabalarining o‘quv-biluv faoliyatini rivojlantirishda ta’limning tizimlili va izchillik tamoyili bayon qilinayotgan o‘quv materialini mustahkamlash va ilgari o‘tilgan materiallarni to‘ldirishga xizmat qilishini, talabalarining uzluksiz va tizimli sur‘atda mustaqil ish olib borishlarini, talabalarining o‘zlashtirgan bilim va hosil bo‘lgan ko‘nikma, malakalarini hisobga olib borishni ham o‘z ichiga oladi.

Izchillik ta’lim mazmuni, uning shakli va usullari, o‘quv jarayoni ishtirokchilari bo‘lgan subektlarning o‘zaro munosabatlariga taalluqli. U alohida parsial (yunoncha partialis – qisman) va xususiy o‘quv vaziyatlari, predmet va hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlik, aloqadorlik qonuniyatlarini asta-sekin o‘zlashtirish asosida ularni yagona yaxlit o‘quv jarayoniga birlashtirishga imkon beradi.

“Izchillik ta’lim jarayonining ma’lum tizim va ketma-ketlik asosida bo‘lishini nazarda tutadi, zero, murakkab masalalarni oddiy masalalarni o‘rganmay turib hal etib bo‘lmaydi” [4,45-b.]. Demak, tizimlilik va ketma-ketlik ingliz tilidan u yoki bu o‘quv materialini o‘zlashtirish sur‘ati, uning elementlari o‘rtasidagi o‘zaro mosligini tahlil qilishga imkon beradi. Ta’limning tizimlili va ketma-ketligi talabaning ingliz tili bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini shakllantirish, borliqni yaxlit idrok etish o‘rtasidagi qarama-qarshilikni hal etishga imkon beradi. Ushbu holatlar birinchi navbatda dastur va darsliklarni muayyan tizimda yaratish, fanlararo hamda fanlar ichidagi bog‘liqlikni ta’minlash evaziga namoyon bo‘ladi.

Striming texnologiyalarini qo‘llashda talabalar uchun vizual tafakkur ayniqsa muhimdir. Ta’lim jarayonida axborot uning tarkibiy qismi hisoblanadi. Talabalar ta’lim jarayonida axborotlarni qabul qiladilar va o‘z onglarida qayta ishlaydilar. Uni o‘zlashtirish natijasida talabalar muayyan o‘quv hamda ijtimoiy harakatlarni amalga oshiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. И.В. Ланина «Формирование познавательных интересов учащихся на уроках физики» номли диссертацияси. 1997 г.
2. Г.Н. Покатилова «Формирование интереса к общественно-политическим знаниям» (на материале иностранного языка)” мавзусидаги докторлик диссертацияси. 1998 г.
3. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
4. <https://slowari.ru/word>

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

З.Р.КАРИМОВА,

старший преподаватель
филиала МГУ им. М.В. Ломоносова

В статье обсуждаются вопросы использования новых информационных и коммуникационных технологий в обучении студентов. Рассматривается теоретическая база становления обучения; подробно представлены положения об обучающих парадигмах.

Ключевые слова: мультимедиа; информационные технологии; обучающие парадигмы; коммуникации в сети www.

Maqolada talabalarni o'qitishda yangi axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish haqida muhokama qilinadi. Ta'limni shakllantirishning nazariy asoslari ko'rib chiqiladi; o'qitish paradigmalariga oid qoidalar batafsil bayon etilgan.

Kalit so'zlar: multimedia; axborot texnologiyalari; paradigmalarni o'qitish; www.

The article examines questions of using internet information and communication technologies in teaching foreign languages. The author discusses the theoretical base for teaching and gives a detailed description of teaching paradigms.

Key words: multimedia; information technologies, teaching paradigms; communication in the internet.

Экранная культура сети www способствует диверсификации и мультипликация источников обучения; это не только средство усвоения готовых общепризнанных знаний, но и способ информационного обмена, необходимый в системе обучения иностранным языкам. Основными психологическими теориями, на которых базируется обучение иностранным языкам с использованием новых технологий, являются когнитивная психология и теории конструктивизма.

На основе результатов исследований в области когнитивной психологии, относящихся к ситуации обучения с помощью новых технологий, учебными определяются представления о процессах понимания в сетевом рабочем окружении учебного процесса. Речь идет о том, как человек из информационного потока выбирает значимую для себя информацию, которую он понимает на основе своих предыдущих знаний. При этом важно, что человек способен разложить информацию на маленькие специфические части, но он может также и объединить небольшие порции информации в большие группы. Если взять как базис основное значение предварительных знаний, то в дидактике на основе теорий конструктивизма утверждается, что

новый учебный материал существует не как информация, которую следует передать студенту, а как информация, которая ассимилируется с его предварительными знаниями. Это делает возможным конструирование процесса усвоения знаний и понимание актуальной информации студентом; при этом каждый «постигает», что-то свое, отличное от других, а обучение понимается как процесс «переконструирования» в сознании предыдущих знаний, сопровождаемый рефлексивными процессами, причем эти знания возникают в социальном контексте.

В последнее время в научной среде усилились дебаты относительно вопроса о конструктивизме как о парадигме для обучения. Обучение понимается как активно-конструктивный и собственно-управляемый процесс, в ходе которого человек конструирует свои знания, при этом знания определяются не как эксплицитные, знание фактов, а как процедурные, имплицитные знания. Другими словами, мы действуем в рамках тех представлений, через призму которых воспринимаются события.

Мы наблюдаем резкое взаимопроникновение областей наук и образования, актуальность когнитивного и системно-синергетического подхода к системам и процессам. В науке также рассматривается необходимость перехода от классической «моно- предметной» парадигмы системы образования к когнитивной системно-синергетической междисциплинарной парадигме, при этом речь идет о проблеме перехода от процесса обучения к процессу самообучения. Так, В. В. Давыдов, В. В. Рубцов и А. Г. Крицкий [1] дают следующую оценку влияния компьютера на учебную деятельность, утверждая, что новые информационные технологии опосредствуют учебную деятельность (вынося ее вовне), что «создает предпосылки для развития важнейших мыслительных процессов; рефлексии, анализа, планирования и понимания». Отмечаются различные направления видоизменения деятельности, способствующие развитию творческих начал. Сеть www изменяет учебную деятельность студента, она предстает как визуальная работа с трехмерной и многомерной графикой. Методологическая дискуссия об изменении учебной деятельности базируется, в первую очередь, на парадигме обработки информации, - эта парадигма является центральной частью исследований в когнитивных теориях. Эта парадигма моделирует знания как обработку информации, а человека как информационно-обрабатывающую систему, где различается информация в смысле внутреннего ментального представления и называется пять принципов информационной парадигмы:

- 1) информационное описание;
- 2) иерархический разбор;

- 3) деление информации на части;
- 4) динамика информации;
- 5) ее физическое представление.

К теориям, ориентированным на эмпирические исследования, относятся не только классический бихевиоризм, конструктивизм, но и основная часть, скажем, когнитивных теорий, в том числе и социально-психологических, таких как экспериментальная психосемантика. В этом плане психосемантика стоит на позициях множественности возможных моделей мира, на идее плюрализма истины и, как следствие, на идее множественности путей развития как отдельного индивида, так и общества. А. В. Брушлинский [2] совместно с К. А. Абулхановой-Славской [3] разработали принцип субъектности в психологии, который является дальнейшим развитием положения их учителя, С. Л. Рубинштейна [4], о том, что «внешние причины действуют через внутренние условия».

Общая гипотеза конструктивизма относительно обучения определяется как «обучение через внесение информации», когда сеть дает студенту возможность «составлять» самому при помощи сети www определенную информацию, чтобы уметь отвечать на структурные и содержательные вопросы типа «data-driven learning». Обучение с конструктивистских позиций характеризуется как активный процесс, в котором обучаемый конструирует новые знания, а осознание новых знаний базируется на открытом потоке информации, на прошлом опыте, знаниях. При этом обучение иностранному языку рассматривается как интерактивный, динамический процесс, когда студенты участвуют в ситуациях, в которых они могут сами исследовать источники и ресурсы информации, а не получать простые формальные инструкции.

Такое взаимодействие в сети www предполагает развитие способностей вести диалог, постоянно переключаясь на различные социальные ситуации, отражающие субкультурные ценности, которые, в свою очередь, способствуют воспитанию толерантности к иным взглядам на жизнь, к иному человеческому опыту, иным нормам и культурным представлениям, обучившись которым студенты смогут в дальнейшем обучать этому своих учеников. Все это будет способствовать развитию и становлению «вторичной языковой личности» [5] в интерактивном обучении. Студент университета - это не столько «человек знающий», даже со сформировавшимся мировоззрением, сколько подготовленный к жизни, ориентирующийся в сложных проблемах современной культуры, способный осмыслить свое место в мире.

Образований человек является культурным и в том смысле, что он принимает и понимает иные культурные позиции и ценности. Другое тре-

бование, важное для нашего времени, - понимание и принятие чужой культуры. Это можно понимать в том смысле, что внутри самой себя она не осознается; лишь при взаимодействии, встрече, диалоге разных культур становятся видимыми и понятливыми основания и особенности собственной культуры. Сформулированный в 1990-х гг. методический принцип необходимости изучения языка и культуры положен в основу формирования Европейского пространства высшего образования и подключения к Европейскому пространству научных исследований. Упор делается на дидактику обучения и изучения нескольких языков, а не отдельно изучаемого иностранного языка. Вводится понимание самого процесса интеркультурного и транскультурного образования, дающего перспективы мобильности как в обучении, так и в практической деятельности выпускников университетов.

Это значит, что перед будущими специалистами открывается огромное пространство выбора приложений своих сил, где происходит соединение мировых знаний, соединение коммуникации в европейском и глобальном масштабе, когда изучающий иностранный язык «приближается к «незнакомому» и открывает его». Не просто что-то знать, а знать, как найти, как быстро «добыть» требуемые знания из сети Интернета, через коммуникацию на основе аутентичных текстов, где заложены национальные стереотипы, которые обладают важным для коммуникации свойством.

Это и есть концепция коммуникативной дидактики как «конструктивистской модели» [6], где важным умением рассматривается мультилитеральность, обозначенная в Европейской системе образования как основная цель обучения, а задача обучения заключается в создании пространства сетевого общения между различными группами людей. Конструкт мультилитеральности был разработан группой ученых «The new London Group» (1996), куда входит и понятие коннективизма (от англ. слова «connect») как модели обучения в компьютерном окружении. Эта группа разработала в 1996 году образовательно-политический манифест под названием «A Pedagogy of Multiliteracies: Designing Social Futures», проект с публикациями «Multiliteracies: Designing Social Futures» [цит. по: 7, S. 136], где основными вопросами мультилитеральной педагогики являются: многоязычие, культурное многообразие, мультимодальность, контекстуальность, социальная и языковая идентичность.

Это значит, что назрела необходимость определить влияние новых технологий и Интернета на изменения, которые уже сейчас возникают в системе обучения иностранным языкам. Речь идет об изменениях в содержании методической подготовки будущих преподавателей иностранных языков за счет включения в нее знаний и умений, необходимых для использования интернет-технологий в обучении иностранным языкам, для интерактивного

взаимодействия в информационных, коммуникативных сетях.

Речь идет о зарождающейся конструкции, в основе которой лежат последние достижения в области новых технологий. По своей природе интерактивные технологии подразумевают связывание отдельных элементов друг с другом для создания «шлейфа» индивидуальных ассоциаций; подразумевают изменение ролей («погружение») как опыт симуляции в модели трехмерного окружения). Формирование нового поколения не биологический, но в широком смысле социально-когнитивный, то есть общекультурный процесс, и в его основе лежат информационные процессы, ускоренные изменения в системе воспитания и образования. Произвести такие быстрые и глубокие изменения возможно лишь на основе использования современных информационных технологий в качестве основного образовательного и воспитательного средства.

Список литературы:

1. Зеер Э.Ф. Компетентностный подход к образованию // Образование и наука. - 2005. - №3, - С. 27-35
2. Давыдов В. В., Рубцов В. В., Крицкий А. Г. Психологические основы организации учебной деятельности, опосредствованной использованием компьютерных систем // Психологическая наука и образование. — 2006. — №
3. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчика). - М.: Высшая школа, 1998.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. - М., 2000. - 580 с.

РЕАЛИЗАЦИЯ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ В НЕПРЕРЫВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Н.ДЖУМАЕВА,

к.п.н., доцент Международной
исламской академии Узбекистана

Maqolada universitetdagi rus tili darslariga lingvokulturologik yondashuv ochib berilgan. Tilshunoslik metodologiyasining maqsadi va vazifalari aniqlangan.

Kalit soʻzlar: rus tili, talaba, universitet, oʻqituvchi, lingvokultural yondashuv, madaniyat.

В статье раскрыт лингвокультурологический подход на занятиях русского языка в вузе. Названы цель и задачи лингвометодики.

Ключевые слова: русский язык, студент, вуз, преподаватель, лингвокультурологический подход, культура.

The article reveals the linguoculturological approach to the lessons of the Russian language at the university. The purpose and objectives of linguistic methodology are identified.

Key words: Russian language, student, university, teacher, linguocultural approach, culture.

Лингвистика, исследуя основной продукт человеческой деятельности – язык, весьма связана с культурологией, на основе которой возникла смежная, востребованная временем наука лингвокультурология, призванная изучать национально-специфические, поведенческие нормы и традиции конкретного народа, отраженные в данном языке. Сегодня особенно актуализируется значимость лингвокультурного образования, обеспечивающего духовно-нравственное становление личности, формирование самоидентификации как необходимой составляющей её мировоззренческого потенциала.

Теоретическое и практическое осмысление вопросов соотношения русского языка и русской национальной культуры неразрывно связано с целью и задачами лингводидактики: ученые-методисты стремятся разработать эффективные и рациональные методы и приемы преподавания русского языка через лингвокультурологическое содержание обучения, так как в нашей республике стоит задача формирования и развития продуктивного билингвизма и полилингвизма, формирования языковой личности, обладающей достаточными национально-культурными знаниями и способной применять данные знания на практике в условиях толерантного сосуществования разных культурных и языковых сообществ. Лингвокультурологическая ориентация в обучении требует от преподавателя приобщения студентов не только к знанию слова, но и к феномену материальной и духовной культуры,

в которой отражается история народа, его менталитет в культурно-исторической среде, формирующей языковую личность.

Общепринятыми эффективными подходами, обуславливающими теоретическую и методическую базу обучения русскому языку и речи как виду деятельности, считаются системно-функциональный, коммуникативно-деятельностный и лингвокультурологический подходы.

Известный ученый-лингвист Ю.И.Караулов выделяет в структуре языковой личности четыре уровня: когнитивный, в состав которого входит тезаурусный (вербально-семантический) уровень, поведенческий и этнокультурный уровни [1, с. 112]. Последовательное овладение каждым из перечисленных уровней дает студенту способность и возможность не только приобщиться к иноязычной или собственной национальной культуре, но и предполагает «овладение языком как сокровищницей культуры, духовным богатством народа» [2, с. 139]. Лингвокультурологический подход к обучению русскому языку также относится к деятельному типу. Его реализация предполагает не только ознакомление с духовными ценностями, способами выражения которых являются язык, литература, искусство, история и др., но и овладение умениями пользоваться полученными знаниями в процессе общения.

Особенно актуально и востребовано применение данных знаний и умений в условиях билингвальной коммуникации нашей республики. Знание традиций и обычаев русского народа воспитывает уважительное и толерантное отношение к культурам других народов. В этой связи особое внимание следует уделить содержанию обучения русскому языку в каждом отдельном регионе страны с учетом возрастных и этнокультурных особенностей студентов образовательных учреждений. К числу ожидаемых знаний и умений в результате формирования лингвокультурологической компетенции стоит отнести овладение знаниями учебного культурологического материала; освоение необходимого общелитературного лексического минимума, умение пользоваться лексико-грамматическими средствами русского языка при построении собственных высказываний с учетом знаний духовно-нравственного, морально-этического и эстетического потенциала русской национальной культуры. Безусловным словарным минимумом является национально-маркированная лексика, не имеющая аналогов в других языках и культурах; знание русского фольклора, отражающего специфические принципы, лежащие в основе стереотипного русского коммуникативного поведения и обуславливают набор качеств русской языковой личности [3, 46].

Сформулируем основные лингвокультурологические задачи дисциплины «Русский язык» в вузе:

- сформировать умение свободно владеть русским языком в разного рода коммуникативных ситуациях;
- обеспечить условия для формирования когнитивных способностей студентов и развития морально-нравственной и духовной культуры обучающихся;
- воспитывать патриотическое отношение и полноценного гражданина своей страны, активно участвующего в общественной жизни и способного на успешную организацию собственной жизнедеятельности;
- формировать общую коммуникативную культуру, умения дифференцировать ситуации общения и применять соответствующие языковые средства.

Решая перечисленные задачи, учитель в процессе обучения русскому языку при лингвокультурологическом подходе обеспечивает усвоение обучающимися:

1. Лингвокультурологических знаний как обобщенного опыта, отраженного в сознании посредством языка. К лингвокультурологическим знаниям можно в общем виде отнести знания истории; знание обычаев и традиций русского народа; знания особенностей говора или диалекта, особенностей быта людей, обусловленных природно-географическими условиями.

2. Лингвокультурологические умения реализуются посредством применения полученных теоретических знаний в практической жизнедеятельности: умение отбирать, анализировать и применять необходимую соответствующей коммуникативной или поведенческой ситуации информацию.

3. Личностные качества студентов, развивающиеся в результате лингвокультурологического подхода, представляют собой умение не только быть созерцателем и наслаждаться красотой и выразительностью русского языка при изучении образцовых произведений русской культуры, но и быть хранителем культурного наследия своего народа для будущих поколений.

Безусловно, русский язык – один из богатейших языков мира, имеющий не только безграничный лексический запас, но и специфическую грамматическую систему, которая во многом отличается от других языков. В русской грамматической системе одной из ключевых национально-культурных категорий является категория рода, которая отсутствует в тюркских языках, поэтому многие студенты испытывают трудности при ее изучении.

Категория рода в системе русского языка можно отнести к таким культурным концептам, которые можно рассматривать и как этнокультурное явление, и как логическую, мыслительную категорию, и как элемент грамматического строя языка, дающего нам представление о внутренней организации мышления. С целью успешного усвоения учебного материала при формировании лингвокультурологической компетенции можно использовать средства межкультурной коммуникации: освоение речевого этикета, национальных стереотипов речевого поведения, языковых единиц с национально-культурным компонентом семантики как источников экстралингвистической информации в русле диалога родного и изучаемого языков и культур; включить в содержание образования тексты, отражающие историю языка и культуры, народные традиции, фольклор, этническую и духовную культуру соизучаемых народов. Создавая уроки русского языка в лингвокультурологическом направлении, необходимо особое внимание уделять поиску информации об истории и происхождении слова, анализу изобразительно-выразительных средств, символов, анализу внутренней формы слова, ассоциативно-культурному анализу, нормативно-стилистическому анализу, анализу речевого этикета, особенностям народа-носителя языка и т.д.

Чтение, обсуждение и анализ текстов об истории и культуре русского народа помогает воссоздать языковую картину мира и образ человека в русской лингвокультуре, способствует отображению психологии и ментальности в данном языке, создает эмоциональный настрой, повышает интерес к предмету.

Таким образом, проблема взаимодействия языка и культуры непосредственным образом коррелирует с лингводидактикой и реализуется в формировании лингвокультурологической компетенции, которая представляет собой способность понимать культурно-национальное миропонимание народа и специфику его языковой картины мира, а также умение грамотно применять эти знания в организации собственной жизнедеятельности.

Литература:

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: КомКнига, 2006. – 264 с.
2. Саяхова Л.Г. Методика преподавания русского языка // Лингвокультурология. – М., 2015. – 115 с.
3. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: Учебное пособие. – М.: Флинта: Наука, 2010. – 284 с.

*Jurnalning ushbu sonini
tayyorlashda qatnashganlar:
L.Qaraxanova, S.Pirmatov.*

*O‘zbekiston Matbuot va axborot agentligidan
03.01.2007 yilda № 0101 tartib raqami bilan
ro‘yxatdan o‘tgan.*

*«Uzluksiz ta’lim» jurnali O‘zbekiston Respublikasi OAK
rayosatining 2013 yil 30 dekabrda 201/3-sonli qarori bilan
pedagogika va psixologiya fanlari bo‘yicha ilmiy jurnallar
ro‘yxatiga kiritilgan.*

*Jurnal talablariga to‘liq rioya qilingan holda 1,5 intervaldagi
6-7 bet hajmdagi ilmiy maqolalar elektron versiyasi
bilan birga qabul qilinadi.*

Bosishga ruxsat etildi: 22.06.2020 y. Qog‘oz bichimi 60x84 $\frac{1}{16}$
Ofset bosma usulida bosildi. 8-bosma taboq.
Adadi nusxa. Buyurtma

«ADAD PLYUS» MCHJ matbaa korxonasi.
Toshkent sh., Chilonzor t. Bunyodkor ko‘chasi, 28-uy.